

АГРОСВІТ

№ 16 серпень 2021

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Добровальська Олена Володимирівна, доктор економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса (м. Вінниця)

Каткова Наталя Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, професор кафедри обліку і економічного аналізу, Національний університет кораблебудування ім. адмірала Макарова

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзорович (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнес-технологій ГТУ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Пантелєєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри охорони праці і навколишнього середовища КНУБА, академік академії будівництва України

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 16 серпень 2021 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України

№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ИНДЕКСАЦИЯ ВИДАНИЯ В НАУКОМЕТРИЧНЫХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 223-26-28, 537-14-33

Тел./факс: (044) 458-10-73

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.agrosvit.info

Засновники:
**Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"**

Видавець:
ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою Дніпровського державного аграрно-економічного університету 26.08.21 р.
Підписано до друку 26.08.21 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 9,4.

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 2608/2.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2021

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 16 серпень 2021 р.

У НОМЕРІ:

Третяк А. М., Третяк В. М., Ковалишин О. Ф.

Земельно-кадастровий облік як інформаційна база управління земельними ресурсами та землекористуванням 3

Прий К. А.

Розвиток особистих селянських господарств та його інвестиційне забезпечення 12

Орлова-Курилова О. В., Ольшанський О. В., Буряк Є. В., Овчаренко Є. І.

Державне регулювання розвитком інноваційного підприємництва в умовах зміни споживчих переваг: моделювання глобалізаційних та безпекових компонент 18

Яців С. Ф.

Стан і перспективи розвитку птахівництва у сільськогосподарських підприємствах України 26

Бондар О. С., Трофимчук М. І.

Системний підхід до управління підприємствами на основі автоматизації бізнес-процесів 34

Ролінський О. В., Улянич Ю. В.

Візуалізація даних та фінансова безпека на страховому ринку України 45

Яременко А. М., Макачук І. М., Перчук О. В., Авдалян К. В.

Об'єднання підприємств та їх вплив на систему обліку і звітності 52

Величко А. Є., Кухарук Р. М., Маслова І. В., Пухлякова М. В.

Стан та перспективи розвитку ринку молока та молочних продуктів України 62

Каражия Е. А.

Процесно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю підприємств України 69

№ 16 / 2021

CONTENTS:

Tretiak A., Tretiak V., Kovalyshyn O.

LAND CADASTER ACCOUNTING AS AN INFORMATION BASE OF LAND RESOURCES AND LAND USE MANAGEMENT 3

Prib K.

DEVELOPMENT OF PERSONAL PEASANT FARMS AND ITS INVESTMENT SUPPORT 12

Orlova-Kurilova O., Olshanskyi O., Buriak Ie., Ovcharenko Ie.

STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE FACE OF CHANGING CONSUMER PREFERENCES: MODELING OF GLOBALIZATION AND SECURITY COMPONENTS 18

Yatsiv S.

STATE AND PROSPECTS OF POULTRY DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE 26

Bondar O., Trofymchuk M.

SYSTEMATIC APPROACH TO ENTERPRISE MANAGEMENT BASED ON BUSINESS PROCESS AUTOMATION 34

Rolinsky O., Ulyanich Y.

DATA VISUALIZATION AND FINANCIAL SECURITY IN THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE 45

Yaremenko L., Makarchuk I., Perchuk O., Avdalian K.

CONSOLIDATION OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON THE ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM 52

Velichko A., Kuharuk R., Maslova I., Pukhlyakova M.

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS OF UKRAINE 62

Karazhia E.

PROCESS-ORIENTED MANAGEMENT OF INNOVATION ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES 69

УДК 332.2;332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН, професор кафедри управління земельними ресурсами та земельного кадастру, Білоцерківський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-1154-4797

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, професор кафедри геодезії та землеустрою,
Сумський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0001-6779-1941

О. Ф. Ковалишин,

д. е. н., доцент, в.о. професора кафедри земельного кадастру,
Львівський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-7045-2462

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.3

ЗЕМЕЛЬНО-КАДАСТРОВИЙ ОБЛІК ЯК ІНФОРМАЦІЙНА БАЗА УПРАВЛІННЯ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯМ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Geodesy
and Land Management, Sumy National Agrarian University

O. Kovalyshyn,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Acting Professor
of the Department of Land Cadaster, Lviv National Agrarian University

LAND CADASTER ACCOUNTING AS AN INFORMATION BASE OF LAND RESOURCES AND LAND USE MANAGEMENT

Розкрито роль державного земельного кадастру у сферах правових відносин, економіки, використання земель та управління земельними ресурсами, формуванні земельного ринку, забезпеченні стійкості землекористування, банківського сектора і страхування, інвестиційної, житлової політики та реформування житлово-комунального господарства, в галузі інформаційних послуг та соціальної політики. Зазначено нормативно-правову базу його ведення, складові частини та виділено інституціонально проблемні складові обліку кількості та якості земель, державної реєстрації земельних ділянок. Доведено необхідність законодавчого визначення поняття обліку кількості та якості земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань, обліку територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів, чіткого дієвого землевпорядного механізму ведення обліку та реєстрації земельних ділянок. Виокремлено іншу інституціональну проблему обліку цих об'єктів на підприємствах для цілей бухгалтерського обліку та постановки його вартості на баланс. Обґрунтовано запровадження єдиних методологічних засад аналітичного обліку земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань як економічних активів та капіталу.

The article reveals importance of the state land cadaster in the field of legal relations, economy, land use and land resources management, formation of the land market, support for sustainability of land use, banking sector and insurance, investment, residential policy, and reforming of the residential and municipal department, in the field of information

services and social policy. The research outlines the regulatory base of its maintenance, constituents, as well as specifies the institutional problems of the records of the number and quality of lands, state registration of land plots, which efficiency in the management of the mentioned fields and branches is influenced by the effectiveness, reliability and accuracy of the information base. Bodies of the State Services of Geodesy and Cadaster experience the deficit of full and necessary information, approved by the Article 15 of the Law "On the State Land Cadaster", as well as on the significant share of lands. Moreover, most of the available information on land plots are distorted, and therefore the necessary and actual task is to improve the institutional environment of the information constituent of management, i.e. the state land cadaster. The research justifies the necessity of the legislative definition of the notion of inventory of the number and quality of lands, land plots, land holdings and land uses, records of the territorial restrictions in the use of lands and other natural resources, a clear affective land-surveying mechanism of maintaining the inventory and registration of land plots, because in the national accounting standards there is no clear legal registration of the land inventory. The author identifies another institutional problem of recording objects at enterprises for the purpose of accounting and balance sheet value, defines the classification features for agricultural enterprises by the kinds of use and lands, by the land quality and involvement. The research substantiates the necessity to introduce unified methodological fundamentals of the analytical inventory of lands, lands plots, land holdings and land uses as the economic assets and capital. Such necessity is first caused by the need of the clear and detailed information for efficient sustainable management of land resources and land uses.

Ключові слова: державний земельний кадастр, облік кількості і якості, державна реєстрація земельних ділянок, землекористування, землеволодіння, територіальні обмеження.

Key words: state land cadaster, records of number and quality, state registration of land plots, land use, land holding, territorial restrictions.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

У системі управління земельними ресурсами та землекористуванням важливу роль відіграє державний земельний кадастр (ДЗК). Він дозволяє здійснювати ряд важливих дій в таких сферах.

У сфері правових відносин — забезпечення державної реєстрації земельних ділянок та прав на них, угод з ними, формування впевненості власників ділянок і землеволодільців у своїх правах на земельні ділянки та іншу нерухомість, розмежування прав власності на земельні ділянки між державної, комунальної та приватної власності.

У сфері економіки — забезпечення надходжень земельних платежів до бюджету територій і розширення бази оподаткування, проведення нормативної грошової оцінки земель та балансової вартості землекористування, інформаційна підтримка ринкового обороту землі, вдосконалення механізму оподаткування землі та іншої нерухомості шляхом встановлення залежності платежів від ринкової вартості і прибутковості використовуваних земельних ділянок та об'єктів нерухомості, зменшення кількості суб'єктів земельних відносин, що користуються незаконними або необґрунтованими пільгами, збільшення вартості основних фондів підприємств, захист їх від інфляції.

У сфері використання земель та управління земельними ресурсами — надання повної та достовірної інформації для планування і управління земельними ресурсами і землекористування територій на базі даних кількісного і якісного обліку земель (який в Україні станом на 2021 р. відсутній); забезпечення міжвідомчої взаємодії під час формування об'єктів нерухомості; проведення державного контролю та моніторингу за станом і використанням земель, забезпечення територіально-просторового планування та функціонального зонування земель за типами (підтипами) землекористування та іншого, створення механізму вилучення (викупу) земель для суспільних потреб.

У сфері формування земельного ринку — створення необхідних умов для функціонування ринку; управління нерухомим майном, що перебуває у державній та муніципальній власності; вдосконалення процедур закріплення прав на займані будівлями ділянки та ін.

У сфері забезпечення стійкості землекористування — забезпечення стійкості прав суб'єктів земельних відносин на дану ділянку, стійкості його господарського використання, територіальної (просторової), економічної і екологічної стійкості.

У сфері розвитку банківського сектора і страхування — забезпечення розвитку іпотеч-

ного кредитування під заставу земельних ділянок, страхування прав власності на нерухомість, саморегулювання механізмів взаємодії банків, оцінювачів, ріелтерів, страховиків та інших учасників земельного ринку та іншої нерухомості, на основі надання юридично значимої інформації з ДЗК.

У сфері інвестиційної політики — створення сприятливих умов для залучення прямих інвестицій, включаючи іноземний капітал, а також використання іпотечного кредитування як одного з джерел фінансування інвестиційних проєктів.

У сфері житлової політики та реформування житлово-комунального господарства — обґрунтування диференціації ставок оплати житла залежно від його якості та місця розташування, підтримка створення та функціонування товариств власників житла (кондомініумів), а також передача прав власності на об'єкти відомчого житлового фонду в комунальну власність.

У галузі інформаційних послуг — надання законодавчим і виконавчим структурам, судам, банкам, будь-яким юридичним і фізичним особам достовірної земельно-кадастрової інформації, визнаними державою достовірними відомостями про об'єкти обліку, інформаційне забезпечення геодезичних, землепорядних та інших робіт, а також інформаційна підтримка інших відомчих реєстрів та кадастрів.

У галузі соціальної політики — забезпечення земельними ділянками громадян, створення нових робочих місць, розвиток соціальної та культурно-побутової інфраструктури, розвиток туризму, виведення виробничих об'єктів з центрів міст, формування нових соціальних верств.

Згідно зі статтями 197—203 закону України "Про державний земельний кадастр" [1] складовими частинами державного земельного кадастру є: кадастрове зонування, кадастрові зйомки, бонітування ґрунтів, економічна оцінка земель, грошова оцінка земельних ділянок, державна реєстрація земельних ділянок, облік кількості та якості земель. Для забезпечення управління земельними ресурсами та землекористуванням необхідною інформацією, найбільш інституціонально проблемними є облік кількості та якості земель і державна реєстрація земельних ділянок.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблеми законодавчого забезпечення ведення обліку кількості і якості земель, держав-

ної реєстрації земельних ділянок у системі державного земельного кадастру висвітлено у дослідженнях українських науковців Третяка А., Третяк В., Сакаль О., Третяк Н., Юрченко Т., Ковалишин О., Коваль А., Заболотчук А., Ціцька Н. та ін. які наголошують про необхідність удосконалення методичних підходів формування ефективної та прозорої інформаційної бази.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою досліджень є висвітлення інституціональних проблем ведення обліку кількості і якості земель, реєстрації земельних ділянок у системі державного земельного кадастру для створення чіткої і розгорнутої інформаційної бази ефективного управління земельними ресурсами та землекористуванням.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними законодавчими актами, які станом на 2021 р. регулюють питання щодо обліку кількості земель у Державному земельному кадастрі, є Земельний кодекс України [2], Закон України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 01.07.2004 № 1952-IV [3], Постанова КМУ "Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру" від 17.10.2012 № 1051 [4], Постанова КМУ "Про затвердження Порядку доступу державних реєстраторів прав на нерухоме майно та користування відомостями державного земельного кадастру" [5], Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 30.12.2015 № 337 "Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми №№ 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення" [6]. До 2016 р. облік кількості земель вівся територіальними органами земельних ресурсів згідно з Інструкцією із заповнення державної статистичної звітності з кількісного обліку земель — форми №№ 6-зем, 6а-зем, 6б-зем, 2-зем (інструкція затверджена наказом Державного комітету статистики України від 05.11.1998 № 377) [7].

Тільки впорядкований та законодавчо унормований процес здійснення обліково-реєстраційної діяльності може стати запорукою ефективного управління земельними ресурсами та землекористуванням. У контексті сказаного доречно зазначити, що станом на 2021 р., на жаль, в Україні відсутнє законодавчо-пра-

вові визначення обліку земель. Однак у науковій літературі трапляються різні позиції стосовно визначення цього терміна, серед яких можна виділити думку О.В. Сакаль [8, с. 57]. Зокрема, вона визначає земельний облік як спеціальну управлінську функцію, яка є істотним елементом механізмів земельного адміністрування, що здійснюється з метою забезпечення оптимального використання та охорони земель будь-якого цільового призначення незалежно від форми власності та господарювання.

Відповідно до статті 203 Земельного кодексу України [2], існує як кількісний облік (зазначається, наприклад, склад земельних угідь), так і якісний (певні характеристики земельних угідь за природними властивостями, ступенем техногенного забруднення ґрунтів та ін.). Деталізацію та конкретизацію положень щодо обліку земель, закріплених Земельним кодексом України, здійснює Закон України "Про Державний земельний кадастр" [1], який визначає правові, економічні та організаційні основи діяльності у сфері Державного земельного кадастру. Згідно з цим Законом метою обліку земель та державної реєстрації земельних ділянок є забезпечення необхідною інформацією органів державної влади та місцевого самоврядування, зацікавлених організацій, підприємств й установ, громадян з метою регулювання земельноправових відносин, раціонального землекористування й охорони земель, визначення цінності земель як цілісної складової частини природних ресурсів та розміру плати за землю, контролю за охороною і використанням земельних ресурсів, економічного й екологічного обґрунтування проєктів землеустрою і бізнес-планів.

Основним елементом обліку земельних ресурсів є вид земель (угіддя), окремі ділянки, які є одиницями рахунку при земельному обліку з метою отримання загальних даних за цільовим призначенням та видами використання земель у межах певної категорії, землеволодіння та землекористування тощо. Виходячи із цього, основними завданнями земельного обліку можна вважати:

— отримання, проведення систематизації та аналізу правового статусу і режиму використання земель та інших природних ресурсів і майнових об'єктів, що наявні (розташовані) на земельній ділянці;

— визначення кількісно-якісних показників земель (земельних угідь та функціонального використання) й надання необхідних даних про земельні та інші природні ресурси;

— отримання, проведення систематизації та аналізу правового статусу і режиму територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів;

— внесення первинних даних у земельно-облікові документи та виготовлення земельно-облікових планових матеріалів.

Отже, від ефективності обліку, достовірності і правильності інформаційної бази залежить результативність управління. При цьому облік кількості та якості земель і земельних ділянок залежить від таких складників:

1) збір даних про земельні ресурси, земельні ділянки та землеволодіння і землекористування;

2) формування і створення інформації, придатної для передачі по каналах зв'язку в керуючу систему та/або обробки в автоматизованому режимі;

3) своєчасна та безпечна передача достовірної інформації про земельні ресурси (ділянки) [9, с. 24].

На жаль, станом на 2021 р. в Україні такий облік відсутній, що обумовлює низьку ефективність управління земельними ресурсами та землекористуванням.

Згідно зі статтею 1 Закону України "Про державний земельний кадастр" [1] державна реєстрація земельної ділянки — це внесення до Державного земельного кадастру передбачених цим Законом відомостей про формування земельної ділянки та присвоєння їй кадастрового номера. Згідно зі статтею 15 вказаного Закону до Державного земельного кадастру включаються такі відомості про земельні ділянки: кадастровий номер; місце розташування; опис меж; площа; міри ліній по периметру; координати поворотних точок меж; дані про прив'язку поворотних точок меж до пунктів державної геодезичної мережі; дані про якісний стан земель та про бонітування ґрунтів; відомості про інші об'єкти Державного земельного кадастру, до яких територіально (повністю або частково) входить земельна ділянка; цільове призначення (категорія земель, вид використання земельної ділянки в межах певної категорії земель); склад угідь із зазначенням контурів будівель і споруд, їх назв; відомості про обмеження у використанні земельних ділянок; відомості про частину земельної ділянки, на яку поширюється дія сервітуту, договору суборенди земельної ділянки; нормативна грошова оцінка; інформація про документацію із землеустрою та оцінки земель щодо земельної ділянки та інші документи, на підставі яких встановлено відомості про земельну ділянку.

Таблиця 1. Кількість земельних ділянок, зареєстрованих у ДЗК, у містах та районах, за формою власності, станом на грудень 2017 р. (у наступні роки інформація відсутня)

Назва адміністративно-територіальної одиниці	Форма власності, %		
	приватна	державна	комунальна
Райони	89,3	6,5	4,2
Міста	75,5	8,0	16,5
Україна	87,8	6,7	5,5

Джерело: дані ДЗК.

Проте, станом на 2021 р., в органах Державної служби геодезії та кадастру простежується відсутність повної і необхідної інформації визначену статтею 15, а також про значну частину земель. Водночас поряд із цим більшість наявних відомостей про земельні ділянки є викривленими. Про вказаний факт свідчать дані моніторингу земель [10]. Так, згідно зі збором даних (січень 2013 — червень 2015 рр.) було виявлено 69 районів, в яких площа зареєстрованих земель перевищувала площу, зафіксовану формою 2-зем, а також загальна площа зареєстрованих земель у державному земельному кадастрі становила 41,8 млн га. Це свідчить про те, що у державному земельному кадастрі відбувається не тільки реєстрація нових земельних ділянок, але й виправлення помилок. Результатом є ліквідація частини дублювань, перетинів та інших топологічних помилок. Згідно з Публічним звітом Держгеокадастру за 2017 рік [11], упродовж року було проаналізовано та виправлено відомості про 1,3 млн земельних ділянок. З урахуванням імовірних помилок, загальна площа зареєстрованих земель складає приблизно 31,1 млн га земель. Із них приватної власності — 24,3 млн га (78,0%), державної — 6,4 млн га (20,6%), комунальної — 0,44 млн га (1,4%).

Про наявність інформації про земельні ділянки в державному земельному кадастрі, які зареєстровані, можна судити за даними таблиці 1 [10].

Як бачимо, станом на грудень 2017 р. (у наступні роки інформація відсутня) по Україні

було зареєстровано тільки 6,7% земельних ділянок державної власності та 5,5% — комунальної власності. Земельні ділянки у приватній власності становлять найбільший відсоток як у містах (75,5%), так і в районах (89,3%); у комунальній власності — близько 16% у містах, тоді як у районах — лише близько 4%.

Відповідно до статті 125 Земельного Кодексу України [2], право власності (зокрема, на земельну ділянку) виникає з моменту державної реєстрації цього права у Державному реєстрі прав на нерухоме майно. Для того щоб здійснити таку реєстрацію, слід звертатися до суб'єктів державної реєстрації прав, наділених відповідними повноваженнями, або нотаріусів. Згідно із ч. 1 статті 6 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" [3], суб'єктами державної реєстрації прав є виконавчі органи сільських, селищних та міських рад, Київська міська, районні державні адміністрації; акредитовані суб'єкти та державні реєстратори прав на нерухоме майно, визначені пунктами 1 та 2 ч. 1 статті 10 Закону. Для державної реєстрації права власності та права постійного користування на земельну ділянку, права на яку набуваються шляхом передачі земельних ділянок у власність або надання їх у постійне користування із земель державної або комунальної власності, подається відповідне рішення органу виконавчої влади або органу місцевого самоврядування — про передачу земельної ділянки у власність чи надання у постійне користування, або про затвер-

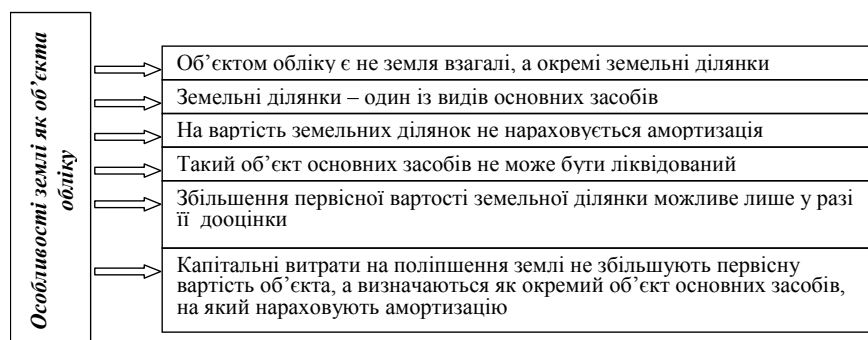

Рис. 1. Особливості землі як об'єкта обліку

Джерело: [13].

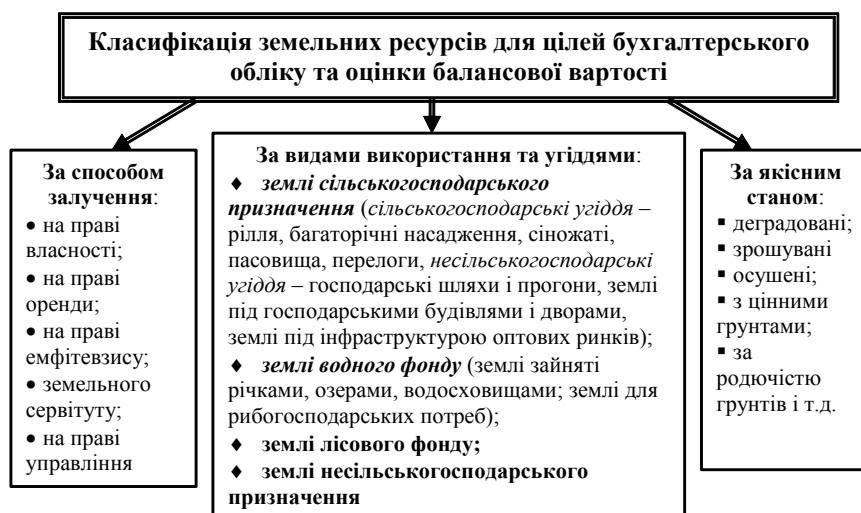

Рис. 2. Класифікація земельних ресурсів для цілей бухгалтерського обліку та оцінки балансової вартості

Джерело: розроблено з використанням джерела [16].

дження документації із землеустрою щодо формування земельної ділянки та передачу її у власність чи надання у постійне користування. За даними Міністерства юстиції України [10], загальна кількість зареєстрованих прав на земельні ділянки у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно упродовж серпня 2015 — липня 2017 року складала 3 788 987 прав (що складає 15% від загальної кількості суб'єктів, що мають право на земельну ділянку), з яких 3 057 466 — це права на сільськогосподарські ділянки (81%).

Ще одна інституціональна проблема обліку земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань — це облік суб'єктами землекористування як процесу. Зокрема, для відображення на рахунках бухгалтерського обліку земельних ресурсів застосовується поняття "земельна ділянка", яка знаходиться у власності або користуванні суб'єкта господарювання. Одиницею обліку земельних ресурсів є окрема земельна ділянка певного цільового призначення та виду використання, площі та вартості. У нормативно-правових актах передба-

Рис. 3. Взаємозв'язок облікових процедур щодо використання земельних ресурсів

чено класифікацію земель лише за цільовим призначенням та угіддями.

Проте, як наголошують Л.В. Коваль та А.В. Заболотчук [12], організовуючи облік земельних ділянок на підприємствах, слід враховувати основні особливості землі як об'єкта бухгалтерського обліку та економічного активу (рис. 1).

На законодавчому рівні створено всі передумови для відображення таких земельних ділянок або їх сукупності як землекористування у бухгалтерському обліку. Так, Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [14], а також П(С)БО 7 "Основні засоби" передбачає обов'язкове відображення в бухгалтерському обліку операцій із земельними ділянками, а Закон України "Про оцінку земель" [15] визначає правові засади проведення оцінки земель. Водночас для цілей бухгалтерського обліку землекористування та постановки його вартості на баланс, саме в сільськогосподарських підприємствах необхідно виокремити такі 3 класифікаційні ознаки: за видами використання та угіддями, за якістю та за способом залучення (рис. 2).

Таким чином, земельні ресурси є специфічною економічною категорією і об'єктом обліку. Управління їх використанням і охороною вимагають індивідуальних знань і підходів не тільки в правових, а і в землепорядних, економічних та бухгалтерських питаннях. Земельні ділянки виступають окремим об'єктом у бухгалтерському обліку. Проте, система їх обліку, як і загалом землеволодінь та землекористувань, станом на 2021 р. ще не зовсім відпрацьована, не розроблені і не затверджені первинні форми документів для відображення об'єктів землекористування на бухгалтерських рахунках, обмежене коло операцій із землеволодіннями сільськогосподарського призначення. Зазначене та інші невирішені інституціональні проблеми вимагають удосконалення обліку земель, земельних ділянок та землеволодінь і землекористувань як економічних активів та капіталу.

Однією з передумов реалізації вищезазначеного є необхідність запровадження єдиних методологічних засад аналітичного обліку земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань. Потреба у веденні такого обліку очевидна, оскільки дані аналітичного обліку є основою у складній системі використання земельних ресурсів підприємствами, яка зводиться до наявності взаємозв'язку окремих процедур наступного виду (рис. 3).

Отже, земельні ресурси як національне багатство є найважливішим структурним елемен-

том цивілізації, але а їх вплив на якість нашого життя розуміється і оцінюється абсолютно різними і часто суперечать один одному способами. Меншість розбагатіла в результаті екологічно нераціонального використання і масштабної експлуатації земельних ресурсів, причому пов'язані з цим конфлікти посилюються. Світ досяг етапу, на якому ми зобов'язані усунути ці протиріччя і переглянути методи планування, використання та управління земельними ресурсами, що вимагає серйозного (державницького) підходу до земельного обліку.

Наша здатність прийти до компромісу в масштабах великих територій в кінцевому підсумку буде визначати майбутнє земельних ресурсів — ґрунту, води і біологічного різноманіття, а також успіх або неуспіх зусиль, спрямованих на скорочення бідності, забезпечення безпеки продовольства і водних ресурсів, зведення до мінімуму наслідків зміни клімату і адаптацію до таких наслідків.

Євроінтеграційні процеси вимагають чіткої, правової, достовірної інформації про земельні ресурси, яку має забезпечувати облік у системі державного земельного кадастру [17]. Необхідність організації аналітичного обліку земельних ділянок зумовлена насамперед потребою у наявності чіткої і розгорнутої інформації для ефективного збалансованого управління земельними ресурсами та землекористуванням.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Проведені дослідження доводять про необхідність удосконалення інституціонального середовища інформаційної бази системи державного земельного кадастру. Зокрема, законодавчого визначення поняття обліку кількості та якості земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань, обліку територіальних обмежень у використання земель та інших природних ресурсів, чіткого дієвого землепорядного механізму ведення обліку та реєстрації земельних ділянок, оскільки у вітчизняних облікових стандартах відсутня чітка законодавча регламентація їх проведення. Виокремлена інша інституціональна проблема обліку даних об'єктів на підприємствах для цілей бухгалтерського обліку та постановки його вартості на баланс, визначено класифікаційні ознаки для сільськогосподарських підприємств за видами використання та угіддями, за якістю та за способом залучення.

Запровадження єдиних методологічних засад аналітичного обліку земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань,

обмежень у використанні сприятиме створенню ефективної, достовірної і правильної інформаційної бази системи державного земельного кадастру та ефективному управлінню земельними ресурсами та землекористуванням у різних сферах та галузях України. Також треба зазначити, що законодавство у сфері облікової діяльності стосовно земельних ресурсів має постійно оновлюватися, а окремі нормативно-правові акти та їх положення не повинні суперечити один одному. При цьому усі зміни до спеціального законодавства повинні мати систематичний і комплексний характер.

Перспективи подальших розвідок полягають у науковому визначенні поняття обліку кількості та якості земель, земельних ділянок, землеволодінь та землекористувань, обліку територіальних обмежень у використанні земель та інших природних ресурсів, а також у розробленні землевпорядного механізму ведення обліку та реєстрації земельних ділянок, вітчизняних облікових стандартів регламентації аналітичного та кадастрового обліку землі.

Література:

1. Про державний земельний кадастр: Закон України 3613-VI від 07.07.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення 20 липня 2021 р.).
2. Земельний кодекс України 2768-III від 25.10.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 20 липня 2021 р.).
3. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України 1952-IV від 01.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text>
4. Про затвердження Порядку ведення Державного земельного кадастру: Постанова КМУ 1051-2012-п від 14.01.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text>
5. Про затвердження Порядку доступу державних реєстраторів прав на нерухоме майно та користування відомостями державного земельного кадастру: Постанова КМУ 509-2017-п від 20.10.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2017-%D0%BF#n61>
6. Про затвердження форм адміністративної звітності з кількісного обліку земель (форми № 11-зем, 12-зем, 15-зем, 16-зем) та Інструкцій щодо їх заповнення: Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України 337 від 30.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-16#Text>

7. Про затвердження форм державної статистичної звітності з земельних ресурсів та Інструкція з заповнення: наказ Державного комітету статистики України 377 від 05.11.1998). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98#Text>

8. Сакаль О.В. Облік земельних ресурсів як передумова ефективного земельного адміністрування. Геодезія, картографія і аерофотознімання. 2013. № 77. С. 57—61. С. 57.

9. Сакаль О., Третяк Н. Напрями удосконалення земельного обліку як інституційної основи сталого розвитку територій. Землевпорядний вісник. 2014. № 5. С. 22—26. С. 24.

10. Моніторинг земельних відносин в Україні: 2016—2017. Статистичний щорічник. 2018. 168 с. URL: http://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/pub_rep_2018.pdf

11. Публічний звіт Держгеокадастру за 2017 рік. URL: http://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/pub_rep_2018.pdf

12. Коваль Л.В., Заболотчук А.В. Облік земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств в Україні. Ефективна економіка. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php/d/sveta%2021.03.2014/pdf/10_2018/59.pdf?op=1&z=6236

13. Ціцька Н.Є. Актуальні питання обліку земель сільськогосподарського призначення. Глобальні та національні проблеми економіки. 2015. № 6. С. 897—900.

14. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України 996-XIV від 16.07.1999. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

15. Про оцінку земель: Закон України 1378-IV від 24.07.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>

16. Юрченко Т.В. Земельні ресурси як об'єкт бухгалтерського обліку. Агросвіт. 2017. № 13. С. 43—51.

17. Ковалишин О. Облік кількості земель, земельних ділянок та землекористувань юридичних осіб, сформованих на різних правах: стан а проблеми в умовах євроінтеграційних процесів. Землевпорядний вісник. 2015. № 8. С. 37—41.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2011), The Law of Ukraine "On the State Land Cadaster", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (Accessed 20 July 2021).
2. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), "Land Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (Accessed 20 July 2021).

3. The Verkhovna Rada of Ukraine (2001), The Law of Ukraine "On the State Registration of Property Rights and Their Encumbrances", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (Accessed 20 July 2021).

4. Cabinet of Ministers of Ukraine (2021), Resolution "On Approval of the Order of Maintenance of the State Land Cadaster", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1051-2012-%D0%BF#Text> (Accessed 22 July 2021).

5. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Resolution "On Approval of the Order of Access for the State Registers of the Rights of Real Estate Property and Use of the State Land Cadaster Data", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/509-2017-%D0%BF#n61> (Accessed 22 July 2021).

6. Ministers for Communities and Territories Development of Ukraine (2015), Resolution "On Approval of the Forms of Administrative Reporting on the Quantity Records of Lands (forms №№ 11-zem, 12-zem, 15-zem, 16-zem) and Instruction on Their Filling", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0133-16#Text> (Accessed 24 July 2021).

7. State Statistics Committee of Ukraine (1998), Order "On Approval of the Forms of State Statistical Reporting on Land Resources and Instruction of Filling", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0788-98#Text> (Accessed 24 July 2021).

8. Sakal, O.V. (2013), "Inventory of land resources as a precondition for effective land administration", Geodesy, cartography and aero photography, vol. 77, pp. 57—61, p. 57.

9. Sakal, O. and Tretiak, N. (2014), "Directions of the land inventory improvement as an institutional fundamental of the territory sustainable development" Bulletin of Land Management, no. 5, pp. 22—26, p. 24.

10. State Geocadaster (2018), "Monitoring of land relations in Ukraine: 2016—2017. Statistical yearbook", available at: http://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/pub_rep_2018.pdf (Accessed 20 July 2021).

11. State Geocadaster (2018), "Public report of the State Geocadaster for 2017", available at: http://land.gov.ua/wp-content/uploads/2018/03/pub_rep_2018.pdf (Accessed 20 July 2021).

12. Koval L.V. and Zabolotchuk A.V. (2018), "Inventory of land resources of agricultural enterprises in Ukraine", Effective economy, [Online] vol. 4 available at: http://www.economy.nayka.com.ua/index.php/d/sveta%-2021.03.2014/pdf/10_2018/59.pdf?op=1&z=6236 (Accessed 26 July 2021).

13. Tsitska, N.Ye. (2015), "Actual issues of the inventory of agricultural lands", Global and national problems of economy, vol. 6, pp. 897—900.

14. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On accounting and financial reporting in Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14> (Accessed 26 July 2021).

15. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On land valuation" 24, 2021, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (Accessed 27 July 2021).

16. Yurchenko, T.V. (2017), "Land resources as the object of accounting". Ahrosvit, vol. 13, pp. 43—51.

17. Kovalyshyn, O. (2015), "Inventory of the number of lands, land plots and land uses of legal persons, established at different levels: conditions and problems of the Euro integration processes", Bulletin of Land Management, vol. 8, pp. 37—41.

Стаття надійшла до редакції 12.08.2021 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 330.322.1:631.15.017.3

К. А. Пріб,

д. е. н., професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом,
Національний університет "Києво-Могилянська академія"

ORCID ID: 0000-0003-2075-0020

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.12

РОЗВИТОК ОСОБИСТИХ СЕЛЯНСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ ТА ЙОГО ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

K. Prib,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Marketing
and Business Management, National University "Kyiv-Mohyla Academy"

DEVELOPMENT OF PERSONAL PEASANT FARMS AND ITS INVESTMENT SUPPORT

Розкрито значення розвитку особистих селянських господарств у сільськогосподарському виробництві, функціонуванні села, створення достатнього рівня продовольчої безпеки, насиченості внутрішнього ринку продуктами харчування. Проаналізовано сучасні тенденції виробництва рослинницьких та тваринницьких продуктів особистими селянськими господарствами та змінення їх ролі в українському сільському господарстві та внутрішньому ринку. Охарактеризовано сучасний стан та динаміку технологічного розвитку та технічного забезпечення виробничо-господарської діяльності. Виявлено та систематизовано ключові чинники, що ускладнюють розвиток особистих селянських господарств, підкреслено значимість нестачі інвестиційних ресурсів, неможливості їх акумуляції всередині господарства та неспроможність залучення із зовнішніх джерел. Окреслено підходи до запровадження низки соціально-економічних заходів, спрямованих на забезпечення розвитку особистих селянських господарств на основі активізації інвестиційних процесів, збільшення притоку інвестицій, поліпшення державної підтримки.

The article reveals the importance of the development of personal peasant farms in agricultural production, the functioning of the village, the creation of a sufficient level of food security, saturation of the domestic market with food products. It has been proved that the development of personal peasant farms in Ukraine remains an urgent and practically significant problem. The current trends in the production of crop and livestock products by personal peasant farms are analyzed. A gradual change in their role in Ukrainian agriculture and in the domestic market is shown. The reasons for negative processes and tendencies are revealed. The current state and dynamics of technological development and technical support of production and economic activities of personal peasant farms are characterized. The key factors that hinder the development of personal peasant farms are identified and systematized. The importance of the lack of investment resources in ensuring the development and raising the technical level of farms was emphasized. It is proved that the main problems of personal peasant farms are the impossibility of accumulating internal investment resources and the insolvency of attracting them from external sources. The approaches to ensuring the development of personal peasant farms on the basis of investment activation have been determined. It has been proven that in order to ensure stable work and the development of personal peasant farms, it is necessary to implement a number of different measures. Most of all, these should be measures aimed at solving social, demographic, climatic, technical, technological, and economic problems of the village. It is necessary to promote the expansion of business initiative and the development of entrepreneurship. At the same time, it is important to attract capital from various sources, simplify the access of private peasant farms to external investment resources, rationalize and improve state and territorial policies to support investment processes. As the most promising areas of further scientific research for the development of personal peasant farms, the following are highlighted: the development of approaches to optimizing the system of material and technical supplies, production services, strengthening infrastructure, etc.

Ключові слова: особисті селянські господарства, інвестиційне забезпечення, інвестиції, інвестиційні процеси, інвестиційний потенціал, розвиток, сільськогосподарське виробництво.

Key words: personal peasant farms, investment support, investments, investment processes, investment potential, development, agricultural production.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасне сільськогосподарське виробництво в Україні розвивається на засадах багато-

укладності, коли поряд з крупними підприємницькими структурами функціонують товаровиробники малих форм господарювання, у тому числі у формі особистих селянських господарств, що навіть не мають статусу юридичної особи і не є підприємницькими структура-

ми у широкому розумінні цього поняття. Однак для них сільськогосподарське виробництво стало не лише важливою сферою економічної діяльності, а й вагомим джерелом фінансування доходів сільських родин та засобів існування, фундаментом забезпечення сільського способу життя населення, збереження та продовження традицій українського побуту на селі тощо.

Діяльність особистих селянських господарств здебільшого зорієнтована на вирощування порівняно більш трудовитратних продуктів, що користуються попитом у населення і слугують не стільки сировиною для подальшої промислової переробки, скільки використовуються в якості харчових продуктів. Якщо у 1990—2000-х рр. ці господарства були беззаперечними лідерами у постачанні вагомої частки різних видів харчових продуктів на внутрішній ринок, то нині їх конкурентні позиції поступово витісняються товаровиробниками суспільного сектору. Причиною означеної тенденції передусім стає нестача коштів на фінансування технічного переозброєння, розбудову матеріальної бази, залучення у господарську діяльність інновацій тощо внаслідок неспроможності особистих селянських господарств акумулювати достатній обсяг внутрішніх інвестиційних ресурсів або залучити із зовнішніх джерел. Вищевикладене підтверджує, що поліпшення інвестиційного забезпечення та активізація інвестиційних процесів має важливе значення для стабільного функціонування та розвитку особистих селянських господарств, а отже, слугуватиме підґрунтям збереження і розбудови українського села та сільського господарства.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Сучасним проблемам розвитку інвестування та зміцнення інвестиційного потенціалу сільського господарства присвячені чисельні публікації українських науковців. Так, роботи В.П. Гавриш із співавторами присвячені дослідженню специфіки, напрямів та сучасного стану інвестиційних процесів [1], публікації Т.В. Антоненко — оцінці інвестиційної ситуації, визначенню тенденцій розвитку інвестиційної діяльності та їх подальших перспектив [2], Л.А. Свистуна та А.А. Рожко — впливу інвестиційних процесів на забезпечення продовольчої безпеки держави та зміцнення її позицій на світовому й регіональних продуктових ринках [3], І.С. Крамаренко — впливу чинників на інве-

стиційний потенціал сільськогосподарських підприємств, передусім складу, структури та внутрішніх пропорцій активів і пасивів [4]. У свою чергу колектив авторів на чолі з Н.В. Турленко запропонували власні підходи до визначення впливу економічного інструментарію на інвестиційні процеси, дослідив складові цього впливу, обґрунтував джерела та економічні інструменти інвестування сталого розвитку агробізнесу [5].

Однак питання інвестування особистих селянських господарств у силу їх специфіки та напівкомерціалізованих основ функціонування й досі залишаються малодослідженими. Здебільшого предметом наукових розвідок стають інституційні аспекти ведення сільськогосподарської діяльності особистими селянськими господарствами, що вивчаються М.М. Кропивком [6], створення ресурсної основи господарювання, підходи до реформування організаційно-економічних засад та особливості формування структури доходів господарств, що досліджені В.К. Збарським та Д.В. Грибовою [7]. Хоча в окремих дослідженнях, зокрема М.Й. Маліка, О.Г. Шпикуляка [8], Л.Й. Войничої [9] та інших науковців акцентовано увагу на проблемах особистих селянських господарств, пов'язаних із невідповідністю їхнім потребам системи матеріально-технічного обслуговування; відсутністю виробничої і соціальної інфраструктури тощо, аспекти щодо значимості для вирішення цих проблем активізації інвестиційних процесів та поліпшення інвестиційного забезпечення потребують подальших досліджень у науково-методичному та практичному розрізах.

МЕТА СТАТТІ

Метою дослідження є аналіз сучасного стану та обґрунтування шляхів розвитку особистих селянських господарств на основі поліпшення їх інвестиційного забезпечення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Нині в Україні функціонує понад 3,95 млн особистих селянських господарств. Їх роль і значимість не можна недооцінювати, адже саме вони забезпечують значну частку усього сукупного виробництва сільськогосподарської продукції. Так, у середньому впродовж 2016—2020 рр. господарства населення щорічно виробляли 40—44 % усієї сільськогосподарської продукції, у тому числі близько 36—40 % продукції рослинництва та понад 52—55 % продукції тваринництва [10]. Сукупний обсяг виробництва

сільськогосподарської продукції у фізичному еквіваленті незначно коливається у динаміці, однак така тенденція забезпечується значним зростанням обсягів вирощування рослинницьких культур на тлі скорочення виробництва тваринницьких продуктів (див. рис. 1).

Значну частку продукції особисті селянські господарства виробляють для власного споживання або використовують у внутрішньовиробничих цілях. Однак по окремих продуктах забезпечується значний рівень товарності, що дозволяє таким товаровиробникам істотно впливати на внутрішній споживчий ринок і навіть поступово долучатися до формування експортних товарних потоків. Так, в останні роки рівень товарності зернових і зернобобових культур коливався в межах 39,8 — 43,8 %, соняшника — сягав 74,8 — 81,1 %, молока — 47,2 — 48,1 %, меду — 25,7 — 50,2 %, ягід 23,8 — 34,6 %, а плодів і окремих овочевих культур — досяг 20 — 27 % [10]. Стабільно зростали обсяги продажу кукурудзи на зерно, соняшника, кормових культур, плодів. Водночас знижувався продаж ячменю, ягід, сільськогосподарських тварин як у живій, так і у забійній масі. Продаж інших зернових і зернобобових культур, овочів і баштанних, картоплі, цукрового буряку, горіхів і винограду, молока, яєць, меду вирізнявся високими показниками волатильності.

Попри суперечливі тенденції та зростання в окремих продуктових сегментах, загалом нині можна стверджувати про поступове уповільнення розвитку особистих селянських господарств та деяке зниження їх значимості в українському сільському господарстві. Так, якщо у період 1991—2000 рр. індекси

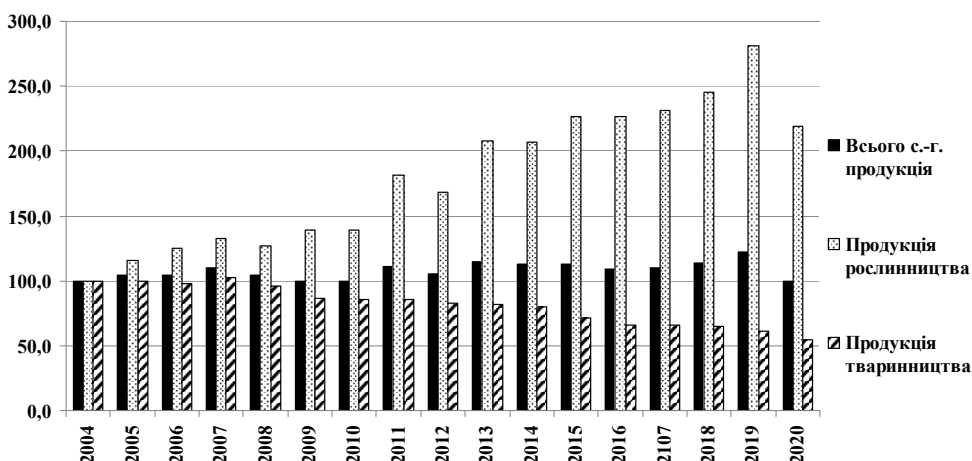

Рис. 1. Тенденції зміни виробництва сільськогосподарської продукції в особистих селянських господарствах у 2005—2020 рр. порівняно з 2004 р., %

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [10].

виробництва сільськогосподарської продукції особистими селянськими господарствами стабільно перевищували відповідні показники господарських структур суспільного сектору, то у період 2001—2004 рр. означений тренд був зламаний. З 2004 по 2008 рр., а також у 2011, 2013—2014, 2016, 2018, 2020 рр. темпи приросту виробництва сільськогосподарської продукції товаровиробників суспільного сектору перевищували відповідні показники в сегменті особистих селянських господарств. Нині крупні підприємства поступово опановують тваринництво, що традиційно було більш розвинене у господарствах населення, а також наріщують посіви зернових і зернобобових культур, соняшника тощо.

Поряд з тим чисельність особистих селянських господарств та обсяг використовуваної

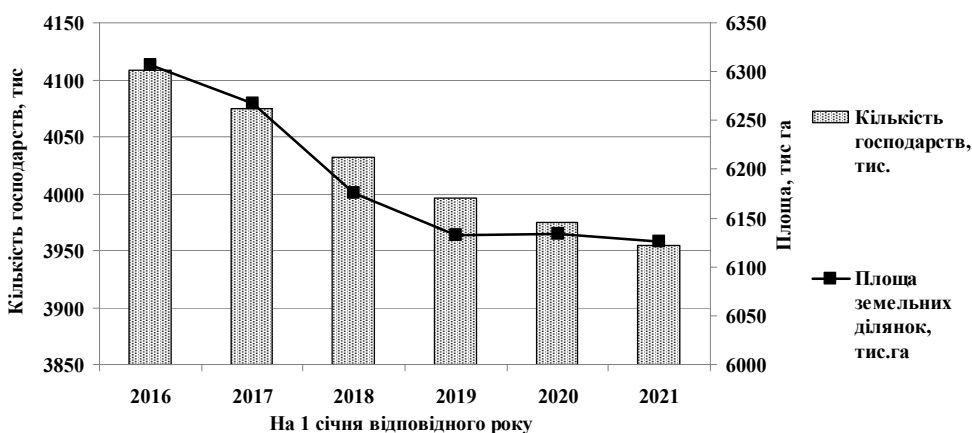

Рис. 2. Тенденції скорочення кількості особистих селянських господарств та площ земельних ділянок в їх користуванні у 2016—2021 рр.

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [10].

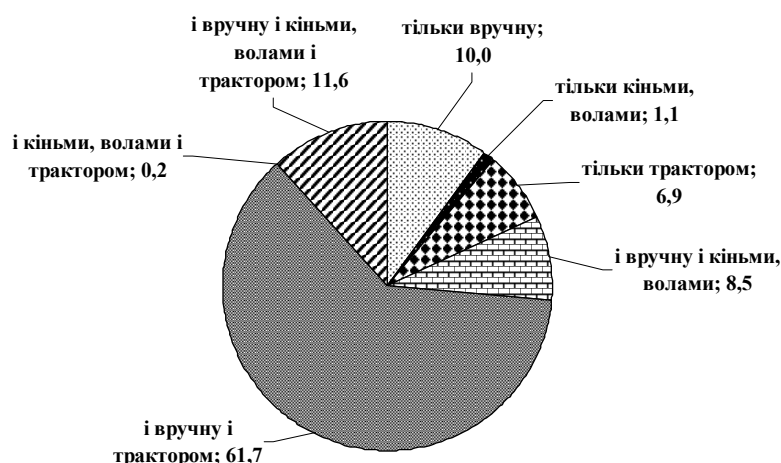

Рис. 3. Структура особистих селянських господарств за способом обробки землі у 2020 р., %

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [10].

ними земельної площі набули стійкої тенденції до скорочення (рис. 2) і якщо ще шість років тому перевищували 4,1 млн одиниць та 6,3 млн га відповідно, то нині уже не досягають 4 млн одиниць та 6,15 млн га.

Однак категорію "розвиток" абсолютно не виправдано розглядати виключно у контексті зростання фізичних характеристик розміру та обсягів виробництва. Розвиток особистих селянських господарств по-суті є процесом якісних змін основних фінансово-економічних, техніко-технологічних, соціально-демографічних та інших характеристик, що забезпечують перехід до нового, якісно вищого стану функціонування. Однак у сучасних умовах він має супроводжуватися поліпшенням кількісних характеристик, підкріплюючись у такий спосіб економічним зростанням.

Ускладнення розвитку особистих селянських господарств нині провокується багатьма чинниками, серед яких найбільш значимі лежать у площині визначення подальших перспектив функціонування ринку землі та обороту земель сільськогосподарського призначення, пов'язані із недостатньою розвиненістю підприємницької ініціативи на селі, погіршенням демографічної ситуації та поступовим старінням сільського населення, посиленням внутрішньої міграції в країні між селом та містом, а також зростанням зовнішньої трудової міграції, недостатнім рівнем соціального захисту населення, що задіяне в особистих селянських господарствах та у сільськогосподарському виробництві загалом, посиленням конкуренції з боку великих товаровиробників тощо.

Усунення негативного впливу визначених чинників потребує вжиття низки соціально-

економічних заходів, зокрема щодо поліпшення підприємницького клімату на селі, врегулювання питань земельних відносин, розвитку кооперативного руху між товаровиробниками малих форм господарювання, оптимізації форм і методів державної підтримки села і сільського господарства, активізації обороту капіталів, розвитку підприємницької ініціативи тощо.

Крім того, впливовим чинником, що ускладнює розвиток особистих селянських господарств, залишається нестача інвестиційних ресурсів для техніко-технологічного переоснащення та активізації практики впровадження інновацій.

Адже однією з важливих характеристик розвитку доцільно вважати забезпеченість товаровиробника прогресивними засобами виробництва, використання інноваційних технологій, досягнення високих стандартів та оптимальних умов праці. Хоча сільське господарство України є однією з найбільш ефективних та зростаючих сфер економіки держави, здебільшого високий рівень доходності та інноваційний характер розвитку притаманний великим товаровиробникам, у тому числі холдингового типу, окремі з яких створюють помітну частку ВВП та формують потужні експортні потоки. Особисті селянські господарства поки що не залучені до процесів і тенденції інноватизації повною мірою. Так, донині у кожному десятому господарстві виконання усіх технологічних операцій забезпечується виключно вручну (див. рис. 3), сукупно ще майже 10 % товаровиробників працюють або виключно з використанням живої тяглової сили (коней і волів) або поєднуючи її з ручною працею, а 11,6% до такого способу виконання операцій долучають трактори.

Повністю механізований обробіток землі досягнуто лише у 6,9 % особистих селянських господарств, а поєднання тракторного і ручного обробітку — у 61,7 %.

Спосіб обробітку землі безпосередньо визначається рівнем забезпеченості господарства технікою. Нині серед особистих селянських господарств України лише 21 % тих, що можна вважати порівняно технічно оснащеними (рис. 4). При цьому їх регіональний розподіл доволі розпорошений. Так, у Донецькій області таких налічується 71,6 %, Рівненській — 71,4%, Луганській — 56,0%, у Тернопільській — майже половина (49,7 %), понад третину — у Во-

линській (38,8 %), Житомирській (34,0 %), Миколаївській (33,9 %) областях. Трохи більшим від середнього по державі є рівень технічного забезпечення особистих селянських господарств у Одеській (25,3 %), Дніпропетровській (23,0 %), Сумській (21,1 %) областях. Водночас безпрецедентно низьким рівень технічного оснащення залишається у Полтавській (4,4 %), Харківській (6,9 %), Івано-Франківській (7,2 %), Закарпатській (7,9 %), Херсонській (8,8%) областях. Щоправда низький рівень спостерігається й у Київській області (4,4 %), однак тут таке становище частково пояснюється специфікою сільських поселень навколо найкрупнішого урбаністичного центру.

Серед особистих селянських господарств, що мають техніку, у середньому по Україні, лише кожне п'яте володіє трактором, мінітрактором або мотоблоком. При цьому їхня частка постійно скорочується у динаміці — якщо у 2015 р. вона сягала 31,2 %, то уже у 2018 р. скоротилася до 27,2 %, а у 2020 р. склала лише 18,9%. Комбайнами володіють від 1,5 до 2,3 % господарств, вантажними автомобілями — від 2,5 до 4,6 %. Близько 12,2 — 14,5 % мають сівалки, 13,2 — 15,8 % — культиватори, 12,1 — 16,6% — сепаратори, 21,6 — 24,4 % — крупорушки. Трохи гіршою є забезпеченість боронами — 22,7 — 34,1% та плугами — 27,1 — 37,3 %. Однак упродовж 2015—2020 рр. спостерігається погіршення забезпечення особистих селянських господарств усіма видами техніки, що стає безпосереднім наслідком нестачі інвестиційних ресурсів.

Джерелами інвестицій для особистих селянських господарств можуть ставати як внутрішні, так і зовнішні ресурси. Внутрішні ресурси формуються за рахунок доходів селянських родин — від заробітної плати за роботу в інших суб'єктах господарювання, отримання пенсій, стипендій, інших фінансових виплат і допомоги, доходів від капіталу (в т.ч. депозитних вкладень у банки, нерухомості, цінних паперів, здавання в оренду земельних паїв та інших об'єктів комерційної власності) тощо. Однак основними джерелами доходів, що можуть потенційно використовуватися на фінансування інвестицій, мають бути доходи від продажу сільськогосподарської продукції, вирощеної в підсобному господарстві. У зв'язку з цим необхідно роз-

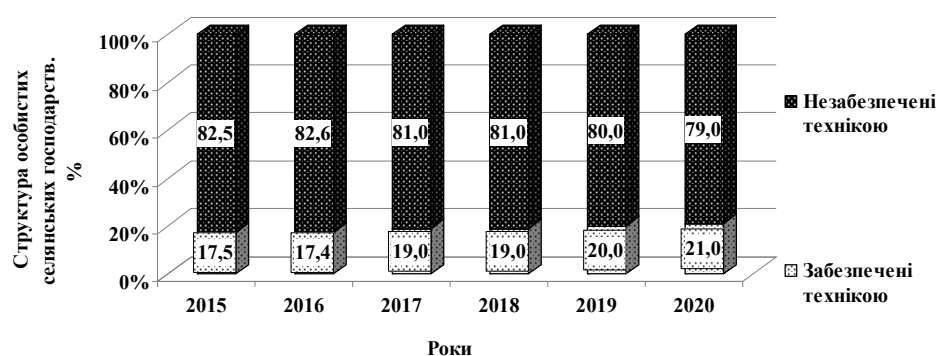

Рис. 4. Структура особистих селянських господарств за рівнем забезпеченості сільськогосподарською технікою у 2020 р., %

Джерело: складено автором на основі даних Державної служби статистики України [10].

вивати канали збуту продукції, спрощувати доступ до різних ринків, забезпечувати ефективне просування продукції, що сприятиме підвищенню доходності сільськогосподарської діяльності особистих селянських господарств.

Водночас важливо спростити для особистих селянських господарств доступ до зовнішніх джерел фінансування, у тому числі до кредитних ресурсів. Це можливо забезпечити декількома шляхами: через утворення кредитних спілок, кредитних кооперативів і навіть кредитних кооперативних банків, а також через зниження рівня позикового відсотка та спрощення доступу до кредитних програм функціонуючих кредитних установ.

Поряд з тим необхідно забезпечити відповідність державної та територіальної підтримки сільськогосподарського виробництва потребам особистих селянських господарств за розмірами, напрямками, механізмами надання.

Сукупно це дозволить поліпшити матеріально-технічне забезпечення діяльності особистих селянських господарств, підвищити рівень впровадження інновацій ними, залучати нові форми і методи організації виробництва, а також технології здійснення господарської діяльності, що відповідали б сучасним викликам, у тому числі пов'язаним зі зміною клімату, глобалізацією, інтеграційними процесами, динамікою споживчого ринку тощо, а в кінцевому підсумку сприятиме розвитку малих форм господарювання на селі.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Особисті селянські господарства продовжують відігравати важливу роль у сільськогосподарському виробництві та розвитку українського села, забезпеченні продовольчої безпеки дер-

жави, створенні засад економічного зростання і розвитку України. Однак нині їх ефективне функціонування ускладнене внаслідок негативного впливу низки чинників та, передусім нестачі інвестиційних ресурсів на технічне переоснащення і посилення інноваційності виробництва. Для забезпечення стабільної роботи та перспективного розвитку особистих селянських господарств необхідно вживати різноманітні заходи, спрямовані на вирішення низки соціальних, демографічних, кліматичних, техніко-технологічних, економічних проблем села, сприяти поширенню ділової ініціативи та розвитку підприємництва. Водночас найважливішого значення набуває забезпечення притоку капіталу з різних джерел, спрощення доступу особистих селянських господарств до зовнішніх інвестиційних ресурсів, раціоналізація державної та територіальної політики підтримки інвестиційних процесів тощо.

Перспективними напрямками наукових розвідок щодо розвитку особистих селянських господарств є розробка підходів до оптимізації системи матеріально-технічного постачання, виробничого обслуговування, зміцнення інфраструктури тощо.

Література:

1. Гавриш В.П., Гулько А.Г., Гавриш Г.І. Інвестиційні процеси в сільському господарстві. Університетські наукові записки. 2009. № 1. С. 399—402.

2. Антоненко Т.В. Сучасна специфіка інвестування в сільське господарство України. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2013. № 3. С. 125—130.

3. Свистун А.А., Рожко А.А. Інвестиційні процеси в аграрному секторі економіки України в контексті забезпечення її продовольчої безпеки. Економічний простір. 2015. № 104. С. 134—146.

4. Крамаренко І.С. Інвестиційний потенціал сільськогосподарських підприємств: фактори впливу. Ефективна економіка. 2019. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_12_25 (дата звернення 11.05.2021 р.).

5. Турленко Н.В., Лагодієнко Н.В., Алексєйчук О.О. Економічний інструментарій впливу на інвестиційні процеси сталого розвитку агробізнесу. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2019. № 2. С. 166—176.

6. Кропивко М. Особисті селянські господарства: феномен чи об'єктивні обставини? Економічний дискурс. 2016. Вип. 1. С. 11—21.

7. Збарський В.К., Грибова Д.В. Малі форми господарювання як середовище формування середнього класу на селі. Науковий погляд: економіка та управління. 2019. № 3. С. 198—206.

8. Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. Економіка АПК. 2018. № 1. С. 11—19.

9. Войнич Л.Й. Особисті селянські господарства у формуванні кооперативних організацій. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій ім. Гжицького. 2010. Т. 12, № 2 (5). С. 18—21.

10. Статистична інформація. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 05.07.2021 р.).

References:

1. Havrysh, V. P. Hul'ko, L. H. and Havrysh, H. I. (2009), "Investment processes in agriculture", *Universytets'ki naukovy zapysky*, vol. 1, pp. 399—402.

2. Antonets, T. V. (2013), "Modern specifics of investing in agriculture of Ukraine". *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 3, pp. 125—130.

3. Svystun, L. A. and Rozhko, A. A. (2015), "Investment processes in the agricultural sector of Ukraine's economy in the context of ensuring its food security", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 104, pp. 134—146.

4. Kramarenko, I. S. (2019), "Investment potential of agricultural enterprises: factors of influence". *Efektivna ekonomika*. vol. 12. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2019_12_25 (Accessed 11 May 2021).

5. Turlenko, N. V. Lahodienko, N. V. and Aliksiejchuk, O. O. (2019), "Economic tools for influencing the investment processes of sustainable agribusiness development", *Visnyk KhNAU. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 166—176.

6. Kropyvko, M. (2016), "Personal farms: a phenomenon or objective circumstances?", *Ekonomichnyj dyskurs*, vol. 1, pp. 11—21.

7. Zbars'kyj, V. K. and Hrybova, D. V. (2019), "Small forms of management as an environment for the formation of the middle class in the countryside", *Naukovyj pohliad: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 3. pp. 198—206.

8. Malik, M. J. and Shpykuliak, O. H. (2018), "Trends and prospects for the development of personal farms", *Ekonomika APK*, vol. 1, pp. 11—19.

9. Vojnycha, L. J. (2010), "Personal peasant farms in the formation of cooperative organizations", *Naukovyj visnyk L'viv's'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohij im. Gzhyts'koho*, vol. 12, no. 2 (5), pp. 18—21.

10. The official site of the State Statistics Service of Ukraine (2021), "Statistical information", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 05 July 2021).

Стаття надійшла до редакції 16.08.2021 р.

УДК 330.341.2:338.242.2

О. В. Орлова-Курилова,

д. е. н., доцент, завідувач кафедри менеджменту, права, статистики та економічного аналізу,
Луганський національний аграрний університет, м. Старобільськ, Україна

ORCID ID: 0000-0001-8382-8070

О. В. Ольшанський,

д. держ. упр. доцент, доцент кафедри економіки і підприємництва, Східноукраїнський
національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

ORCID ID: 0000-0002-1888-7653

Є. В. Буряк,

д. е. н., доцент, професор кафедри менеджменту, Кременчуцький національний університет
імені Михайла Остроградського, м. Кременчук, Україна

ORCID ID: 0000-0002-8039-004X

Є. І. Овчаренко,

д. е. н., професор, професор кафедри публічного управління, менеджменту та маркетингу,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, м. Сєвєродонецьк, Україна

ORCID ID: 0000-0001-5267-5067

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.18

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКОМ ІННОВАЦІЙНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЗМІНИ СПОЖИВЧИХ ПЕРЕВАГ: МОДЕЛЮВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ТА БЕЗПЕКОВИХ КОМПОНЕНТ

O. Orlova-Kurilova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Management, Law, Statistics and
Economic Analysis, Luhansk National Agrarian University, Ukraine, Starobilsk

O. Olshanskyi,

Doctor of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and
Entrepreneurship, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University,
Ukraine, Severodonetsk

Ie. Buriak,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Management, Kremenichuk Mykhailo
Ostrohradskyi National University, Ukraine, Kremenichuk

Ie. Ovcharenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Public Administration, Management and
Marketing, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Ukraine, Severodonetsk

STATE REGULATION OF THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE FACE OF CHANGING CONSUMER PREFERENCES: MODELING OF GLOBALIZATION AND SECURITY COMPONENTS

У статті розглянуто державне регулювання розвитком інноваційного підприємництва в умовах зміни споживчих переваг, зокрема моделювання глобалізаційних та безпекових компонент. За результатами розгляду теоретичних основ державного регулювання розвитком інноваційного підприємництва відображено еволюційні процеси формування тезаурусу інноваційного підприємництва у науковому світі, конкретизовано передумови державного регулювання інноваційного процесу в підприємстві, визначено детермінанти державного регулювання інноваційним

підприємництвом в умовах трансформації національної економіки. Встановлено, що у категоріальному змісті інноваційна діяльність суб'єктів підприємництва досліджувалася як комплексна компонента з взаємозалежними, подекуди взаємодоповнюючими, дефініціями, які відрізнялися неоднозначністю і суперечностями у їх трактуванні. Відзначено, що турбулентність зовнішнього оточення сучасного підприємництва, кризові явища, несистемність та біфуркації в інституціональному середовищі, зростання суперництва, глобалізаційні тенденції та міграція трудових ресурсів вимагають постійного перегляду і переосмислення підходів до вирішення питань подальшого ефективного розвитку інноваційного підприємництва.

The article considers the state regulation of the development of innovative entrepreneurship in the context of changing consumer preferences, in particular the modeling of globalization and security components. The creation of a fundamentally new model of the national economy in the process of deepening market transformations involves the leading role of the state in supporting the development of innovative entrepreneurship based on mutually beneficial partnerships between active actors of all forms of ownership. At the same time, the turbulence of the external environment of modern entrepreneurship, crises, inconsistencies and bifurcations in the institutional environment, growing rivalry, globalization trends, labor migration require constant revision or rethinking of approaches to further effective development of innovative entrepreneurship. According to the results of consideration of theoretical bases of state regulation by development of innovative business the evolutionary processes of formation of thesaurus of innovative business in the scientific world are reflected, preconditions of state regulation of innovative process in business are specified, determinants of state regulation by innovative business in conditions of national economy transformation are defined. It is established that in the categorical sense the innovative activity of business entities was studied as a complex component with interdependent, sometimes complementary, definitions, which differed in ambiguity and contradictions in their interpretation. In the modern domestic and foreign scientific literature among the leading theorists and practitioners there is no single recognized system of concepts in this sector of scientific knowledge. It is noted that the turbulence of the external environment of modern entrepreneurship, crises, inconsistencies and bifurcations in the institutional environment, growing competition, globalization trends and labor migration require constant revision and rethinking of approaches to further effective development of innovative entrepreneurship.

Ключові слова: державне регулювання, розвиток, інноваційне підприємництво, зміна споживчих переваг, моделювання глобалізаційних та безпекових компонент.

Key words: government regulation, development, innovative entrepreneurship, changing consumer preferences, modeling globalization and security components.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Створення принципово нової моделі національної економіки у процесі поглиблення ринкових перетворень передбачає провідну роль держави у напрямі підтримки розвитку інноваційного підприємництва заснованої на взаємовигідних партнерських відносинах між активно діючими суб'єктами усіх форм власності. Водночас турбулентність зовнішнього оточення сучасного підприємництва, кризові явища, несистемність та біфуркації в інституціональному середовищі, зростання суперництва, глобалізаційні тенденції, міграція трудових ресурсів вимагають постійного перегляду або переосмислення підходів до вирішення питань подальшого ефективного розвитку інноваційного підприємництва. Зазначені питання можливо вирішити лише після опрацювання значного кола наукових джерел, систематизування або конкретизації тих першоджерел, що започат-

кували феномен зародження досліджуваного об'єкту, а також визначення його фундаментальних понять, які утворюють вхідну категоріальну базу явища, що потребує аналізу. Зазначені факти обумовлюють актуальність теми дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Першоджерела зародження тезаурусу інноваційного підприємництва в економічній теорії з слід шукати у дослідженнях закордонних політологів, філософів та економістів, які ще у далекому минулому винаходили теорії, концепції, у котрих розкривалися сутність, функції, ознаки, особливості функціонування інноваційної діяльності, а також визначалися різноманітні шляхи її стимулювання. Найбільш

відомі у науковому світі дослідження, в яких глибинно розглядався тезаурус інноваційного підприємництва можна побачити у працях вчених: М. Брауна, Е. Денісона, Д. Диксона, П. Друкера, Р. Кантільона, Р. Лукаса, А. Маршала, М. Портера, Б. Санта, Ж. Сейя, А. Сміта, Р. Фостера, Р. Хизрича, А. Хоскінга, Й. Шумпетера та інших [1; 3; 6; 8; 10]. Серед науковців-сучасників, які досліджували теоретичні і прикладні аспекти інноваційної діяльності у секторі підприємництва, можна віднести таких: Р. Барра, С. Брю, Е. Долана, Т. Пітерса, П. Самуельсона, П. Хейна, Р. Уотермана та ін. [2; 4]. У сучасній вітчизняній науці дану сферу діяльності досліджували вчені: Б. Буркинський, А. Вальрас, З. Варналій, Ю. Гончаров, І. Гнатенко, М. Зось-Кіор, М. Корнєєв, І. Охріменко, В. Рубежанська, І. Штулер тощо [2—7, 9—10]. Незменшуючи актуальності і важливості для вітчизняної науки праць зазначених вчених, зауважимо, що розвиток національної економіки в умовах трансформації, інноваційних зрушень, оновлення логіки ведення підприємництва не є статичними, а отже, потребують постійних дискусій або квінтесенцій щодо уточнення перегляду основних термінів та концептуальних дефініцій. Протягом останніх десятиліть провідна увага вчених зосереджувалася на необхідності зростання новаторської діяльності вітчизняних суб'єктів підприємства. Їх думка ґрунтувалася на тому, що чим більша частка підприємств, які розробляли технологічні інновації, винаходи або ноу-хау, відносно загальної кількості підприємств з традиційним веденням діяльності, тим значно прогресивніша держава в інноваційному плані, та відповідно, конкурентоспроможніша серед інших провідних країн світу.

МЕТА СТАТТІ

Мета статті — дослідити державне регулювання розвитком інноваційного підприємництва в умовах зміни споживчих переваг, зокрема моделювання глобалізаційних та безпекових компонент.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБґРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

У категоріальному змісті інноваційна діяльність суб'єктів підприємства досліджувалася як комплексна компонента з взаємозалежними подекуди взаємодоповнюючими дефініціями, які відрізнялися неоднозначністю і суперечністю у їх трактуванні [4; 8]. У сучасній

вітчизняній та зарубіжній науковій літературі, серед провідних теоретиків і практиків не існує ані єдиної визнаної системи понять у цьому секторі наукових знань, а ні єдиного змістовного категоріального онтологічного поля. Також відсутнє єдино-узгоджене між вченими визначення фундаментальних категорій: новація, інновація, винахід, нововведення, ноу-хау, підприємництво, інноваційна діяльність тощо.

Досліджуване нами явище повинне передбачати деталізацію таких концептуальних понять: інновація, інноваційна діяльність, інноваційне підприємництво і таке інше. Розуміння визначення перелічених понять має важливе прикладне значення в процесі конкретизації тезаурусу цього феномену, однозначного розуміння або тлумачення та використання зазначених категорій в процесі подальших наукових розвідок. Від правильності, вірності і точності формування специфічного категоріального апарату в загальному підсумку залежить вірність оцінювання запропонованих нових концепцій, у тому числі таких, що стосуються розширеного відтворення інноваційної діяльності у трансформаційній економіці. На рис. 1 деталізовано базові складові категорії, що формують уявлення про інноваційне підприємництво, та, відповідно, утворюють його понятійно-категоріальне навантаження. Кожна з дефініцій тезаурусу мають власні історичні ретроспективи формування смислової ознаки та онтологічного поля. Водночас слід визначити, що усі складові категорії, запропоновані на рисунку 1, ґрунтуються на полемічному розумінні, а окремі дискусійні питання у змістовному трактуванні цих категорій актуалізуються у науковому колі і по цей час.

Провідними поняттями, що утворюють категоріальний апарат інноваційного підприємства є терміни "підприємництво" та "підприємець". Попри постійно зростаючий інтерес в економічній теорії до генезису підприємництва у науковому світі по цей час відсутнє єдине бачення та загальноприйняте розуміння термінів "підприємництво" або "підприємець". Щоб з'ясувати сутності інноваційного підприємства та його еволюційні витоки, слід дослідити специфіку зародження новаторства у феномені підприємництва. Першопроходцями в економічній теорії, які на фундаментальному рівні зацікавилися вивченням підприємництва були загальновідомі політекономії А. Сміт та Р. Кантільон. Фінансист та економіст Р. Кантільон ще у 18 ст. впровадив у науковий обіг поняття "підприємництво". Проте майже на декілька десятиліть раніше можна побачити у на-

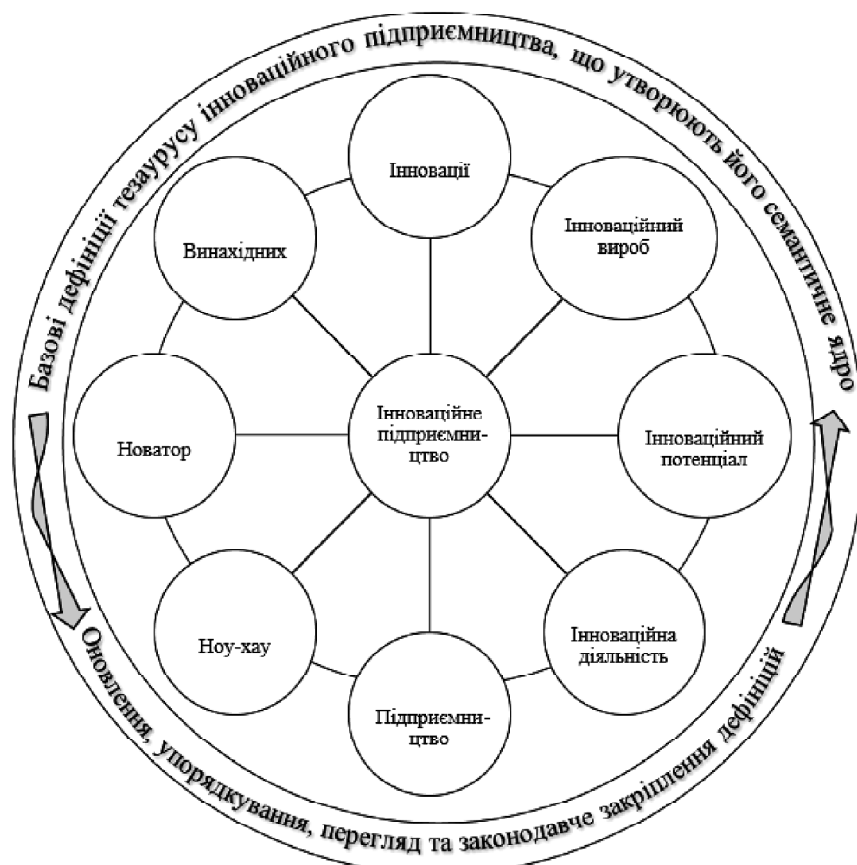

Рис. 1. Коло змін базових дефініцій тезаурусу інноваційного підприємництва в контексті глобалізаційних та безпекових компонент

укових джерелах визначення "підприємницького ризику", яке бере свій початок з тих часів, коли з підприємцем ототожнювали суб'єкта ринку, який укладав державні контракти з надання специфічних послуг, робіт або постачання товарів на споживацький ринок.

Р. Кантільоном введено у науковий світ першу концепцію підприємництва, у якій провідне місце віддавалося розумінню того, що суб'єкт підприємницької діяльності здійснює свої операції в умовах ризику, а отже, повинен мати здатності до його передбачення, прогнозування та нести особисту відповідальність за результати своєї комерційної діяльності. Водночас вчені-сучасники вважають ризикованість ознакою, що, за думкою Р. Кантільона притаманна бізнесмену, не утворює комплексне розуміння цього виду діяльності. Вони виходили з тих міркувань, що ризик притаманний не лише підприємству, але й широкому колу інших цивільних, товарних та господарських правовідносин, які не завжди відносяться або підпорядковуються кваліфікації підприємця. Однак за нашим розумінням сама ключова ідея здійснення нешироко розповсюдженої нетра-

диційної новаторської підприємницької діяльності беззаперечно має всі риси ризикованості та мінливості через практично мінімальну можливість передбачення і прогнозування кінцевого результату в умовах турбулентного зовнішнього оточення, яке існує з урахуванням трансформацій в ринковому середовищі. Таким чином, погоджуючись з думкою Р. Кантільона, вважаємо, що ризикованість у процесі розуміння підприємництва обов'язково властива інноваційному підприємцю та є його ключовою характеристикою. Водночас у 18—19 ст. у науковому світі вчені, ще не акцентували свою увагу на новаторській підприємницькій діяльності. Інноваційність як визначальна риса ефективного бізнесмену почала аналізуватися значно пізніше [10].

З розповсюдженням ідей класичної економічної думки ототожнюють такий період у розквіті теорії підприємництва. Відомими представниками англійської класичної школи були А. Сміт та Д. Рікардо, які наділяли підприємця рисами капіталіста, котрий володіє підприємством. Вченими описувалася також основна мета діяльності підприємця — досягнення мак-

симального підприємницького прибутку за мінімальних вкладень або трансакційних витрат. Водночас таке розуміння основної цілі підприємницької діяльності класиками економічної теорії та синонімічне трактування категорій "підприємець" та "капіталіст" з позицій інституціонального середовища тих часів було доцільним та виправданим. Саме у той проміжок трансформації суспільних відносин функціонували малі та середні підприємства, у яких основні засоби виробництва відтворювалися власниками засобів виробництва, друзями, або близьким колом родичів, котрі поставали "ідейниками-ініціаторами" та сповідували таку ж стратегію ведення бізнесу, що й господар підприємства. На початку 19 ст. відбулося сегментування та деякий розподіл у визначенні поняття "підприємництво", за рахунок виділення підприємницьких функцій. Так, з власників капіталу дослідники сегментували клас "ділків", що здійснювали підприємницьку діяльність із залученням обігових фінансових ресурсів інших осіб — кредиторів, венчурів або брокерів. Тобто науковці почали розмежовувати функцію з надання фінансових ресурсів (що було значним поштовхом для стимулювання сучасного венчурного капіталу в ризикованій діяльності) та підприємницьку функцію, якою був наділений власник підприємства. Визначальною першопричиною, яка обумовила потребу такого розмежовування, слід вважати технологічну революцію та розквіт гуманітарних наук, які потребували конкретизацію місця підприємців і власників інвестицій в господарській діяльності. Враховуючи мету нашого дослідження, провідне значення при розгляді тезаурусу підприємництва займають праці політеконома Й. Шумпетера, який започаткував в економічній теорії концептуально оновлений підхід до трактування підприємництва та діяльності, яка з ним пов'язана. Вчений зосереджував свою увагу на необхідності реалізації бізнесменом новітніх ідей. Це певним чином обумовило першопояву феномену інноваційного підприємництва, а також акцентувало провідне значення людського чинника, як трудового ресурсу з особливими характеристиками: спроможністю критично мислити; здатністю неординарно вирішувати проблеми; вмінням генерувати інноваційні ідеї; розумінням підходів до ефективної організації бізнесу за нестабільних зовнішніх умов.

Серед іншого саме Й. Шумпетер у науковому джерелі "Історія економічного аналізу" систематизував базові дослідження попередніх вчених і знаходився у першоджерел формуван-

ня загальновідомої інвестиційної теорії циклів розвинутої економістом-класиком М. Туган-Барановським та гіпотези "довгих хвиль" зарубіжного вченого-економіста М. Кондратьєва [8], який був учнем і наслідувачем М. Туган-Барановського. Таким чином, слід вважати, що Й. Шумпетером вперше у економічній теорії було у найбільш повній мірі доведено необхідність функціонування інноваційного підприємництва в умовах ринку, яке значно відрізнялося від традиційного, за рахунок здатності бізнесмена по-новому: використовувати та відтворювати чинники виробництва, долаючи соціальний гістерезис; випускати нові товари або надавати населенню специфічні новаторські послуги; вносити систематичні зміни та оновлення в процес організації господарської діяльності; шукати резервні джерела ресурсів, сировини, комплектуючих, за рахунок всебічного освоєння нових зарубіжних та вітчизняних сегментів споживацького ринку.

Отже, вважаємо, що Й. Шумпетер започаткував у науковому світі інноваційно-еволюційну теорію підприємництва, в тому контексті, що ним відзначено у чисельних працях потребу функціонального поєднання інновацій і підприємництва, як синергетично залежних економічно-суспільних категорій.

Ключові погляди Й. Шумпетера активно розповсюджувалися, доповнювалися та знаходили своє підтвердження відповідно потреб постійної трансформації економіки. Відомий дослідник неоавстралійської школи І. Кирцнер наголошував на тому, що бізнесмен є головним суб'єктом інноваційного процесу, діяльність якого сприяє певній рівновазі турбулентного інституціонального оточення, шляхом впровадження в систему національної економіки новаторських ідей, випуску нових виробів, удосконалення інноваційних технологій або освоєння результатів науково-технічного прогресу. П. Друкер дещо узагальнив та поглибив наукові погляди Й. Шумпетера та Дж. Гелбрейта. За його припущеннями, провідною функціональною ознакою підприємця є введення у діяльність чогось оновленого або зовсім нового, що безперечно не було схожим на вже існуючі види товарів або послуги. П. Друкер у своїх дослідженнях вперше описав сімку концептуальних першопричин виникнення інноваційної діяльності: несподівана ситуація; протиріччя між сучасним часом і уявленнями про нього; "рутинізація" традиційного виду підприємницької діяльності; непередбачувані біфуркації у галузевому сегменті або ринку споживачів (як на національному, так і світовому рівні); дина-

мізація інституціональної матриці викликаной демографічними тенденціями або змінами у територіальному розподілі трудових ресурсів; трансформації суспільства, вподобань людей, прибічностей або цінностей окремих стейкхолдерів ринку; науково-технічний прогрес та технологічний "стрибок".

Дослідником також визначалося, що упорядкованих або чітко визначених меж між сімкою концептуальних першопричин виникнення інноваційної діяльності не існує. Переважно їх можливо описати умовно, проте кожне першоджерело має специфіку та характеристики відповідно до стану розвитку національної економіки.

У нормативно-правових джерелах України детально регламентується визначення підприємництва, яке слід вважати офіційним. Так, у ст. 42 Господарського кодексу України під підприємництвом розуміється самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Водночас, як нами акцентовалося вище, не будь-яка діяльність підприємця може бути новаторською, що наближає нас до необхідності розкриття взаємодоповнюючих категорій підприємництва — "інновації", "інноваційний процес", "інноваційна діяльність".

Концептуалізація та зосередження фундаментальних теорій підприємництва на інноваціях простежується у наукових здобутках провідних вітчизняних і зарубіжних вчених. Аналізуючи наукові погляди згаданих вчених, слід констатувати, що інноваційному підприємству не властиві надкласові або політичні ознаки. Генеза цього явища упорядковується відповідно до загальноприйнятих менталітетів суспільного еволюціонування і позиціонується на економічних тенденціях розвитку продуктивних сил. За таких умов провідне значення мають закони сполученості виробничих відносин відповідно специфіки розвитку та рекомбінації продуктивних сил у постіндустріальному оточенні, що властиві ринковому типу економічної системи провідних країн світу. Революційні надбання в знаннєвій економіці, науково-технологічному розвитку стають провідниками проривних тенденційних змін у продуктивних силах, першопричиною трансформації виробничих відносин і суспільному інноваційному прогресу. Такі тенденції показують провідне значення інновацій та інноваційної діяльності в перспективному розвитку людства.

Пояснення провідного концепту інноваційного підприємництва — "інновація" можна побачити в нормативно-правових актах України. Відповідно до Закону України "Про інноваційну діяльність" від 04.07.2002 № 40-IV "інновації — новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери". Водночас значна кількість науковців надають своє власне трактування "інновацій". Семантичне навантаження таких трактувань подекуди є синонімічним або навпаки відрізняється полемічністю поглядів та ототожненням інновацій з нововведеннями, ноу-хау, розробками, винаходами. Така дискусійність у науковому світі говорить про багатий категоріальний апарат цього явища. Проте з метою обрання доцільного методологічного підходу до державного регулювання розвитком інноваційного підприємництва, зазначену категорію доцільно розглядати більш глибоко, у тому числі узагальнюючи вже існуючі погляди. Без зрозумілого та такого, що відповідає ринковому типу економічної системи, поверхнєве розуміння категоріальної системи інноваційного підприємництва втрачає науковий сенс.

Багато вчених розрізняли категорії "винахід", "дослідження і розробки" та "інновація". Зокрема на думку Й. Шумпетера: під винаходом слід розуміти ідею, що розвивається та реалізується суб'єктом підприємницької діяльності; дослідженню та розробкам притаманна техніко-технологічна діяльність, що властива виробництву, або у разі необхідності використовується у сфері послуг; інновація — це комерціалізований продукт отриманий внаслідок оновленої технології чи принципово нових засобів виробництва, який є корисним та затребуваним на ринку споживачів або зарубіжному сегменті.

Розповсюдженими у науковій думці є погляди на термін "інновація" в контексті окремого суб'єкту підприємницької діяльності, що конкретизує інноваційне підприємництво на мікрорівні. Водночас трактування цієї категорії може бути подане також і на макроекономічному рівні, тобто з позицій національної економіки або держави. З позицій макрорівня під інновацією доцільно розуміти об'єктивістську соціально-економічну надкласову категорію,

що утворює фундамент теорії вітчизняного інноваційного підприємництва. Така категорія обумовлює якісну еволюцізацію засобів виробництва держави або нації та відповідно виробничих відносин за рахунок освоєння перспективних надбань техніки, науки, технології. Освоєння призводить до економії інвестицій, грошових активів, мінімізації витрат, збільшення прибутковості, підвищення продуктивності людської праці, а також сприяє поліпшенню соціально-економічної, організаційної та правової моделі інноваційної діяльності, дозволяючи бізнесмену виробляти кращі за якістю та властивостями товари, роботи і послуги, які будуть затребувані на споживацькому ринку та ефективно комерціалізовані. Вважаємо, що інноваційне підприємництво на мікрорівні — це завжди ризикована, непередбачувана та нетрадиційна діяльність суб'єкта підприємницької діяльності, яка реалізується за рахунок випуску специфічних (іноді вузькоспеціалізованих) новітніх на ринку товарів, послуг, а їх комерціалізація хоча і є ризикованою проте за рахунок оновлених товарних властивостей дозволяє отримати підприємцю надприбутку, а споживачу задовольнити потреби як у базових, так і специфічних товарах або послугах. Причому до інновацій слід відносити організаційно-управлінські, технологічні, технічні, маркетингові, фінансові і соціально-економічні рішення менеджерів виробничого, процесового, адміністративного, комерційного, комунікативного та інших характерів.

За нашим баченням інновації не слід розмежовувати з нововведеннями. Однак визначаючи інновацію (нововведення) як категорію сучасної вітчизняної економічної теорії, є потреба акцентувати увагу на наявності окремих діалектичних заперечень, що їй властиві. Так, з одного боку, інновацію слід розглядати як діалектичну взаємодію у напрямі змін нових та старих характеристик товарів. Це відбувається у випадку, якщо нова властива ознака новації доводить застарілість минулої форми або інноваційно оновлений продукт акцентує увагу на необхідності зміни виробу не затребуваного на ринку та неконкурентоспроможного. За таких діалектичних заперечень на теренах національної економіки природно зароджуються витoki інноваційної діяльності і відповідно виробничі відносини з якісно новими інструментами, функціями або принципами здійснення господарювання та реалізацією бізнесових відносин, які доводять недоцільність віджитих або неефективних форм підприємництва.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

За результатами розгляду теоретичних основ державного регулювання розвитком інноваційного підприємництва відображено еволюційні процеси формування тезаурусу інноваційного підприємництва у науковому світі, конкретизовано передумови державного регулювання інноваційного процесу в підприємстві, визначено детермінанти державного регулювання інноваційним підприємництвом в умовах трансформації національної економіки.

Встановлено, що у категоріальному змісті інноваційна діяльність суб'єктів підприємництва досліджувалася як комплексна компонента з взаємозалежними, подекуди взаємодоповнюючими, дефініціями, які відрізнялися неоднозначністю і суперечностями у їх трактуванні. У сучасній вітчизняній і зарубіжній науковій літературі серед провідних теоретиків і практиків не існує єдиної визначеної системи понять у цьому секторі наукових знань. Відзначено, що турбулентність зовнішнього оточення сучасного підприємництва, кризові явища, несистемність та біфуркації в інституціональному середовищі, зростання суперництва, глобалізаційні тенденції та міграція трудових ресурсів вимагають постійного перегляду і переосмислення підходів до вирішення питань подальшого ефективного розвитку інноваційного підприємництва. Зазначені проблеми можливо вирішити лише після опрацювання значного кола наукової бази, а також систематизування та конкретизації тих джерел, що започаткували феномен зародження досліджуваного об'єкту, а також визначення його фундаментальних понять, які утворюють вхідну категоріальну базу явища, що потребує аналізу.

Література:

1. Воронько-Невідніча Т.В., Лещин Д.І., Василенко М.В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 15. С. 23—27.
2. Гнатенко І.А. Визначення інновацій як інструментарію національного підприємництва. Науковий вісник Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Серія "Економіка". 2018. Т. 23. Вип. 5 (70). С. 38—42.
3. Гнатенко І. Вплив національного інноваційного підприємництва на сталий розвиток

ринку праці. Вісник Херсонського державного університету. 2018. № 32. С. 69—72.

4. Гнатенко І.А. Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Науковий журнал "Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії". 2018. № 6 (18). С. 70—74.

5. Ложачевська О.М., Ольшанський О.В., Гнатенко І.А., Снітко Є.О. Державні пріоритети розвитку інноваційного підприємництва в системі менеджменту в умовах діджиталізації суспільства. Ефективна економіка. 2021. № 7. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9067> (дата звернення: 16.08.2021).

6. Охріменко І.В., Гнатенко І.А., Дяченко Т.О., Артемчук В.О. Теоретико-методичні основи розвитку підприємництва в контексті глобалізації: управлінський та маркетинговий аспекти. Український журнал прикладної економіки. 2021. Т. 6. № 2. С. 23—29.

7. Brockova K., Rossokha V., Chaban V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2021. Vol. 43. № 1. P. 129—135.

8. Hutorov A.O., Hutorova O.O., Lupenko Yu.O., Yermolenko O.A., Voronko-Nevidnycha T.V. Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine). Revista Espacios. 2019. Vol. 40. № 7. P. 19.

9. Rakhmetulina Z., Pokataieva O., Trokhymets O., Hnatenko I., Rubezhanska V. Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market. Financial and credit activities: problems of theory and practice. 2020. Vol. 4. № 35. P. 238—247.

10. Zos-Kior M., Hnatenko I., Isai O., Shtuler I., Samborskyi O., Rubezhanska V. Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 42. № 4. P. 504—515.

References:

1. Voronko-Nevidnycha, T.V. Leshchyn, D.I. and Vasylenko, M.V. (2018), "Management of enterprise competitiveness in an unstable market environment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 23—27.

2. Hnatenko, I. (2018), "Definition of innovations as tools of national entrepreneurship",

Naukovyy visnyk Odes'koho natsional'noho universytetu imeni I. I. Mechnykova. Seriya "Ekonomika", vol. 23, 5 (70), pp. 38—42.

3. Hnatenko, I. (2018), "The Impact of National Innovative Entrepreneurship on Sustainable Development of the Labor Market", *Visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu-Bulletin of the Kherson State University*, vol. 32, pp. 69—72.

4. Hnatenko, I. (2018), "Methodological bases of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", *Ekonomichnyy visnyk Zaporizkoi derzhavnoi inzhenernoi akademiji-Economic Bulletin of Zaporizhzhya State Engineering Academy*, vol. 6 (18), pp. 70—74.

5. Lozhachevskaya, O.M. Olshansky, O.V. Gnatenko, I.A. and Snitko, E.A. (2021), "State priorities for the development of innovative entrepreneurship in the management system in terms of digitalization of society", *Efektivna ekonomika*, vol. 7, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=9067> (Accessed 25 July 2021).

6. Okhrimenko, I.V. Gnatenko, I.A. Dyachenko, T.O. and Artemchuk, V.O. (2021), "Theoretical and methodological foundations of entrepreneurship in the context of globalization: management and marketing aspects", *Ukrayins'kyi zhurnal prykladnoyi ekonomiky*, vol. 6.2, pp. 23—29.

7. Brockova, K. Rossokha, V. Chaban, V. Zos-Kior, M. Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2021), "Economic mechanism of optimizing the innovation investment program of the development of agro-industrial production", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43.1, pp. 129—135.

8. Hutorov, A. O. Hutorova, O. O. Lupenko, Yu. O. Yermolenko, O. A. and Voronko-Nevidnycha, T. V. (2019), "Modeling of the Cycle of Reproduction Process in the Agrarian Sector of Economy (Ukraine)", *Revista Espacios*, vol. 40.7, pp. 19.

9. Rakhmetulina, Z. Pokataieva, O. Trokhymets, O. Hnatenko, I. and Rubezhanska, V. (2020), "Optimization of the structure of an innovative cluster on a competitive basis in a free market", *Financial and credit activities: problems of theory and practice*, vol. 4.35, pp. 238—247.

10. Zos-Kior, M. Hnatenko, I. Isai, O. Shtuler, I. Samborskyi, O. and Rubezhanska, V. (2020). "Management of Efficiency of the Energy and Resource Saving Innovative Projects at the Processing Enterprises", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 42.4, pp. 504—515.

Стаття надійшла до редакції 16.08.2021 р.

УДК 631.11:636.5

С. Ф. Яців,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, Львівський національний аграрний університет
ORCID ID: 0000-0002-5242-7845

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.26

СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ПТАХІВНИЦТВА У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ УКРАЇНИ

S. Yatsiv,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor
of the Department of Economics, Lviv National Agrarian University, Dubliany

STATE AND PROSPECTS OF POULTRY DEVELOPMENT IN AGRICULTURAL ENTERPRISES OF UKRAINE

У статті викладено результати аналізу стану та тенденцій розвитку птахівництва в сільськогосподарських підприємствах України. Встановлено, що птахівничі підприємства практично повністю задовольняють попит на яйця і м'ясо птиці на внутрішньому ринку, характеризуються потужним експортним потенціалом. Упродовж останніх років виробництво продукції птахівництва було збитковим, оскільки через високу конкуренцію ціни її реалізації є невигідними для багатьох підприємств.

У зв'язку з конкуренцією в Україні зменшується кількість підприємств, що виробляють продукцію птахівництва. Для галузі характерний високий рівень концентрації виробництва. Великі розміри низки підприємств викликають стурбованість через загрозу негативного впливу на довкілля та ознаки монопольного їх становища.

Показано залежність розвитку птахівництва в сільськогосподарських підприємствах від місткості внутрішнього ринку та можливостей експорту продукції. Певні резерви до зростання місткості внутрішнього ринку продукції птахівництва пов'язані з тенденцією до зменшення натурального її виробництва в господарствах населення. Рівень споживання яєць і м'яса птиці в Україні вже досяг показників передових країн Європи і можливості для подальшого його зростання доволі обмежені. Ефективність експорту продукції птахівництва підприємствами України характеризують високі темпи зростання його обсягів, у тому числі в країнах Євросоюзу. Вітчизняні експортери яєць і м'яса птиці пропонують низькі ціни, не задіюючи в достатній мірі чинники якості продукції.

У перспективі в галузі птахівництва поруч із великими підприємствами повинно знайти місце й для малих товаровиробників. Актуальним завданням є модернізація виробництва, яка забезпечить зниження собівартості продукції та дотримання високих стандартів її якості. Великим підприємствам доцільно орієнтуватися на поглиблення переробки продукції, що розширить їхні експортні можливості. Малі підприємства можуть розраховувати на успіх, пропонуючи споживачам продукцію малопоширених видів свійської птиці (індиків, гусей, качок, перепілок тощо). Потенційно привабливою нішею для малих підприємств є органічне птахівництво.

The article presents the results of the analysis of the state and trends of poultry farming in agricultural enterprises of Ukraine. It is established that poultry enterprises almost completely satisfy the demand for eggs and poultry meat in the domestic market, are characterized by a strong export potential. In recent years, the production of poultry products has been unprofitable, because due to high competition, the prices of its sales are unfavorable for many companies.

Due to competition in Ukraine, the number of enterprises producing poultry products is decreasing. The industry is characterized by a high level of concentration of production. The large size of a number of enterprises is a cause for concern due to the threat of negative environmental impact and signs of their monopoly position.

The dependence of poultry development in agricultural enterprises on the capacity of the domestic market and export opportunities is shown. Certain reserves for the growth of the capacity of the domestic market of poultry products are associated with a tendency to reduce its natural production in households. The level of consumption of eggs and poultry

meat in Ukraine has already reached the indicators of the advanced countries of Europe and the opportunities for its further growth are quite limited. The efficiency of export of poultry products by Ukrainian enterprises is characterized by high growth rates of its volumes, including to the European Union. Domestic exporters of eggs and poultry offer low prices without sufficient use of product quality factors.

In the future, in the field of poultry, along with large enterprises, there should be a place for small producers. An urgent task is the modernization of production, which will reduce the cost of production and compliance with high standards of its quality. It is advisable for large enterprises to focus on deepening product processing, which will expand their export opportunities. Small businesses can count on success by offering consumers products of rare poultry species (turkeys, geese, ducks, quails, etc.). Organic poultry farming is a potentially attractive niche for small businesses.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, птахівництво, концентрація виробництва, споживання продовольства, експорт.

Key words: agricultural enterprises, poultry farming, production concentration, food consumption, exports.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Птахівництво в сільськогосподарських підприємствах є важливим елементом вітчизняної системи аграрного виробництва. Інвестиції у галузь на початку поточного століття забезпечили стрімке зростання товарного виробництва яєць і м'яса птиці, що відіграло важливу роль у вирішенні проблеми продовольчої безпеки України, продемонструвало ефективність інноваційно-інвестиційного розвитку аграрного сектора економіки. Помітними є успіхи українських експортерів продукції птахівництва. Вітчизняні птахівничі підприємства демонструють здатність успішно конкурувати із зарубіжними виробниками як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Водночас не можна розраховувати на те, що темпи зростання обсягів виробництва продукції птахівництва українськими підприємствами залишатимуться стабільно високими. Доволі низькими упродовж останніх років були показники економічної ефективності діяльності цих підприємств. Виникає питання щодо узгодженості векторів розвитку птахівництва на підприємствах України з суспільними інтересами. Це обумовлює необхідність обґрунтування подальших напрямів розвитку галузі в сільськогосподарських підприємствах з урахуванням її стану та кон'юнктури на внутрішньому і зовнішньому ринках продукції птахівництва.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Учені у своїх публікаціях відзначають успіхи, досягнуті підприємствами птахівництва в Україні. Вони вказують, що галузь розвивається на високотехнологічних підприємствах, які демонструють ефективність завдяки інвести-

ційно-інноваційному підходу до виробництва [3, с. 50; 12, с. 20; 16, с. 171]. Цьому, на думку дослідників, сприяла низка чинників: вирощування та утримування птиці вимагає менших затрат та матеріалів на одиницю продукції; галузь птахівництва є мобільною для впровадження інновацій та залучення інвестиційних джерел [10, с. 78—79]; для розвитку птахівництва в Україні існує потужна кормова база [20, с. 77]; підприємства орієнтуються на застосування новітніх технологій, зокрема використання науково обґрунтованих систем годівлі птиці, високопродуктивних її кросів і порід [6, с. 141; 19, с. 64], дотримання високих стандартів якості, безпеки харчових продуктів [12, с. 20]. Великі птахівничі підприємства виходять на ринки з продукцією під відомим брендом (торговельною маркою), що виступає для них конкурентною перевагою [11, с. 29; 15, с. 86].

Здатність виробляти великі обсяги якісної продукції визначає, на думку низки авторів, пріоритетність експортної діяльності підприємств птахівництва [4, с. 45; 5, с. 105; 7, с. 20; 14, с. 130; 20, с. 72]. Україна, вважають дослідники, може стати одним із лідерів-експортерів м'яса птиці та яєць і в країні Євросоюзу [3, с. 51]. Аверчева Н. зазначає, що розміщення великих спеціалізованих птахівничих комплексів в Україні може зацікавити Європу з точки зору екологічної безпеки [1, с. 8].

Учені розглядають заходи, спрямовані на подальший розвиток птахівництва в сільськогосподарських підприємствах. При цьому не завжди їх міркування збігаються. Так, окремі автори вказували на необхідність державної фінансової підтримки підприємств — виробників м'яса птиці та яєць [3, с. 50; 16, с. 173; 19, с. 64]. Натомість Л. Тулуш вважає, що галузь птахівництва в Україні досягла високого рівня

Таблиця 1. Обсяги та ефективність виробництва продукції птахівництва в сільськогосподарських підприємствах України

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2015 р., %, +/- п.
Поголів'я птиці свійської усіх видів на кінець року, млн голів	109,8	112,5	118,8	127,8	109,7	99,9
у т. ч. кури та півні	108,0	110,4	115,3	125,8	107,9	99,9
Вирощування птиці свійської усіх видів у живій вазі, тис. т	1311,1	1369,7	1541,2	1637,3	1624,0	123,9
у % до показника в усіх категоріях господарств	85,8	86,4	87,1	88,1	88,0	+ 2,0 п.
Виробництво м'яса птиці в забійній вазі, тис. т	992,4	1014,1	1084,6	1209,7	1232,2	127,3
у % до показника в усіх категоріях господарств	85,1	85,6	86,2	87,6	87,7	+ 3,1 п.
Виробництво яєць усіх видів, млн шт.	8067,6	8365,3	8900,3	9357,6	8913,5	110,5
у % до показника в усіх категоріях господарств	53,4	53,9	55,2	56,1	55,1	+ 1,7 п.
Рівень рентабельності, %, м'яса птиці	5,0	7,0	5,7	- 3,7	- 0,2	- 5,2 п.
яєць	0,5	- 9,0	5,4	- 23,5	- 19,2	- 19,7 п.

Джерело: розраховано за даними [13; 17].

розвитку, який фактично робить недоцільним надання їй представникам такої підтримки [18, с. 81]. Слід зазначити, що динамічні зміни в середовищі функціонування птахівничих підприємств в Україні вимагають продовження дослідження стану та перспектив розвитку товарного виробництва в нашій країні продукції відповідної галузі.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є встановлення стану птахівництва в сільськогосподарських підприємствах України та окреслення перспектив розвитку птахівничих підприємств з урахуванням конкурентного середовища на внутрішньому та зовнішньому ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Продукція птахівництва, як яйця, так і м'ясо птиці, користується високим попитом на внутрішньому та зовнішньому ринках. Відносна її дешевизна обумовлює важливість галузі як продуцента цінних продуктів харчування тваринного походження. Можливість організації виробництва яєць і м'яса птиці на промисловій основі при доволі швидкій окупності витрат обумовила високу інвестиційну привабливість птахівничих підприємств в Україні, забезпечила стрімкий їх розвиток. Зокрема, завдяки інвестиціям з 2000 до 2013 року виробництво цими підприємствами яєць зросло в 6,6 раза, м'яса птиці у забійній вазі — у 27 разів. Україна зайняла позиції одного з провідних експортерів продукції птахівництва.

Підприємства птахівництва здобули статус одного із стратегічно важливих елементів

вітчизняної аграрної економіки і продовжують його утримувати. За обсягами виробництва своєї продукції вони переважають господарства населення: на них у 2020 році припадало 55,1% виробництва яєць та 87,7% м'яса птиці (табл. 1). На м'ясо птиці, вироблене сільськогосподарськими підприємствами, в цьому році припадало 50% від загального обсягу м'яса в забійній вазі, виробленого у країні. Водночас помітно, що стрімкий розвиток галузі змінився стабілізацією основних показників, а для деяких із них характерне й зниження в окремі періоди.

Певними коливаннями, зокрема, характеризується поголів'я птиці, що утримується в сільськогосподарських підприємствах. Так, протягом 2020 року воно зменшилося на 14,2%. Дещо зменшилися в цьому році порівняно з попереднім і обсяги виробництва яєць усіх видів та вирощування свійської птиці в живій вазі. Та основною проблемою для представників птахівничого бізнесу є низька економічна ефективність виробництва продукції птахівництва, яке в останні роки було збитковим.

Низькі показники рентабельності є результатом високого рівня конкуренції на ринках продукції птахівництва (як внутрішньому, так і на зовнішніх, на які виходять зі своєю продукцією вітчизняні експортери цієї продукції). Конкуренція не дає змоги птахівничим підприємствам підвищувати ціни на свою продукцію та забезпечувати бажану окупність витрат на її виробництво. Наслідком конкуренції є й зменшення в Україні кількості сільськогосподарських підприємств, які утримували свійську птицю (табл. 2). Лише протягом 2020 року кількість таких підприємств зменшилася на 9,2%.

Таблиця 2. Кількість сільськогосподарських підприємств України, що утримували свійську птицю

Показник	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2015 р., %, +/- п.
Всього підприємств, що утримували свійську птицю	449	424	385	85,7
у т.ч. з поголів'ям птиці до 4999	187	160	142	75,9
5000 – 49999	113	107	107	94,7
50000 – 99999	25	34	29	116,0
100000 – 499999	87	82	71	81,6
500000 і більше	37	41	36	97,3
Частка поголів'я на підприємствах, що утримували понад 500 тис. голів птиці, %	78,5	80,5	80,6	+ 2,1 п.

Джерело: сформовано за даними статистичних збірників "Тваринництво України" за відповідні роки.

Слід відзначити високі показники концентрації виробництва продукції птахівництва, оскільки понад 80% поголів'я птиці утримується на підприємствах, де її чисельність становить понад 500 тис. голів. В основному підприємства утримують курей та півнів, на яких станом на початок 2021 року припадало 98,4% поголів'я свійської птиці. Рівень концентрації поголів'я птиці інших видів відносно низький. Серед останніх найбільша частка припадає на індиків, яких на початку 2021 року у сільськогосподарських підприємствах країни налічувалося 842 тис. голів.

Високий рівень концентрації поголів'я птиці створює виробникам низку переваг, зумовлених ефектом масштабу виробництва. Водночас він має й суттєві негативні наслідки. Насамперед йдеться про проблеми екологічного характеру, пов'язані з забрудненням довкілля відходами утримання і продуктами забою птиці. Також, на думку окремих дослідників, високий рівень концентрації виробництва, який спостерігається як у м'ясному, так і в яєчному птахівництві, породжує ознаки монополізму, що негативно впливає на розвиток галузі [12, с. 24; 14, с. 131].

Подальший розвиток птахівництва в сільськогосподарських підприємствах залежить від їхніх позицій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Місткість внутрішнього ринку визначається насамперед рівнем споживання м'яса птиці та яєць з розрахунку на одну особу. За даними Державної служби статистики України відповідні показники в нашій країні упродовж останніх років зростали (табл. 3). Однак резерви для продовження цієї тенденції доволі обмежені. До такого висновку доходимо, порівнявши рівень споживання яєць та м'яса птиці в Україні й розвинених країнах світу. В Україні ці показники вже практично сягнули середнього європейського рівня, у тому числі країн Євросоюзу. В окремих країнах світу рівень споживання м'яса птиці значно вищий, але це пов'язано насамперед з національними особливостями. Наприклад, у США популярне м'ясо індичок, яке в Україні особливим попитом не користується.

Споживання продукції птахівництва стимулює її відносна цінова доступність для населення України. Однак по мірі зростання доходів вітчизняних споживачів можна очікувати їх

Таблиця 3. Обсяг споживання продукції птахівництва, з розрахунку на одну особу, кг

Країна, регіон	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2016 р., %, +/-
Споживання м'яса птиці свійської						
Україна	23,6	24,3	25,0	26,0	26,1	110,6
США	55,6	55,8	56,6
Європа	24,5	24,8	24,4
у т. ч. Східна країни ЄС	27,6	28,8	28,1
23,7	23,4	23,0
Споживання яєць						
Україна	15,4	15,8	15,9	16,3	16,1	104,5
США	15,2	15,8	16,2
Європа	12,8	12,8	13,0
у т. ч. Східна країни ЄС	13,6	13,6	14,2
12,0	12,0	12,1

Джерело: Розраховано за даними статистичних збірників "Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України" за відповідні роки та за даними [21].

Таблиця 4. Експорт продукції птахівництва підприємствами України

Показник	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2020 р. до 2016 р., %, +/- п.
М'ясо птиці						
Обсяг експорту, тис. т	241	272	330	417	435	180,5
у % до обсягу виробництва підприємствами України	24,3	26,8	30,4	34,5	35,3	+ 11,0 п.
Вартість експорту м'яса та їстівних субпродуктів м'яса птиці, млн дол. США	292,5	389,6	506,5	578,4	554,9	189,7
Ціна експорту 1 т м'яса та їстівних субпродуктів м'яса птиці, дол. США	1218	1436	1540	1396	1287	105,7
Яйця						
Обсяг експорту, тис. т	112	155	186	198	192	171,4
у % до обсягу виробництва підприємствами України	24,0	32,1	36,2	36,6	37,3	+ 13,3 п.
Вартість експорту яєць птахів у шкаралупі, млн дол. США	45,5	68,6	94,1	111,9	97,3	213,8
Ціна експорту 1 т яєць птахів у шкаралупі, дол. США	898	775	876	816	911	101,4
Вартість експорту яєць птиці без шкаралупи, млн дол. США	29,9	10,3	25,2	17,4	18,3	61,2
Ціна експорту 1 т яєць птиці без шкаралупи, дол. США	8359	2963	3213	2661	2466	29,5

Джерело: Розраховано за даними статистичних збірників "Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України" та джерела [8].

переорієнтацію на інші види м'яса. Навряд чи суттєво збільшуватиметься й споживання ними курячих яєць. Певні резерви до зростання місткості внутрішнього ринку продукції птахівництва пов'язані з тенденцією до зменшення натурального її виробництва в господарствах населення. Перспективною є й стратегія диференціації — пропонування нового для ринку виду продукції від вирощування й використання малопоширених видів свійської птиці.

Роль експорту продукції в забезпеченні розвитку птахівничих підприємств України зростає. На зовнішні ринки поступає більше третини вироблених ними яєць та м'яса птиці (табл. 4). За даними FAO [21], у 2019 році Україна серед країн світу займала високе 9-е місце за обсягом експорту курячих яєць у шкаралупі (3,7% від світового показника) та 11-е місце за обсягом експорту курячого м'яса (2,0% від світового його обсягу). Доволі високими були й темпи зростання обсягів експорту, що позитивно характеризує результати зовнішньоекономічної діяльності вітчизняних птахівників. Серед ринків збуту — і країни Євросоюзу. Так, у 2020 році на ці країни припадало 18% експортованого Україною м'яса та їстівних субпродуктів м'яса птиці (77 тис. тонн, у т. ч. у Нідерланди — 53 тис. тонн), 10% експортованих яєць у шкаралупі (11 тис. тонн, практично всі — в Латвію), 67% експортованих яєць без шкаралупи (5,0 тис. тонн, у т. ч. 2,2 тис. тонн — у Латвію, 1,2 тис. тонн — в Італію, 0,8 тис. тонн — у Данію) [8].

Привертає увагу помітне коливання цін експорту продукції птахівництва за окремими роками. Вітчизняні експортери яєць і м'яса птиці для утримання позицій на зовнішніх ринках змушені пропонувати низькі ціни, не задіюючи в достатній мірі чинники якості продукції. Тому у 2019 році середня ціна експорту українськими підприємствами курячих яєць була нижчою за аналогічний показник країн Євросоюзу у 2,6 раза, курячого м'яса — на 24 % [21]. Відносно низькою є й глибина переробки експортованої українськими підприємствами продукції птахівництва.

Подальший розвиток птахівництва в Україні повинен передбачати розміщення виробництва на різних за розмірами підприємствах. На великі підприємства покладається функція виробництва основної частини яєць та курятини для забезпечення традиційних за асортиментом продукції потреб споживачів на внутрішньому ринку, формування експортного потенціалу галузі. Модернізація системи виробництва на таких підприємствах повинна бути спрямована на: зниження собівартості продукції для забезпечення окупності витрат в умовах цінової конкуренції; диверсифікацію й поглиблення переробки продукції на власних потужностях, що дасть змогу виходити на нові ринки збуту, брати участь у формуванні цільових ринків; забезпечення високої якості продукції з урахуванням стандартів країн Євросоюзу.

Рівень концентрації виробництва у великих птахівничих підприємствах повинен формуватися, виходячи з недопущення негативного впливу на довкілля. Забезпечення відповідних вимог передбачає поєднання адміністративного контролю з боку органів державної влади із дотриманням засад соціальної відповідальності з боку самих виробників.

Функціонування малих сільськогосподарських підприємств, що спеціалізуються на виробництві продукції птахівництва, відповідає засадам зрівноваженого розвитку. Забезпечуючи створення додаткових робочих місць, такі підприємства позитивно впливають на соціально-економічний розвиток сільських територій. Їм рекомендовано орієнтуватися на ринкові ніші, до яких не проявляють інтересу великі виробники продукції птахівництва. Йдеться зокрема про утримання й використання малопоширених видів свійської птиці. Просування відповідної продукції до споживачів вимагає значних маркетингових зусиль. Водночас сприятливими обставинами є низький рівень конкуренції серед виробників такої продукції, потенціал зростання попиту на неї на внутрішньому ринку.

Перспективним напрямком розвитку галузі в малих підприємствах є органічне птахівництво [9; 22]. Попит на його продукцію існує не тільки в економічно розвинених країнах. Його ознаки можна простежити і в Україні, де сформований стійкий запит на продукцію, вироблену в господарствах населення, що позиціонується як високоякісна, одержана в умовах утримання птиці, наближених до природних. Звичайно, виробництво в господарствах населення не можна розглядати як органічне. Водночас попит на їхню продукцію свідчить про наявність перспектив товарного виробництва підприємствами яєць і м'яса птиці за органічними технологіями. Слід зазначити, що в Україні сформована нормативно-правове забезпечення відповідної діяльності, вимоги до якої зазначені в Законі України "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції", у затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2019 року № 970 Порядку (детальних правилах) органічного виробництва та обігу органічної продукції.

ВИСНОВКИ

Птахівництво в сільськогосподарських підприємствах України, пройшовши етап стрімкого нарощування обсягів виробництва продукції, різко сповільнило темпи розвит-

ку й характеризується доволі низькою економічною ефективністю. Птахівничі підприємства практично повністю задовольнили існуючий попит на яйця та м'ясо птиці на внутрішньому ринку України та ведуть жорстку, хоча й небезуспішну, конкурентну боротьбу на зовнішніх ринках. Для галузі характерний високий рівень концентрації виробництва, який, забезпечуючи великим птахівничим підприємствам низку конкурентних переваг, викликає стурбованість через загрозу негативного впливу на довкілля та ознаки монополізму.

У перспективній моделі товарного птахівництва в Україні поруч із функціонуванням великих підприємств повинно знайти місце й для малих товаровиробників. Актуальним завданням є модернізація виробництва, яка забезпечить зниження собівартості продукції та дотримання високих стандартів її якості. Подальше збільшення обсягів виробництва продукції птахівничими підприємствами може бути забезпечене через реалізацію ними стратегії диференціації. Для великих підприємств ця стратегія передбачає урізноманітнення пропозиції на основі поглиблення переробки продукції. Малі підприємства можуть розраховувати на успіх, пропонуючи споживачам продукцію малопоширених видів свійської птиці (індиків, гусей, качок, перепілок тощо). Потенційно привабливою нішею для малих підприємств є органічне птахівництво.

Література:

1. Аверчева Н.О. Економічні проблеми і перспективи європейської інтеграції м'ясного птахівництва України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 10 (1). С. 6—10.
2. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2021 [веб-сайт]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Bsph_2020.pdf (дата звернення 31.07.2021).
3. Беженар І.М., Васюта Т.М. Стан та перспективи розвитку птахівництва в Україні. Агросвіт. 2015. № 18. С. 41—51.
4. Буряк Р.І. Дослідження та прогнозування кон'юнктури ринку продукції птахівництва України. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2017. Вип. 260. С. 41—53.

5. Варченко О.М., Гаврик О.Ю., Хомяк Н.В. Маркетингові підходи щодо функціонування підприємств яєчного птахівництва України. Інноваційна економіка. 2018. № 3—4. С. 102—107.

6. Гаврик О.Ю. Зарубіжний досвід організації птахівничого бізнесу та напрями його адаптації у вітчизняній практиці. Економіка та управління АПК. 2015. № 2. С. 136—143.

7. Дяченко О.В. Перспективи вдосконалення конкурентоспроможності птахівничих підприємств яєчного напрямку. Економіка. Фінанси. Право. 2020. № 7. С. 18—22.

8. Зовнішня торгівля окремими видами товарів за країнами світу. Державна служба статистики України, 2021 [веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.07.2021).

9. Кучерук М.Д. Органічне птахівництво: основні вимоги. Сучасне птахівництво. 2019. № 11—12. С. 9—10.

10. Лаготюк В.О. Особливості формування стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємств галузі птахівництва залежно від купівельної спроможності споживачів. Агросвіт. 2020. № 1. С. 77—82.

11. Прокопишин О.С. Забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняних підприємств птахівництва. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 1. С. 26—30.

12. Прямухіна Н.В., Салькова І.Ю. Стан ринку яєць в Україні та перешкоди його ефективного розвитку. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2019. № 4. С. 19—25.

13. Рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах. Державна служба статистики України, 2021 [веб-сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 10.07.2021).

14. Салькова І. Кон'юнктура ринку м'яса птиці в Україні. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2017. Vol. 3, № 4. С. 124—134.

15. Сендецька С.В. Брендинг у діяльності виробників продукції птахівництва. Науковий вісник Львівського національного університету ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Гжицького. Серія: Економічні науки. 2018. Т. 20, № 86. С. 83—87.

16. Ставська Ю.В. Передумови розвитку підприємств галузі птахівництва в умовах глобалізації агропродовольчого ринку. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2015. Вип. 10. С. 171—174.

17. Тваринництво України 2020: статистичний збірник. Державна служба статистики України, 2021 [веб-сайт]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_tvaryny_2020.pdf (дата звернення: 10.07.2021).

18. Тулуш Л.Д. Податкове стимулювання розвитку птахівництва в Україні. Вчені записки університету "КРОК". Серія: Економіка. 2018. Вип. 3. С. 74—83.

19. Янишин Я., Булик О. Теоретичні аспекти організаційно-економічного механізму ефективного розвитку птахівництва. Аграрна економіка. 2015. Т. 8, № 1—2. С. 60—65.

20. Яців І., Завірюха А. Конкурентоспроможність української продукції птахівництва на зовнішніх ринках. Аграрна економіка. 2014. Т. 7, № 3—4. С. 72—78.

21. Data. FAOSTAT, 2021. Food and Agriculture Organization. [online] Available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#data> (Accessed 10 July 2021).

22. Van Loo E., Caputo V., Nayga RM., Meullenet JF., Crandall PG., Rieke SC. Effect of Organic Poultry Purchase Frequency on Consumer Attitudes Toward Organic Poultry Meat. Journal of Food Science. Vol. 75, Iss. 7. P. 384—397.

References:

1. Avercheva, N.O. (2016), "Economic problems and prospects of European integration of the meat sector of Ukraine's poultry industry", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 10 (1), pp. 6—10.

2. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Balances and consumption of the main food products by the population of Ukraine: Statistical yearbook", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/Zb_Bsph_2020.pdf (Accessed 31 July 2021).

3. Bezhenar, I.M. and Vasiuta, T.M. (2015), "State and prospects of the poultry farming in Ukraine", *Agrosvit*, vol. 18, pp. 41—51.

4. Buriak, R.I. (2017), "Research and forecasting of conditions of Ukraine poultry products market", *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*. Serii: Ekonomika, ahraryi menedzhment, biznes, vol. 260, pp. 41—53.

5. Varchenko, O.M., Havryk, O.Yu. and Khomiak, N.V. (2018), "Marketing approaches to the functioning enterprises of egg poultry industry of Ukraine", *Innovatsiina ekonomika*, vol. 3—4, pp. 102—107.

6. Havryk, O.Yu. (2015), "Foreign experience of business and directions poultry adapt it in

domestic practice", *Ekonomika ta upravlinnia APK*, vol. 2, pp. 136—143.

7. Diachenko, O.V. (2020), "Prospects of improving the competitiveness of poultry enterprises in the egg direction", *Ekonomika. Finansy. Pravo*, vol. 7, pp. 18—22.

8. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Foreign trade in goods by partner countries", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 July 2021).

9. Kucheruk, M.D. (2019), "Organic poultry: basic requirements", *Suchasne ptakhivnytstvo*, vol. 11—12, pp. 9—10.

10. Lagotiuk, V.O. (2020), "Peculiarities of formation the strategy competitiveness ensuring of poultry industry enterprises depending on the purchasing power of poultry products consumers", *Agrosvit*, vol. 1, pp. 77—82.

11. Prokopyshyn, O.S. (2019), "Support for competitive capacity of the products of domestic poultry enterprises", *Visnyk Sums'koho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 1, pp. 26—30.

12. Priamukhina, N.V. and Salkova, I.Yu. (2019), "The state of the egg market in Ukraine and obstacles to its effective development", vol. 4, pp. 19—25.

13. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Profitability level of agricultural production in enterprises", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 July 2021).

14. Salkova, I. (2017), "Structure of the poultry meat market in Ukraine", *Agricultural and resource economics: international scientific e-journal*, vol. 3 (4), pp. 124—134.

15. Sendetska, S.V. (2018), "Branding in the activities of poultry products producers", *Naukovyi visnyk Lvivskoho natsionalnoho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnolohii imeni S.Z. Gzhytskoho. Seriya: Ekonomichni nauky*, vol. 20 (86), pp. 83—87.

16. Stavskaya, Yu.V. (2015), "The background of the poultry industry in a globalized of agrifood market", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seriya: Ekonomika i menedzhment*, vol. 10, pp. 171—174.

17. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Animal production of Ukraine 2020: Statistical yearbook", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/05/zb_tvaryny_2020.pdf (Accessed 10 July 2021).

18. Tulush, L.D. (2018), "Tax incentives for the development of poultry farming in Ukraine", *Vcheni zapysky universytetu "KROK". Seriya: Ekonomika*, vol. 3, pp. 74—83.

19. Yanyshyn, Ya. and Bulyk, O. (2015), "Theoretical aspects of organizational-economic mechanism of the effective development of poultry farming", *Agrarna ekonomika*, vol. 8 (1—2), pp. 60—65.

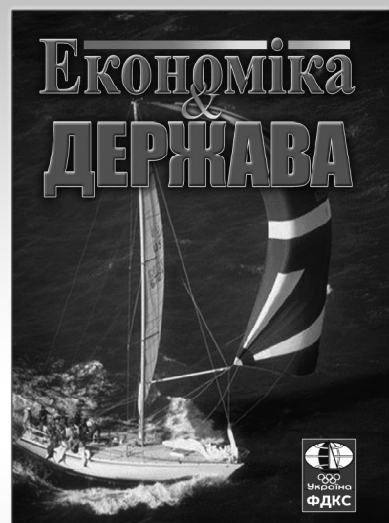
20. Yatsiv, I. and Zaviryuha, A. (2014), "Competitiveness of the Ukrainian production of poultry farming in foreign markets", *Agrarna ekonomika*, vol. 7 (3—4), pp. 72—78.

21. Food and Agriculture Organization (2021), "Data. FAOSTAT", available at: <http://www.fao.org/faostat/en/#data> (Accessed 10 July 2021).

22. Van Loo, E., Caputo, V., Nayga, R.M., Meullenet, J.F., Crandall, P.G. and Ricke, S.C. (2010), "Effect of Organic Poultry Purchase Frequency on Consumer Attitudes Toward Organic Poultry Meat", *Journal of Food Science*, vol. 75 (7), pp. 384—397.

Стаття надійшла до редакції 02.08.2021 р.

**Науково-практичний журнал
«ЕКОНОМІКА ТА ДЕРЖАВА»**

Передплатний індекс: 01751

Виходить 12 разів на рік

наукове фахове видання України

З ПИТАНЬ ЕКОНОМІКИ

(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 №1643

Спеціальності — **051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.**

www.economy.in.ua

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 338.123

О. С. Бондар,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
ORCID ID: 0000-0002-2593-2301

М. І. Трофимчук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри інформаційних систем і технологій,
Білоцерківський національний аграрний університет, м. Біла Церква
ORCID ID: 0000-0002-3125-8392

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.34

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ НА ОСНОВІ АВТОМАТИЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

O. Bondar,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Information Systems and Technologies, Belotserkov National Agrarian University, Bila Tserkva
M. Trofymchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department
of Information Systems and Technologies, Belotserkov National Agrarian University, Bila Tserkva

SYSTEMATIC APPROACH TO ENTERPRISE MANAGEMENT BASED ON BUSINESS PROCESS AUTOMATION

BPM (Business Process Management) — одна із сучасних управлінських методик, яка включає в себе сукупність ідеології і програмного забезпечення управління бізнес-процесами. В статті розглядається системний аналіз та підхід до проектування у вирішенні проблем управління підприємствами на основі автоматизації бізнес-процесів. Проблеми управління бізнес-процесами (BPM) та бізнес-архітектури, орієнтованої на обслуговування (SOA — Service Oriented Architecture), також можна вирішити, використовуючи системний підхід. У цій статті ми пропонуємо бізнесу підходити системно до проблем організації управління підприємством на основі реінжинірингу бізнес-процесів. Існують різні зусилля та напрями діяльності в просторі бізнес-архітектури (BA), просторі BPM, просторі SOA, просторі управління правилами бізнесу (BRM), просторі IT-архітектури тощо, їх слід узгодити і розглядати цілісно, оскільки у певний момент ці зусилля повинні взаємодіяти та зміцнювати одне одного. І бізнес, і IT мають поєднувати формування структури підприємства та автоматизацію управління на основі оптимізації бізнес-процесів і визначити, наскільки рентабельними є такі методи і як вписуються у загальну додану вартість бізнесу, оскільки для організації дуже важливо отримати більшу цінність бізнесу, яку пропонує інтеграція усіх процесів, що відбуваються на підприємстві. В статті також розглянуто основні методи оптимізації бізнес-процесів залежно від специфіки діяльності компанії.

The transition of Ukraine's economy to market conditions was accompanied by significant changes in the mechanism of enterprise management. The crisis of various industries during this period was caused by the violation of established ties with suppliers of raw materials, the unimpeded import of cheap products, the formation of a "gray" market, and others. Domestic products proved to be uncompetitive in such conditions.

All these changes affect the organization of management of all business processes of organizations: procurement, production, sales. However, approaches to enterprise management remain unchanged: the functional organizational structure of management, the functional division of managerial labor, outdated motivational mechanism, weak adaptability of enterprises, conservatism of top management and others. The way out of the crisis is unlikely in these conditions.

BPM (Business Process Management) — one of the modern management techniques, which includes a set of ideology and business-process management software. The article considers the system analysis and the approach to designing in the decision of problems of management of the enterprises based on automation of business processes. Business Process Management (BPM) and Service Oriented Architecture (SOA) issues can be addressed also using a systems approach. In this article, we offer businesses to approach systematically to the problems of enterprise management based on business process reengineering. There are different efforts and activities in the business architecture space (BA), BPM space, SOA space, business rules management space (BRM), IT architecture space, etc., they should be coordinated and considered holistically, because at some point these efforts must interact and strengthen each other. Both business and IT must combine the formation of the enterprise structure and automation of management based on the optimization of business processes. This combination should be profitable and increase the overall benefit of the business, because it is very important for the organization to get more business value, which offers the integration of all processes occurring in the enterprise. The article also discusses the main methods of optimizing business processes depending on the specifics of the company.

Ключові слова: бізнес-процес, методологія, моделювання, управління бізнес-процесами, системний підхід, процесний підхід.

Key words: business process, methodology, modeling, business process management, system approach, process approach.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Перехід економіки України до ринкових умов господарювання супроводжувався істотними змінами в механізмі управління підприємствами. Криза різних галузей в цей період була обумовлена порушенням налагоджених зв'язків з постачальниками сировини, безперешкодним імпортом дешевої продукції, формуванням "сірого" ринку та ін. В умовах, що склалися вітчизняна продукція значною мірою виявилася неконкурентоспроможною.

Всі ці зміни впливають на організацію управління всіма бізнес-процесами організації: закупівлі, виробництва, продажу. Однак при цьому підходи до управління підприємствами залишаються незмінними: функціональна організаційна структура управління, функціональний розподіл управлінської праці, заста-

рлий мотиваційний механізм, слабка адаптаційна здатність підприємств, консерватизм топ-менеджменту та ін. У цих умовах вихід підприємств із кризи представляється малоймовірним.

Найбільш значущий напрямок підвищення конкурентоспроможності підприємств полягає у підвищенні ефективності управління бізнес-процесами. Управління бізнес-процесами останнім часом набуває все більшої популярності, оскільки доводить свою ефективність у багатьох вітчизняних і зарубіжних організаціях. У зв'язку з цим у ринкових умовах господарювання актуальності набувають наукові дослідження щодо функціонування бізнес-процесів з метою підвищення ефективності діяльності підприємств за допомогою вдосконалення організації управління ними.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед розробок останніх років з вивчення особливостей, оцінці управління підприємством науковий інтерес представляють роботи І.В. Войнова [3], З.П. Румянцевої [10], Р.А. Фатхутдінова [11], В.В. Репіна [9], К.М. Рахліна [8], В.В. Нетепчук [7], А.О. Денисенко [4] та ін. У пропонованих ними методиках зроблена спроба розробки комплексної системи оцінки ефективності управління підприємством. Відзначимо, що значну увагу вивченню зазначеного питання приділено в наукових працях зарубіжних вчених: П. Друкера [5], І. Ансоффа [12], Т. Девенпорта [14], Дж. Шелдрейка, М. Портера та ін., які можуть бути прийняті за основу при розробці системи оцінки ефективності бізнес-процесів підприємства. Засновниками теоретичних основ вивчення процесів підприємства є такі вчені: М. Хаммер [13], Дж. Чампі [13], Й. Шумпетер, Д. Медоуз та ін. Серед наукових праць вчених-економістів нашої країни з вивчення бізнес-процесів, особливостей їх впровадження і адаптації на вітчизняних підприємствах заслуговують на увагу роботи В.Г. Еліферова, В.В. Репіна, А.С. Козлова, С.В. Рубцова, А.В. Горбунова та ін.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є аналіз сучасного стану управління бізнес-процесами, розкриття сутності та доведення необхідності процесного підходу до управління підприємством на основі автоматизації бізнес-процесів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процесний підхід до організації управління підприємством є найбільш перспективним, тому що відкриває широкі можливості для моделювання та візуалізації бізнес-процесів. Відповідно до процесного підходу діяльність організації представляється у вигляді безлічі бізнес-процесів або адміністративних регламентів.

Бізнес-процес — це діяльність або сукупність видів діяльності для досягнення певної організаційної мети. Для успішного функціонування і розвитку, бізнес-процеси в організації повинні бути направлені на досягнення конкретної мети, чітко сформульовані, визначеними і показувати кінцеві результати після закінчення кожного процесу. Для того щоб управлінський персонал організації мав візуальне сприйняття того, як функціонує підприємство, потрібно порівнювати ефективність

бізнес-процесів на кожній ланці виробничого, фінансового та збутового ланцюга. Це дозволить підвищити операційну ефективність бізнесу.

Поняття бізнес-процесу має певну історію та еволюцію. Прикладами можуть служити роботи економістів Адама Сміта, Томаса Девенпорта, Пітера Друкера, інженера Фредеріка Тейлора, які мали великий вплив на те, яким чином організації визначають та обробляють бізнес-процеси.

Адам Сміт в книзі "Багатство народів" вперше визнав, що використання розподілу праці, а саме декомпозиція на задачі (поділ праці на набір завдань, які виконують спеціалісти в цій сфері діяльності) — може призвести до зростання продуктивності праці.

Інноваційний підхід Тейлора в галузі промислового машинобудування призвели до підвищення продуктивності організації. Він є основоположником ідеї щодо організації роботи, фрагментації завдань та вимірювання робочих місць. Друкер зосередився на спрощенні та децентралізації бізнес-процесів та запровадив концепцію аутсорсингу. Девенпорт визначив бізнес-процес як набір логічно пов'язаних завдань, що виконуються для досягнення визначеного результату бізнесу. За словами Девенпорта, процеси складають структуру, яка допомагає організаціям виконувати завдання, необхідні для створення цінності для своїх клієнтів.

Потрібно розрізняти такі поняття, як бізнес-процес та бізнес процедура. Бізнес-процес — це низка пов'язаних між собою завдань, які призводять до бажаного результату, бізнес-процедура — це чітко обумовлений спосіб здійснення бізнес-процесу. Ділова процедура деталізує команди та людей, відповідальних за кожну частину процесу, а також специфікації, що застосовуються до кожної з цих частин.

Підприємство — це організаційна одиниця бізнесу з певним набором обов'язків та заходів, які воно виконує, щоб досягнути поставленої мети та виконати всі бізнес-процеси.

Управління є функцією системи виробничої та фінансово-економічної діяльності підприємства з вирішення проблем. На підприємстві здійснюється управління тоді, коли керівником приймається оптимальне рішення, розробляються нові відносини між елементами системи для подолання проблемної ситуації, встановлюються нові зв'язки між структурними підрозділами, пов'язані з модифікацією організаційної структури.

Рис. 1. Проблеми в управлінні підприємством без налагодженої системи бізнес-процесів

Без налагодженого управління бізнес-процесами підприємства виникають проблеми у всіх системах: фінансовій, збутовій, постачання, складування та виробництва (рис. 1).

Основні бізнес-процеси формуються залежно від вимог споживачів. Виходом цих процесів є готова продукція або послуги, що реалізуються споживачам. У результаті реалізації підприємство отримує доходи та прибуток, за рахунок чого функціонує підприємство. В свою чергу виходи обслуговуючих бізнес-процесів направлені на забезпечення основних. Механізм забезпечуючих бізнес-процесів формується в залежності від вимог підприємства. Важливими для підприємства є бізнес-процеси розвитку. Механізм формується на основі умов зовнішнього середовища та покликаний адаптувати існуючі бізнес-процеси залежно від впливу мінливих зовнішніх факторів. Загалом така класифікація дозволяє визначити пріоритетність бізнес-процесів, їх значення та місце у загальній моделі бізнес-системи, обрати шляхи розвитку, встановити цілі виконання процесів та здійснювати контроль результатів. Під час здійснення управління бізнес-процесами важливо здійснювати оцінку та аналіз бізнес-процесів. Цей процес здійснюється у декілька етапів (рис. 2) [16].

Кожен бізнес індивідуальний, і категорії, до яких належать бізнес-процеси, будуть залежати від того, чим займається підприємство. Конкретним типом завдань може бути процес

підтримки в одному бізнесі та основний процес в іншому. Ми будемо відходити від функціонального мислення, тому замість того щоб намагатися перерахувати функції та процеси, в які вони можуть потрапити, ми розглянемо результати. В залежності від результатів бізнес-процесу будемо визначати його тип.

Існує три основні типи бізнес-процесів: основні процеси, процеси підтримки, процеси управління. Щоб досягти досконалості, всі ці три елементи повинні працювати разом як одне ціле. А оскільки основні процеси лежать в основі бізнесу, їх максимально ефективна робота є стратегічним пріоритетом, який веде до успішного розвитку організації.

1. Основні процеси: які забезпечують цінність діяльності підприємства. Основні процеси також відомі як первинні процеси, тому інший спосіб поглянути на це — запитати: "Чим у першу чергу займається підприємство?" Кожне завдання, яке безпосередньо відіграє роль у створенні результатів бізнесу є частиною основного процесу. Щоб отримати вихідні дані, потрібно використати вхідні дані і виконати послідовність процесів переходу від вхідних даних до вихідних. Всередині кожного основного процесу є кілька підпроцесів. Деякі додають цінності, інші (наприклад, зберігання) — ні, але всі вони безпосередньо впливають на продукти чи послуги, які клієнти отримують від організації. Оскільки ці процеси лежать в основі цінності бізнесу, їх часто називають ланцюгом

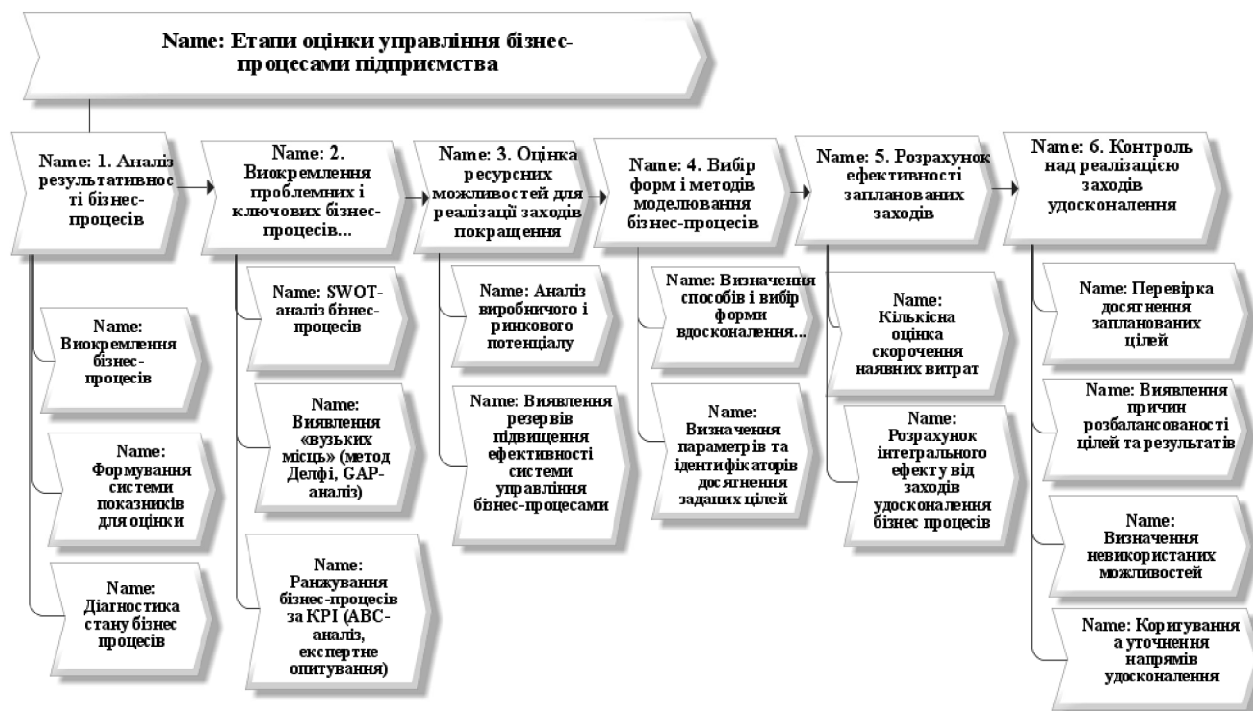

Рис. 2. Етапи оцінки управління бізнес-процесами підприємства

створення вартості. Вони включають: розробку та створення товару чи послуги; рекламу товару або послуги та донесення її до покупця. Обслуговування після продажу та підтримка також додають вартості та є частиною основних процесів. Основні процеси безпосередньо обслуговують зовнішніх клієнтів і приносять дохід.

2. Процеси підтримки обслуговують внутрішніх "клієнтів" і самі по собі не приносять доходу. Це не означає, що процеси підтримки непотрібні. Наприклад, діяльність з організації персоналу не має нічого спільного з кінцевими клієнтами і безпосередньо не приносить грошей, але без цих бізнес-процесів підприємство не зможе працювати. ІТ-відділ не заробляє для підприємства грошей, але без систем, які він контролює, функції організації, що генерують цінність, можуть зупинитися. Як тільки ми починаємо розглядати функції поряд з процесами, ми можемо побачити, що певні функціональні відділи будуть залучені як до підтримки, так і до основної діяльності.

Фінансовий відділ відстежує рахунки клієнтів — важливу частину обслуговування клієнтів, яка безпосередньо бере участь у ланцюжку створення вартості. Однак він також генерує управлінські рахунки, які використовуються для визначення того, чи приносять інвестиції у бізнес результати. Процеси підтримки дозволяють ефективно виконувати основні процеси, а також мають стратегічне

значення — доки вони виконують свою підтримуючу роль.

3. Процеси управління. Процеси, чи то основні чи процеси підтримки, вимагають планування, координації, моніторингу та контролю. Процеси управління також включають вимірювання загальних результатів та роботу з можливостями і загрозами, які можуть допомогти чи завдати шкоди підприємству. Також керівництво має забезпечити виконання дотримання нормативних вимог та досягнення фінансових цілей та бюджетів. Попри те, що процеси управління не приносять безпосередньо доходу, вони оптимізують отримання доходу та забезпечують постійний розвиток бізнесу загалом.

Метою моделювання бізнес-процесів на підприємствах є формалізація бізнес-системи та візуалізація. Це може здійснюватися в текстовій, табличній та символічній формі. Найбільш ефективною є графічна форма, оскільки вона більш зручна для аналітичної обробки інформації. Сформовані моделі мають відображати структуру бізнес-системи підприємства, деталізований опис бізнес-процесів, їх взаємозв'язок та послідовність. Спрощена графічна модель бізнес-системи має такий вигляд (рис. 3) [16].

З даного рисунка видно, що процесний підхід орієнтовано на споживача. Саме споживачі формують попит на товари і послуги певного виду, якості та в певній кількості. Для

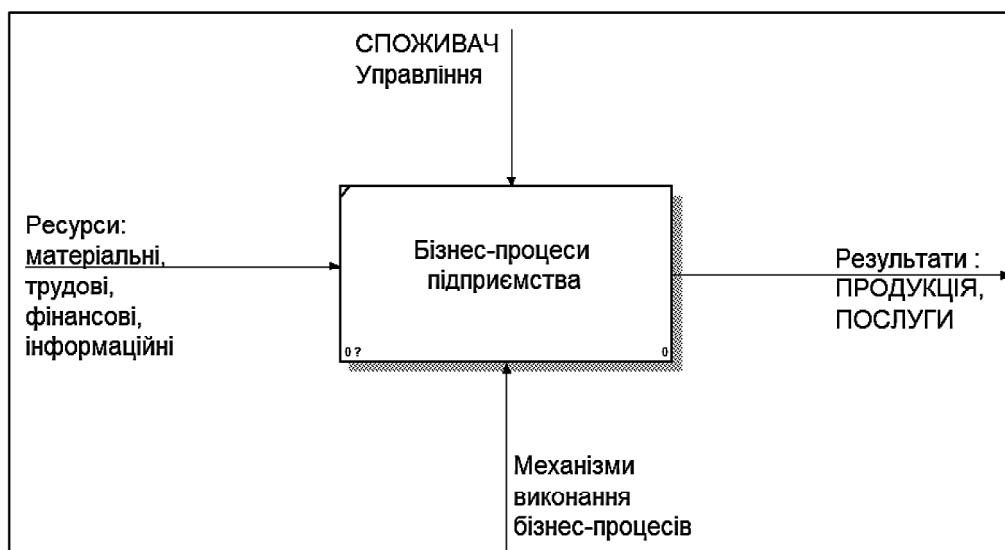

Рис. 3. Спрощена модель бізнес-процесів підприємства за IDEF

ефективного функціонування і отримання наміченого кінцевого результату діяльності підприємство повинно орієнтуватися на кінцевого споживача, враховуючи його потреби і повною мірою їх задовольняючи. На кінцевий прибутковий результат направлені усі зусилля підприємства, усі бізнес-процеси, як основні, так і обслуговуючі і процеси управління. [16]

Важливо здійснювати управління бізнес-процесами. Цей процес має відбуватися від управління входами підприємства до управління виходами. Проміжним етапом є управління бізнес-процесами, а саме їх механізмом. Кожен процес має бути регламентований, запланований та забезпечений необхідними умовами для функціонування. Зокрема, мають бути визначені відповідальні за процес, необхідні операції, задачі кожного з учасників бізнес-процесу, параметри входів та виходів.

Системний підхід до організації — виявлення, розуміння і адміністративне управління системою взаємозалежних процесів з метою досягнення заданої стратегічної мети.

Системний підхід реалізує уявлення організації у вигляді ієрархічної системи взаємопов'язаних моделей, що дозволяють вивчати його цілісні властивості, структуру.

У цьому дослідженні ми прагнемо розглянути будь-яку версію системного підходу, включаючи всі характеристики, які нам вдалося знайти в літературі, щоб зрозуміти, чи представляє BPM деякі з них.

Підприємства — це складні та взаємопов'язані об'єкти, і тому лінійні моделі з єдиною причиною та наслідком не можуть пояснити реальність (Melcher, 1975). Системний підхід з'являється як альтернатива для тих організацій,

які мають на меті враховувати зростаючу складність функціонування та розвитку і вчасно реагувати на вимоги навколишнього середовища, тим самим збільшуючи конкурентоспроможність та стійкість.

Коли середовище змінюється, сприйняття його також має тенденцію змінюватися. Це проявляється через еволюцію того, яку концепцію обирає організація, яка варіюється і розглядає систему, що поєднує у собі як механічні фактори (тобто технологічне обладнання), так і біологічні чинники (тобто людський фактор), та враховує соціальну значимість системи (Ackoff, 1994).

Розглянемо системні правила автоматизації бізнес-процесів підприємства та системні правила управління бізнесом (BRM) (рис. 4).

Рухаючись зверху вниз, ми переходимо від сфери бізнесу до сфери ІТ. Угорі бізнес-підрозділи, що можуть використовувати ВА(бізнес-архітектуру), щоб зафіксувати "план" розвитку підприємства. ВА є схожою на сховище, яке надає інформацію до моделювання бізнес-процесів. Важливі бізнес-процеси, які є міжорганізаційними, охоплюють усе підприємство і можуть управлятися за допомогою BPM. Кожне завдання в процесі може бути завданням, орієнтованим на користувача, або завданням, орієнтованим на систему, що означає, що їх виконує насамперед людина або система. Зовнішні постачальники також можуть активувати деякі з цих завдань.

Система BPM допомагає організувати послідовність завдань, які складають основу бізнес-процесу. Самі завдання можуть виконуватися за допомогою послуг і робіт, які можуть надавати конкретні особи, ІТ або зовнішня чи

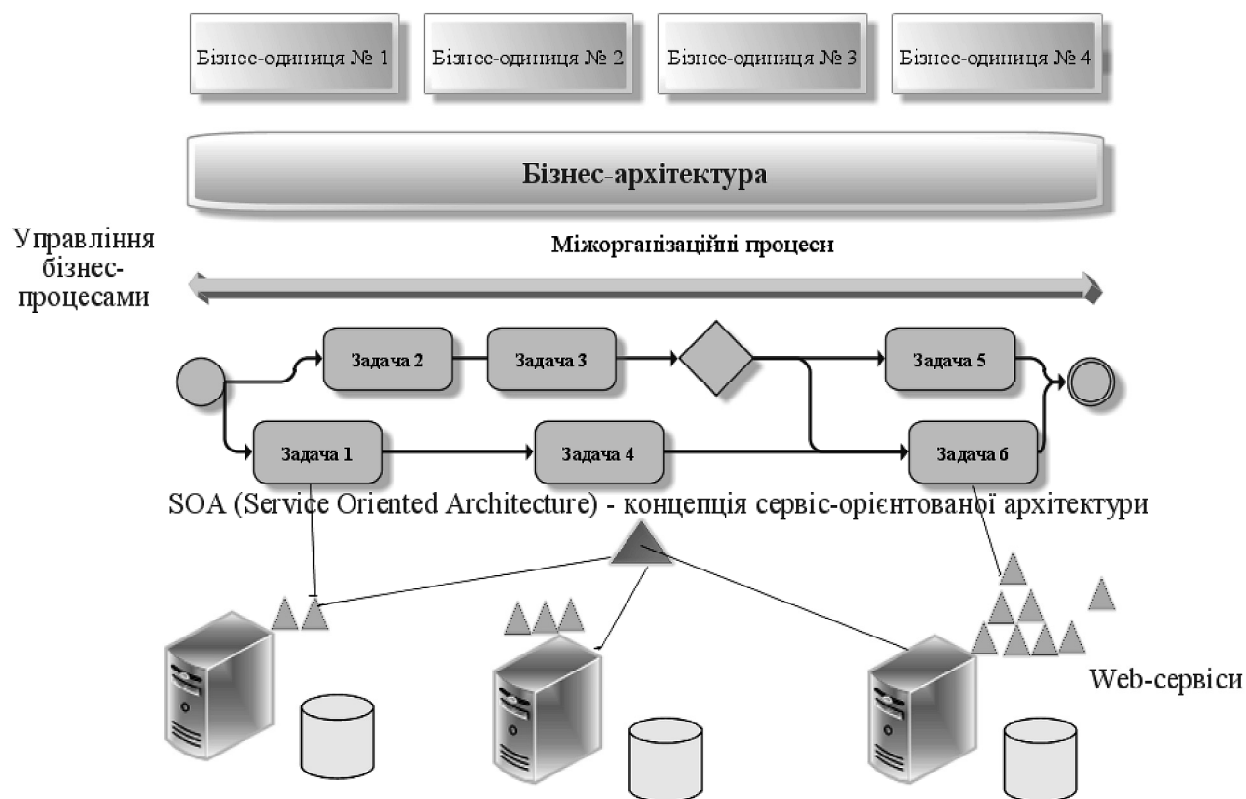

Рис. 4. Системні правила управління бізнесом (BRM)

внутрішня організація, наприклад, підрозділ бізнесу. Додаток, який працює у відділі ІТ, може надавати одну таку послугу через Інтернет, і в цьому випадку він називається веб-службою.

Системний підхід до розробки включає такі основні етапи:

- аналіз, що включає моделювання,
- проектування, що включає архітектуру, інтерфейси та дизайн бази даних,
- побудову або впровадження,
- операції та управління.

Можна застосувати подібний підхід до оптимізації та управління процесами або навіть до організаційної трансформації. На високому рівні кроки будуть такими:

1. Аналіз:

- Аналіз та моделювання поточних процесів.
- Аналіз та моделювання бажаних процесів.
- Розробка бізнес-архітектури, яка включає організаційні дані, ролі тощо.
- Захоплення вимог, включаючи угоди про рівень обслуговування (SLA).

2. Проектування:

- Проектування нового стану, що включає дані, інтерфейси користувача та правила.
- Розробка архітектури ІТ, яка включає в себе зв'язок компонентів між собою.

— Створення карти вимог до послуг — як на рівні бізнесу, так і на рівні ІТ — і визначення сервісних інтерфейсів.

3. Реалізація:

- Можливо, використовувати систему BRM для організації процесу.
- Впроваджувати користувальницькі інтерфейси та інші інтерфейси, необхідні для взаємодії з процесом.
- Впровадити механізм збору метрик, які становлять інтерес.
- Впровадити рівень доступу до даних та управління.

4. Операції та управління:

- Розгортання для виробництва.
- Збір та аналіз показників, які вказують на результати діяльності.
- Визначення покращень, які можуть знадобитися для наступної ітерації.

Це кроки високого рівня ієрархії організації, але це дозволяє підходити до впровадження BRM систематично. Оскільки організація в процесі розвитку набирає зрілості у впровадженні нових ІТ-технологій, її власні бізнес-процеси досягають все більш високих рівнів зрілості, а це означає, що у неї буде надійний процес впровадження організаційних трансформацій, які постійно дозволяють адаптуватися до мінливого середовища бізнесу. У цьо-

му просторі було визначено кілька моделей зрілості можливостей, але системний підхід забезпечує відмінний шлях до досягнення бажаного рівня зрілості.

Багато ототожнюють SOA з Web-сервісами або workflow-системами, але це не так. SOA — це не тільки набір технологій, а передусім процесно-орієнтована архітектура ІС. Можна визначити SOA так: це архітектура додатків, побудована на основі формалізованих бізнес-процесів, функції яких представлено у вигляді багаторазово використовуваних сервісів з зрозумілими описаними інтерфейсами.

У концепції SOA виділяються дві сторони: бізнес-процеси і технічні можливості — ІТ-сервіси. Поняття "сервіс" трактують по-різному — як деяку функцію, програмний компонент або збірний процес. Для кожної організації може бути свій рівень сервісів. Крім того, інтереси бізнесу не ідентичні інтересам ІТ-служб: як правило, бізнес хоче, щоб враховувалися побажання кожного ключового користувача, тобто безлічі різноманітних сервісів.

Розглянемо основні методи оптимізації бізнес-процесів. Специфіка діяльності компанії, її цілі та результати вимагають від організації здійснювати оптимізацію бізнесу. Майкл Хаммер і Джеймс Чампі [17] першими в бізнес-літературі описали такий метод оптимізації бізнес-процесів як аналіз ринку і способи розширення проекту. Монографія цих авторів під назвою "Реінжиніринг бізнес-процесів" (Business process reengineering) — один з кращих матеріалів з реструктуризації бізнесу. Але змінюється ринкова ситуація, розвивається бізнес, тому виникають нові методи.

Інжиніринг. Саме слово є калькою з англійського: engineering — технічний. Також це поняття можна перевести за допомогою дієслів проектувати, придумувати, влаштовувати, споруджувати, винаходити. Являє собою комплекс впровадження нових інформаційних технологій. Вони допомагають змодельовати організаційну структуру діяльності компанії. Саме поняття інжинірингу знаходиться між наукою і виробництвом. Тобто інжиніринг формує техніко-технологічну базу для виробничої діяльності.

Під інжинірингом процесів мається на увазі введення технологій менеджменту, а також управління окремими відділами, так і всією компанією загалом. Послуги з інжинірингу припускають консультації щодо поліпшення експлуатації та обслуговування наявних об'єктів, налагодження виробництва, продажу товарів. Інжиніринг буває фінансовий, консуль-

тативний та технологічний. Фахівці з інжинірингу повинні бути з вищою інженерною та управлінською освітою, оскільки професійні та продуктивні консультації припускають знання в інженерії.

Реінжиніринг. Поняття реінжинірингу передбачає ґрунтовне переосмислення і перепроектування процедур для досягнення результативних показників, це відмова від наявних процесів повністю. Оптимізація і реінжиніринг бізнес-процесів компанії має на увазі можливість за допомогою внутрішнього методу залучити інвестиції і запустити нові технології. Також реінжиніринг дозволяє удосконалити технологічні процеси і технічні засоби. Застосовуються різні методи: кадрове скорочення і скорочення ресурсів, об'єднання відділів, розриви "сліпих місць" та інше. Можливим ризиком може стати зупинка процесу виробництва через зміну деяких його частин.

Реінжиніринг підійде для бізнесу, що не приносить реального прибутку, оптимізація для якого буде кращим варіантом, ніж банкрутство. Але в цьому випадку слід підготуватися до можливого припинення виробництва.

Метод безперервного вдосконалення (Continuous Process Improvement — CPI). CPI-метод планує процес з удосконаленими етапами, які підійдуть під нові потреби бізнесу. Планування динамічного ринку, складного для прогнозів, — завдання непросте. Його основою є методологія управління процесами, що передбачає тривалий період вдосконалення діяльності, безперервний виробничий процес. За таким методом нововведення в бізнес-процесах слід проводити поетапно. Спочатку вони реалізуються в окремих підрозділах організації. Якщо результат буде позитивний, то можна починати етап впровадження в усій компанії загалом. Паралельно ведеться навчання персоналу і передаються нові технології.

Total Quality Management (TQM). Метод передбачає створення продукту, що відповідає потребам ринку. План розробляється паралельно з уже існуючим проектом або із заміщенням колишнього товару. Всі заходи мають на увазі удосконалення виробничих процесів в обмежений термін. Одна з головних умов, за якої реалізується Total Quality Management — документи системи якості. Також вимоги TQM мають на увазі орієнтацію на покупця, провідну роль топ-менеджерів, залученість співробітників у досягнення цілей, процесний підхід, постійне вдосконалення роботи, системний підхід до управління і т.п.

Удосконалення діяльності — особливий момент у розвитку кожної компанії. При виборі методів важлива тривалість заходів і результат. Бувають випадки, коли неграмотно розроблені заходи приводили до зниження продуктивності і прибутку бізнесу.

Автоматизація бізнес-процесів підприємства дозволяє підвищити продуктивність робіт підприємства в разі, скасувати рутинні процеси, збільшити прибуток. Але для кожного процесу є свої тонкощі і нюанси. Важливо правильно підібрати інструменти для автоматизації.

Автоматизація бізнесу означає переведення рутинних завдань і стандартних операцій повністю або частково на спеціалізоване програмне або програмно-апаратне забезпечення. У результаті вивільняється значна кількість людських і фінансових ресурсів, підвищується продуктивність праці, формується більш ефективна стратегія управління.

Існує дві основні галузі впровадження автоматизації:

1) базові бізнес-процеси (управління продажами, клієнтське обслуговування). Завдання в цьому випадку — за допомогою автоматизації підвищити обсяг виробництва продукції, збільшити продажі і підвищити прибутковість бізнесу;

2) сервісні і оперативні процеси (бухоблік, ведення звітності, діловодство). Сенс даної автоматизації полягає в скороченні витрат ресурсів на рутинні операції. На підвищення прибутковості компанії автоматизація таких процесів впливає лише опосередковано.

Автоматизація управління бізнесом вирішує такі загальні завдання:

1) більш ефективно ведеться оперативна діяльність компанії, включаючи облік і контроль;

2) зазнає суттєвого спрощення документообіг — автоматично формуються документи будь-якого типу при роботі з партнерами (ділові пропозиції, різні накладні та рахунки-фактури, акти звірки);

3) також можливо створювати звіти в будь-якому розрізі діяльності і за будь-який часовий період;

4) скорочуються витрати на штат співробітників, збільшується їх продуктивність завдяки звільненню від рутинних обов'язків, більш ефективно використовується робочий час;

5) вплив людського фактору на основні процеси бізнесу зводиться до мінімуму;

6) гарантується безпека зберігання інформації;

7) підвищується загальна якість роботи з клієнтами.

На сьогодні неможливо автоматизувати всі процеси. Певні завдання повинні управлятися співробітниками. Серед них: пошук співробітників, управління ними, культура компанії, спілкування з клієнтами і т. д. На цьому етапі повинні брати участь не тільки технічні засоби, але і люди з їх рівнем соціалізації [17].

В основному автоматизуються такі процеси:

— Управлінські — частина стратегічного управління співробітниками і фірмою.

— Операційні — всі процеси, які впливають на роботу компанії (маркетинг, технічна підтримка, продаж, виробництво послуг / товарів, розробка та інші).

— Підтримуючі — процеси, які пов'язані з системним адмініструванням, логістикою, бухгалтерськими звітами та обліком та ін.

Система автоматизації допомагає перетворити монотонну ручну роботу в автоматичну, роблячи таку працю більш технологічною і сучасною. У систему входить програмне і апаратне забезпечення (сервера, термінали, каси, VDS, карти та ін.), які відповідають кожен своїй групі процесів [17].

Розглянемо основні системи і засоби для автоматизації бізнес-процесів підприємства:

— Керуючі процеси — ERP і CRM системи для аналітики та управління. У директора є необмежений доступ до цих компанії, права призначення і перепризначення завдань і глибокої аналітики.

— Операційні процеси — ERP і CRM системи для управління, WMS, ECM і CAD системи. Такі системи або існують в єдиній системі даних або інтегровані між собою.

— Процеси підтримки — спеціальне програмне забезпечення, яке працює або окремо, або разом з операційними процесами.

— Завдання з високим людським фактором — спеціалізовані програми для пошуку і управління співробітниками, чати, портали і інше. Їх основне завдання полегшувати роботу і спростити спілкування між співробітниками.

Не існує 100% гарантії, що впровадження автоматизації бізнес-процесів пройде гладко. Проблеми можуть виникнути з: термінами; бюджетом; адаптацією бізнес-процесів під стандарти системи; співробітниками, які можуть не розуміти, як це працює і навіщо воно потрібне.

Уникнути подібні ризики можна при ретельному плануванні і консультації з професіоналами, які проаналізують сумісність бізнес-процесів підприємства і системи автоматизації.

Кожна організація може мати свої показники і метрики для вимірювання ефективності автоматизації. Потрібно узгоджувати показники на початку автоматизації, щоб оцінити зміни. Компанії зазвичай даються три терміни, щоб система автоматизації могла окупитися без можливого банкрутства і інших проблем:

- 1 рік — оптимістичний сценарій;
- 2 роки — більш реалістичний сценарій;
- 3 роки і більше — негативний сценарій.

Ці показники є відносними, які не завжди точно оцінюють ситуацію в підприємстві після автоматизації бізнес-процесів. Для оцінки успішності бізнес-процесів потрібно звертати на такі показники:

— Період часу, який витрачається на процес і завдання, значно скоротився.

— Період угоди — цикл продажів зменшився.

— Показники КРІ — при порівнянні обсягу і якості роботи співробітників можна відстежити ефективність і за необхідності корегувати завдання для поліпшення результату в автоматизованій системі управління, наприклад, CRM.

— Число незадоволених коментарів і звернень до техпідтримки — автоматизація зменшила кількість негативних відгуків за рахунок того, що зменшилася присутність людського чинника.

— Крім них, можна звернути увагу і на звичайні показники, а саме: вартість самої автоматизації в співвідношенні з оборотами, чистим прибутком і виручкою компанії. Вони будуть корисні як до впровадження автоматизації, так і під час її використання.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши основні поняття, пов'язані з BPM, можна зробити висновок про системний характер взаємозв'язку між управлінням організацією і автоматизацією бізнес-процесів. Отже, BPM можна розглядати як підхід з деякими системними характеристиками, що є альтернативою традиційним функціональним підходам до управління. BPM включає низку системних аспектів. Підприємство розглядається як відкрита система з входами, обробкою та виведенням. Ефективна діяльність підприємства забезпечується узгодженням зі стратегічними цілями.

З урахуванням проведеного дослідження можемо зробити висновок щодо переваги впровадження підприємством системного підходу до управління на основі автоматизації бізнес-процесів. Реалізація кожного з процесів управління сприяє кращому задоволенню інтересів і

потреб споживачів та покращенню результатів діяльності підприємств.

Література:

1. Андерсен Б. Бизнес-процессы. Инструменты совершенствования: пер. с англ. М. РИА "Стандарты и качество", 2003. 272 с.
2. Виноградова О.В. Реінжиніринг бізнес-процесів у сучасному менеджменті: монографія. Донецьк. ДонДУЕТ, 2005. 196 с.
3. Войнов И.В. Моделирование экономических систем и процессов: монография. Челябинск: Изд. ЮУрГУ, 2002. 392 с.
4. Денисенко Л.О. Концептуальні засади класифікації бізнес-процесів, як основи формування бізнес системи організації. Ефективна економіка. 2012. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558>
5. Друкер П. Задачи менеджмента XXI века: пер. с англ. Москва. Вильямс, 2001. 272 с.
6. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента: пер. с англ. Москва. Дело, 1992. 702 с.
7. Нетепчук В.В. Управління бізнес-процесами: навч. посіб. Рівне: НУВГП, 014. 158 с.
8. Рахлин К.М. Сущность и содержание процессного подхода. URL: <http://www.management.com.ua/qm/qm025.html>
9. Репин В.В. Процессный подход к управлению. Моделирование бизнес-процессов. Москва. РИА "Стандарты и качество", 2004. 408 с.
10. Румянцева З.П. Общее управление организацией. Теория и практика. Москва. 2007. 304 с.
11. Фатхутдинов Р.А. Стратегический маркетинг. Москва. ЗАО "Бизнес-школа "Интел-Синтез". 2000. 640 с. URL: https://lukaenko.at.ua/_ld/1/181_.pdf
12. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия. СПб.: Изд-во "Питер", 1999. 416 с.
13. Хаммер М. Реінжиніринг корпорации: манифест революции в бизнесе: пер. с англ. Москва. Манн, Иванов и Фербер, 2006. 287 с.
14. Davenport T.H. Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology. Boston: Harvard Business School Press, 1993. 364 p.
15. Deming W.E. Quality, productivity, and competitive position. Cambridge, MA: Massachusetts Institute of Technology, Center for Advanced Engineering Study, 1982. 373 p.
16. Тур О.В., Матусевич А.С. Управління бізнес-процесами на підприємстві. Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка". № 6, 2018 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415>

17. Петренко О.О. Стратегії розвитку сервіс-орієнтованих систем у хмарному середовищі. дис.... канд. техн. наук: 05.13.12 / Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського". Київ, 2018. 239 с. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24435/1/Petrenko_diss.pdf

References:

1. Andersen, B. (2003), Byznes-protsessy. Instrumenty sovershenstvovaniya [Business processes. Improvement tools], RIA "Standarty y kachestvo", Moscow, Russia.
2. Vynohradova, O. V. (2005), Reinzhyrnyrnh biznes-protsesiv u suchasnomu menedzhmenti [Business process reengineering in modern management], DonDUET, Donetsk, Ukraine.
3. Vojnov, Y. V. (2002), Modelyrovanye ekonomycheskykh system y protsessov [Modeling economic systems and processes], Yzd. YuUrHU, Cheliabynsk, Russia.
4. Denysenko, L. O. (2012), "Conceptual bases of classification of business processes as bases of formation of business system of the organization", Efektyvna ekonomika, vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1558> (Accessed 05 Aug 2021).
5. Druker, P. (2001), Zadachy menedzhmenta XXI veka [Management tasks of the XXI century], Vyl'iams, Moscow, Russia.
6. Meskon, M., Al'bert, M. and Xedoury, F. (1992), Osnovy menedzhmenta [Management Basics], Delo, Moscow, Russia.
7. Netepchuk, V.V. (2014), Upravlinnia biznes-protsesamy [Business process management], NUVHP, Rivne, Ukraine.
8. Rakhlyn, K. M. (2001), "The essence and content of the process approach", available at: <http://www.management.com.ua/qm/qm-025.html> (Accessed 05 Aug 2021).
9. Repyn, V. V. (2004), Protssesnyy podkhod k upravleniyu. Modelyrovanye byznes-protsessov [Process approach to management. Business process modeling], RIA "Standarty y kachestvo", Moscow, Russia.
10. Rumiantseva, Z.P. (2007), Obschee upravlenye orhanyzatsyej. Teoryia y praktyka [General management of the organization. Theory and practice], Moscow, Russia.
11. Fatkhutdinov, R.A. (2000), Stratehycheskyj marketynh [Strategic marketing], ZAO "Byznes-shkola "Intel-SynteZ", Moscow, Russia.
12. Ansoff, Y. (1999), Novaia korporativnaia stratehiya [New corporate strategy], Izd-vo "Pyter", St.Petersburg, Russia.

13. Khammer, M. (2006), Reynzhynryrnh korporatsyy: manyfest revoliutsyy v byznese [Reengineering a corporation: a manifesto for a business revolution], Mann, Ivanov y Ferber, Moscow, Russia.

14. Davenport, T. N. (1993), Business Innovation, Reengineering Work through Information Technology, Harvard Business School Press, Boston, USA.

15. Deming, W. E. (1982), Quality, productivity, and competitive position. Massachusetts Institute of Technology. Center for Advanced Engineering Study, Cambridge, USA.

16. Tur, O. V. and Matusevich, A. S. (2018), "Principles of structuring and evaluating business process effectiveness", Efektyvna ekonomika, vol. 6, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6415> (Accessed 05 Aug 2021).

17. Petrenko, O. O. (2018), "Strategy development of service-oriented systems in a cloud environment", Ph.D. Thesis, Natsional'nyy tekhnichnyy universytet Ukrainy "Kyivs'kyj politekhnichnyy instytut imeni Ihoria Sikors'koho", Kyiv, Ukraine, available at: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/24435/1/Petrenko_diss.pdf (Accessed 05 Aug 2021).

Стаття надійшла до редакції 04.08.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК 336.02

О. В. Ролінський,

к. е. н., доцент, Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: 0000-0002-0276-3218

Ю. В. Улянич,

к. е. н., доцент, Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: 0000-0003-0279-1240

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.45

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ДАНИХ ТА ФІНАНСОВА БЕЗПЕКА НА СТРАХОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

O. Rolinsky,

PhD in Economics, Associate Professor, Uman national university of horticulture

Y. Ulyanich,

PhD in Economics, Associate Professor, Uman national university of horticulture

DATA VISUALIZATION AND FINANCIAL SECURITY IN THE INSURANCE MARKET OF UKRAINE

У статті досліджено поняття фінансової безпеки. Сутність фінансової безпеки страхового ринку проявляється в забезпеченні фінансової стійкої діяльності страхових компаній та недопущення настання загроз, які впливають на функціонування страхового ринку в конкретний період часу і з урахуванням динаміки його розвитку. Розглянуто спектр причин забезпечення фінансової безпеки страхового ринку. Виокремлено поширені інструменти візуалізації вітчизняних страхових компаній — відеоролики, фотографії, малюнки, QR-код, візуально наповнені мобільні додатки, Service рішення, інфографіка, мобільна аналітика.

Проаналізовано основні показники розвитку страхового ринку, що дають загальне уявлення про стан його фінансової безпеки загалом. Виокремлено стримуючі фактори розвитку страхового ринку України та дано рекомендації щодо вдосконалення стану його фінансової безпеки.

The article explores the concept of financial security. The essence of financial security of the insurance market is manifested in ensuring the financial sustainability of insurance companies and preventing the occurrence of threats that affect the functioning of the insurance market in this period of time and taking into account the dynamics of its development. The range of reasons for ensuring the financial security of the insurance market is considered:

— without the effective functioning of the insurance market it is impossible to create an effective system of protection of citizens, entrepreneurs, businesses, the state and support the social stability of society;

— insurance market — should be a significant source of long-term investment in the economy;

— the need for further development of the insurance market due to the fact that the funds accumulated by it can become a source of funding for the budget;

— the insurance system makes it possible to reduce the burden on the state budget in terms of compensation for unforeseen losses of natural and man-made nature;

— through the system of compulsory insurance it is possible to solve certain problems of social security due to the transfer of state social benefits from the budget to insurance benefits;

— the insurance industry can and should be used as an effective tool for pension reform

Common tools for visualization of domestic insurance companies — videos, photos, drawings, QR code, visually filled mobile applications, Service solutions, infographics, mobile analytics.

The definition of visualization in insurance as a powerful tool of the insurer and the direction of a strong influence on the thinking of a potential insured.

The main indicators of the insurance market development are analyzed, which give a general idea of the state of its financial security in general. Most of them showed a lag behind the normative values, which in turn indicates the low financial capital intensity and the existence of restraining factors in the development of the insurance market of Ukraine.

Such factors include the lack of visualization and clarity of data of domestic insurance companies, in contrast to insurers operating in the European Union. It is due to visualization tools that insurance companies in Ukraine can achieve the following effects:

1. Reducing the company's costs, increasing sales through retrospective analysis and identifying points of inefficiency.
2. The presence of visual and interactive visualization of data in the form of a dashboard.
3. Prompt retrieval of data and constant access to reports from any device.
4. Ability to predict the financial model of the company and analyze "What if?".

Ключові слова: візуалізація даних, аналітика, страховий ринок, фінансова безпека, страховик, страхувальник, інструменти.

Key words: data visualization, analytics, insurance market, financial security, insurer, insured, tools.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасний етап розвитку економіки України є непростим для страхових компаній України, що в свою чергу створює потребу в ефективному управлінні, прогнозуванні, використанні новітніх методів і інструментів обробки даних (візуалізація даних), формуванні стійких конкурентних переваг, створенні інструментів швидкого реагування на динамічні зміни зовнішнього середовища. Головним критерієм ефективного функціонування страхового ринку є фінансова надійність його учасників — страховиків, а оцінювання рівня фінансової безпеки страхових компаній і використання важелів її забезпечення є одним з найважливіших завдань, виконуваних задля їх тривалої життєдіяльності та стабільного функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання фінансової безпеки страхового ринку та страхових компаній зокрема висвітлені у працях О. Барановського, А. Боженко, О. Гаманкової, М. Єрмошенко, О. Жабинець, Ю. Панкова, С. Сокол та ін.

Теоретичні питання освоєння і використання інструментів візуалізації розкрито в працях: Л. Білоусова, Л. Білявська, Л. Бутенко, О. Ігнатівич, М. Синиця, М. Цимбалюк, В. Швирка, С. Шушкевич, Н. Якотюк та ін.

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕНЬ

Теоретико-методологічною основою проведеного дослідження є напрацювання вітчизняних і зарубіжних науковців, практиків у сфері фінансової безпеки та візуалізації даних. У процесі дослідження використовувались загальнотеоретичні методи. Під час дослідження теоретичних аспектів фінансової безпеки страхових компаній використано системний метод. Під час дослідження найдоступніших інструментів та способів візуалізації страхових компаній України використано метод аналізу.

За допомогою абстрактно-логічного методу — обґрунтовано і зроблено висновки та пропозиції стосовно розвитку фінансової безпеки та візуалізації даних на страховому ринку України.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження стану фінансової безпеки страхового ринку України та розгляд основних інструментів візуалізації, що використовують вітчизняні страхові компанії.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Розвинуті країни світу мають стабільно налагоджений страховий бізнес, який є фінансово вигідним як для страховика, так і для страхувальника. Рівень рентабельності в цій галузі значно вище середнього по економіці. Тому в останні роки спостерігається процес швидкого освоєння страхового горизонту. Для країн Західної Європи, США, Канади, Японії та багатьох інших держав є закономірним, що 85—95% об'єктів є застрахованими [1, с. 253]. На протигагу ситуації на українському страховому ринку страхувальники (сім'ї) розвинутих країн мають декілька страхових полісів, що покривають ризики зі страхування майна, автотранспорту, медичного страхування, а інвестори, які хочуть вкласти кошти в новий проєкт, передусім думають про захист їх на випадок різноманітних ризиків.

Український страховий ринок перебуває на етапі становлення і трансформації в напрямі формування досконалого та фінансово стійкого страхового ринку. Саме страхові компанії мають відігравати суттєву роль в акумулюванні вільних коштів, проведенні активної інвестиційної політики. Для виконання цих завдань необхідно, передусім, забезпечити належний рівень фінансової безпеки вітчизняного страхового ринку.

Виділяють такий спектр причин забезпечення фінансової безпеки страхового ринку:

Рис. 1. Загрози фінансовій безпеці страхового ринку України

— без ефективного функціонування страхового ринку неможливим є створення дієвої системи захисту громадян, підприємців, господарюючих суб'єктів, держави і підтримки соціальної стабільності суспільства;

— страховий ринок — має бути вагомим джерелом довгострокових інвестицій в економіку країни;

— необхідність подальшого розвитку страхового ринку обумовлено тим, що акумульовані ним кошти можуть стати джерелом фінансування бюджету;

— система страхування дає можливість зменшення навантаження на державний бюджет у частині відшкодування непередбачених збитків природно-техногенного характеру;

— через систему обов'язкового страхування можливе вирішення окремих проблем соціального забезпечення завдяки перенесенню державних соціальних виплат з коштів бюджету на страхові виплати;

— страхова галузь може і повинна використовуватися як ефективний інструмент пенсійної реформи [2].

Головним критерієм оцінки ефективності діяльності страхових компаній, регулюючих державних органів у процесі формування та становлення страхового ринку країни є стан його безпеки.

Так, Барановський О.І., Говорушко Т.А. вважають під фінансовою безпекою ринку страхових послуг загалом і конкретної страхової організації зокрема — такий рівень забезпеченості страхових компаній фінансовими ре-

сурсами, який дав би змогу їм у разі потреби відшкодувати обумовлені в договорах страхування збитки їх клієнтів і забезпечити ефективне функціонування [3].

Бабець І.Г., Жабинець О.Й. під безпекою страхового ринку вбачають такий стан системи страхування, який забезпечує формування стійкого попиту на страхові послуги, фінансову надійність страхових організацій та гарантованість ними виплат за укладеними договорами страхування.

Єрмошенко А. розглядає фінансову безпеку страховика як стан його фінансів, що характеризується збалансованістю системи фінансових показників та інструментів, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх загроз, дає можливість їй своєчасно та у повному обсязі брати на себе зобов'язання, а також забезпечує ефективний розвиток страхової компанії [4].

Більшість дослідників відзначає, що сутність фінансової безпеки страхового ринку проявляється в забезпеченні фінансової стійкої діяльності страхових компаній та недопущення настання загроз, які впливають на функціонування страхового ринку в конкретний період часу і з урахуванням динаміки його розвитку.

Загрози фінансовій безпеці страхового ринку, залежно від джерел їх виникнення, поділяють на внутрішні та зовнішні. У більшості випадків внутрішні загрози на страховому ринку виникають унаслідок неефективного фінансового менеджменту в межах страхових компаній, зокрема нерівноваженої тарифної політики та незбалансованого розміщення страхових резервів за напрямками та строками (рис. 1).

Рис. 2. Інструменти візуалізації

Отже, під безпекою страхової компанії розуміємо — комплекс взаємопов'язаних індикаторів, які визначають стан функціонування, результативність діяльності і перспективи розвитку страхової компанії загалом.

Крім того, варто згадати і про фінансову безпеку страхувальників, посередників, окремих сегментів страхового ринку і конкретних страхових операцій, послуг і продуктів. Очевидно, що питання безпеки страхового ринку, а відповідно і будь-якої страхової компанії, є багатограним і потребує комплексного підходу.

Інформаційно-технічні зміни на страховому ринку до 2020 р. були максимально зведені до тренд-орієнтирів й експериментів, а ризики обговорювались у контексті застосування технологій. Нині контроль ризиків у страховій індустрії — це стратегічний базис подальшого розвитку.

За оцінками Gartner, у рамках навіть часткової цифровізації найближчі кілька років страховий бізнес буде "впливати" на п'яти китах: скорочення витрат, цифрове масштабуван-

ня (візуалізація для прозорості), онлайн-зростання, е-комерція та організаційні зміни.

Саме візуалізація дає змогу створювати цифрові моделі кожного з підключених об'єктів для отримання прозорого уявлення щодо кожного поточного операційного процесу. Так простіше візуалізувати ризики, планувати витрати та управляти ресурсами. На думку страхових експертів, з інтенсивним впровадженням і використанням інструментів візуалізації страхові компанії зможуть підвищити свою ефективність на 10% [5].

Нині в своїй діяльності вітчизняні страхові компанії схильються до використання наступних простих інструментів візуалізації (рис. 2).

Отже, візуалізація в страхуванні — потужний інструмент праці страховика та напрям сильного впливу на мислення потенційного страхувальника. Тому некоректне, неправильне її оформлення може заплутати користувача [6].

Щоб орієнтуватись у сфері страхування варто розглянути основні показники розвитку страхового ринку, що дають загальне уявлення про стан його фінансової безпеки загалом.

Кількість страхових компаній у 2020 р. становила 208, з яких 20 страхових компаній зі страхування життя (СК "Life") та 188 страхових компаній, що здійснювали інші види страхування (СК "non-Life"). У 2020 р. кількість страхових компаній зменшилась на 73 одиниці порівняно з 2018 р. (табл. 1).

Скорочення кількості страховиків відбулось насамперед — через добровільну відмову від ліцензій та вихід з ринку за власною ініціативою.

У 2020 р. та на початку 2021 р. фінансовий стан низки страховиків продовжував погіршуватися. У березні регулятор (НБУ) склав 46 актів про порушення страховиками нормативів і сім актів — через неподання компаніями звітності. До низки компаній було застосовано заходи впливу. 20 компаній Нацбанк зобов'язав усунути порушення. Ще 17 компаніям тимчасово зупинив ліцензії, з них семи — за неподання звітності, 10 — за порушення нормативів.

Структура страхових премій протягом останніх років залишається відносно сталою. Переважну частку формує автострахування (КАСКО та ОСЦПВ) — 36%. Премії зі страхування життя, добровільного медичного страхування та страхування від нещасних випадків становлять у загальному обсязі 28%. Значні обсяги премій зібрано також за страхування майна та вогневих ризиків, фінансових ризиків.

Статутні фонди більшості українських страхових компаній залишаються невеликими. Це свідчить про низьку конкурентоспроможність страховиків, оскільки, за експертними оцінками, для успішної конкуренції на світовому страховому ринку статутний фонд має становити близько 50 млн дол. США. Такого статутного фонду не має жодна українська страхова компанія, що обмежує їх здатність приймати на страхування великі ризики (чого потребує сьогодні Україна). Низька місткість страхового ринку щодо прийняття ризиків не сприяє використанню страхування як механізму фінансування ризиків та інструменту страхового захисту держави [8, с. 236]. Основні показники страхового ринку України представлені в таблиці 2.

Як видно з таблиці, страховий ринок України характеризувався збільшенням обсягу загальних страхових платежів (на 9569,4 млн грн) та певним збільшенням страхових виплат (на 3801,5 млн грн).

Стосовно рівня страхових виплат, який являє собою відношення страхових виплат до

Таблиця 1. Кількість страхових компаній

Кількість страхових компаній	2018 р.	2019 р.	2020 р.
Загальна кількість	281	233	208
в т.ч. СК "non-Life"	251	210	188
в т.ч. СК "Life"	30	23	20

Джерело: [7].

Таблиця 2. Основні показники страхового ринку України, млн грн

Показники	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Валові страхові премії всього	43 431,8	49 367,5	53 001,2
Валові страхові виплати	10536,8	12863,4	14 338,3
Сплачені страхові премії перестраховикам нерезидентам	10 600,1	2 997,5 м	3 298,2
Обсяг сформованих страхових резервів	22864,4	26975,6	29558,8

Таблиця 3. Рівень страхових виплат в Україні

Період	Рівень страхових виплат, %	Нормативне значення, %
2018 р.	35,4	Не менше 20 %
2019 р.	36,1	
2020 р.	35,5	

Таблиця 4. Показник проникнення страхування в Україні

Період	Показник проникнення страхування, %	Нормативне значення, %
2018 р.	1,2	8-12
2019 р.	1,5	
2020 р.	1,2	

Джерело: [9].

Таблиця 5. Щільність страхування в Україні

Період	Показник щільності страхування, дол. США	Нормативне значення, дол. США
2018 р.	76,2	Не менше 140
2019 р.	77,4	
2020 р.	76,0	

страхових премій і показує, як часто страхові компанії здійснюють страхові виплати за страховими договорами, то цей показник в Україні становив 35,5% в 2020 р. (табл. 3).

За досліджуваний період рівень страхових виплат в Україні перевищував мінімальне нормативне значення. Так, у 2018 р. він становив 35,4%, а у 2020 р. 35,5%. У високорозвинених країнах цей показник набагато вищий за норму та показує, що страхові компанії розраховуються з клієнтами за своїми зобов'язаннями. Загалом про рівень розвитку страхування і відповідно використання його як механізму фінансування ризиків та інструменту страхового захисту держави свідчить показник проникнення страхування, тобто відсоток зібраних страхових премій у ВВП країни (табл. 4).

Таблиця 6. Частка довгострокового страхування в Україні

Період	Частка довгострокового страхування, %	Нормативне значення, %
2018 р.	7,49	30
2019 р.	6,91	
2020 р.	5,93	

Отже, частка страхових премій по відношенню до ВВП у 2018 р. та 2020 р. становила 1,2 %, що на 0,3 п.п. менше порівняно з 2019 р. Загалом значення показника рівня проникнення страхування в Україні є низьким.

Так, до прикладу, у Фінляндії, Великобританії, Франції, Швейцарії рівень проникнення страхування є найвищим і знаходиться на рівні близько 9—11% ВВП. У Швеції, Німеччині, Австрії, Іспанії рівень проникнення страхування становить 4—7% ВВП.

У Чехії, Польщі, Угорщині, Болгарії найнижчий показник проникнення страхування, що не перевищує 3% [10].

Паралельно з аналізом рівня проникнення страхування варто дослідити і показник щільності страхування в Україні, що також свідчить про рівень фінансової безпеки страхового ринку. Такий показник відображає ступінь поширеності страхових послуг і розраховується як кількість страхових премій на 1 особу (табл. 5).

Страхові експерти вважають нормальною ситуацією на страховому ринку, якщо показник щільності страхування становить 140 дол. США і більше. В Україні (табл. 5) показник щільності страхування становить менше ніж 140 дол. США, це свідчить про те, що страхування належним чином не використовується як механізм фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави.

На території Європейського Союзу в розрахунку на одну особу на страхування витрачається 2025 євро на рік, основною складовою цієї суми є страхові премії зі страхування життя.

Отже, український страховий ринок пасе задніх по щільності страхування навіть порівняно з країнами де одні з найнижчих показників щільності у світі: Румунія (97 євро на особу), Латвія (112 євро), Болгарія (138 євро) [11].

Далі раціонально розглянути частку довгострокового страхування в загальній сумі страхових премій, що дасть змогу проаналізувати рівень виконання соціальної та інвестиційної функцій та стан фінансової безпеки страхового ринку України загалом (табл. 6).

За досліджуваний період частка довгострокового страхування (страхування життя) в за-

гальному обсязі зібраних страхових премій зменшилась на 1,56 в.п. Знову ж таки, порівнюючи стан довгострокового страхування в Україні з європейськими країнами, існує суттєва різниця в структурі страхового ринку за співвідношенням страхування життя та загальноризиковими видами страхування.

Населення європейських країн використовують страхування життя як спосіб накопичення коштів. Крім того, вища частка премій зі страхування життя у цих країнах пов'язана з високим рівнем життя населення (наприклад, у Швеції — 82,6%, у Фінляндії — 81,7%, в Італії — 78,2%) [12].

Розглянувши основні показники фінансової безпеки страхового ринку України, варто зазначити, що більшість із них демонстрували відставання від нормативних значень, що в свою чергу вказує на низьку фінансову капіталоемність та існування стримуючих факторів розвитку страхового ринку України. До таких факторів варто віднести відсутність візуалізації і наочності даних вітчизняних страхових компаній, на противагу страховикам, які діють на території Європейського Союзу. Саме за рахунок інструментів візуалізації страхові компанії України можуть досягнути таких ефектів:

1. Скорочення витрат компанії, зростання продажів за рахунок ретроспективного аналізу і виявлення точок неефективності.
2. Наявність наочної і інтерактивної візуалізації даних у вигляді дашборда.
3. Оперативне отримання даних і постійний доступ до звітів з будь-якого пристрою.
4. Можливість прогнозування фінансової моделі компанії і проведення аналізу "Що якщо?".

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, страхування як нагальна необхідність нашим суспільством ще не визнана. Воно поки що не стало важливим фінансовим інструментом регулювання національної економіки. Страховий ринок в Україні все ще не відіграє належної ролі в забезпеченні страхового захисту суб'єктів господарювання.

Головними завданнями забезпечення формування повноцінного страхового ринку в Україні є: розробка та реалізація дієвої державної політики у сфері страхування, приведення чинного законодавства у відповідність до вимог ЄС; забезпечення умов для розвитку конкуренції, навчання представників страхових

компаній прийомом та інструментам візуалізації даних; вдосконалення державного страхового нагляду.

Література:

1. Волосович С.В. Детермінанти страхування фінансових ризиків суб'єктів господарювання в Україні. Взаємодія банків та інших фінансових установ з підприємствами: теорія, методика і практична реальність: монографія / за заг. ред. А.І. Катан та Н.І. Демчук. Дніпро: Пороги, 2018. 460с.

2. Заволока Ю.М., Єфременко А.Г., Малащенко Ю.А. Особливості функціонування страхового ринку України в умовах сучасної цифрової трансформації. Економіка та держава. № 6. 2020. С. 102—106.

3. Говорущко Т.А. Страхові послуги: підручник. К.: Центр учбової літератури, 2011. 376 с.

4. Бабець І.Г., Жабинець О.Й. Інтегральна оцінка безпеки страхового ринку України. Бізнес Інформ. 2015. № 2. С. 223—225.

5. 5 сновних цифрових тенденцій бізнес-трансформації на кризовий 2021. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/9/664888/> (дата звернення: 01.08.2021 р.).

6. Улянич Ю.В., Бутко Н.В. Візуалізація процесів страхування. Гармонійний розвиток економіки України в умовах трансформаційних перетворень: колективна монографія / Під ред. д. е. н., професора О.О. Непочатенко. Умань. Видавець "Сочінський М.М.". 2021. С. 79—86.

7. Навороцький Д.А. Формування страхового ринку України: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук / Інститут економічного прогнозування НАНУ. К., 2005. 16 с.

8. На ринку України зменшилась кількість страхових компаній — НБУ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3254365-na-rinku-ukraini-zmensilas-kilkist-strahovih-kompanij-nbu.html> (дата звернення: 03.08.2021 р.).

9. Приказюк Н.В. Страхування як механізм фінансування ризиків та інструмент страхового захисту держави. Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. праць. 2014. Вип. 1 (28, т. 2). С. 236—247.

10. Державний комітет статистики України. URL: <http://www.dfp.gov.ua/734.html> (дата звернення: 29.07.2021 р.).

11. Пахненко О.М., Семеног А.Ю., Мілютіна М.О. Страховий ринок України та країн ЄС: порівняльний аналіз. Економіка та суспільство: електронне фахове видання. Вип. № 12. 2017. С. 612—617.

12. Офіційний сайт Фориншурер страхування. URL: <http://forinsurer.com>. (дата звернення: 01.08.2021 р.).

References:

1. Volosovich, S.V. (2018), Determinants of insurance of financial risks of business entities in Ukraine. [Interaction of banks and other financial institutions with enterprises: theory, methods and practical reality: a monograph], Publisher "Porohy", Dnipro, Ukraine.

2. Zavoloka, Y.M. Efremenko, A.G. and Malashenko, Y.A. (2020), "Features of functioning of the insurance market of Ukraine in the conditions of modern digital transformation", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 6, pp. 102—106.

3. Govorushko, T.A. (2011), *Strahovi poslygu* [Insurance services], Center for Educational Literature, Kyiv, Ukraine.

4. Babets, I.G. and Zhabinets, O.Y. (2015), "Integrated security assessment of the insurance market of Ukraine", *Businessinform*, vol. 2. pp. 223—255.

5. Althoughda (2021), "5 main digital trends of business transformation for the crisis of 2021", available at: <https://www.althoughda.com.ua/news/2020/09/9/664888/> (Accessed 1 August 2021).

6. Ulyanich, Yu.V. and Butko, N.V. (2021), *Visualization of insurance processes*. [Harmonious development of the economy of Ukraine in terms of transformational transformations: a collective monograph], Publisher "Sochinsky M.M.", Uman, Ukraine.

7. Navorotsky, D.A. (2005), "Formation of the insurance market of Ukraine", Ph.D. Thesis, Institute of Economic Forecasting of NASU of Kyiv, Ukraine.

8. Ukrinform (2021), "The number of insurance companies on the Ukrainian market has decreased — NBU", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3254365-na-rinku-ukraini-zmensilas-kilkist-strahovih-kompanij-nbu.html> (Accessed 8 August 2021).

9. Prikazyuk, N.V. (2014), "Insurance as a mechanism for financing risks and an instrument of state insurance protection", *Theoretical and applied issues of economics*, vol. 1 (28, v. 2), pp. 236—247.

10. Dfp.gov.ua (2021), "State Statistics Committee of Ukraine", available at: <http://www.dfp.gov.ua/734.html> (Accessed 29 July 2021).

11. Pakhnenko, O.M. Semenog, A.Yu. and Milyutina, M.O. (2017), "Insurance market of Ukraine and EU countries: comparative analysis", *Economy and society: electronic professional publication*, vol. 12, pp. 612—617.

12. Forinsurer (2021), available at: <http://forinsurer.com>. (Accessed 1 August 2021).

Стаття надійшла до редакції 13.08.2021 р.

УДК 658.15

Л. М. Яременко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: 0000-0003-3127-5181

І. М. Макаrchук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: 0000-0001-8434-5660

О. В. Перчук,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, обліку і оподаткування,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: 0000-0002-6484-7011

К. В. Авдалян,

аспірант 4-го року навчання, кафедра фінансів, обліку і оподаткування,

спеціальність 071 Облік і оподаткування, Університет Григорія Сковороди в Переяславі

ORCID ID: 0000-0002-3605-4997

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.52

ОБ'ЄДНАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СИСТЕМУ ОБЛІКУ І ЗВІТНОСТІ

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

I. Makarchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

O. Perchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

K. Avdalian,

Postgraduate student, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

CONSOLIDATION OF ENTERPRISES AND ITS IMPACT ON THE ACCOUNTING AND REPORTING SYSTEM

У статті розглядаються об'єднання підприємств та їх вплив на систему обліку і фінансової звітності. Визначено, що об'єднання підприємств є результатом економічних інтеграційних процесів, що виходять із потреб господарюючих суб'єктів і можливостей ефективно вирішувати проблеми економічного та соціального характеру. Характерною є тенденція щодо збільшення кількості підприємств, які в процесі своєї діяльності об'єднують власні виробничі потужності, змінюють структуру взаємодії між собою, створюючи загрозу утворення монополій як національного, так і світового рівня. Проведено дослідження поняття "об'єднання підприємств" за різними вченими та різними джерелами. Описано організаційно-правові форми об'єднань підприємств відповідно до Господарського кодексу України. Враховуючи міжнародні стандарти фінансової звітності нами охарактеризовані особливості при об'єднанні бізнесу. Доведено, що господарська діяльність інтегрованих структур бізнесу є сукупною підприємницькою діяльністю, що здійснюється ними узгоджено, і трактується нами як об'єднаний бізнес. Під об'єднаннями розуміють так звані своєрідні кластери. Охарактеризовано три моделі формування економічних кластерів: американську, шотландську та італійську. Визначено, що специфічною організаційною формою об'єднання суб'єктів господарювання є холдингові компанії. На основі проведеного аналізу впливу організаційних форм на структуру об'єднань виділено два типи об'єднань суб'єктів господарювання: юридичне об'єднання та економічне об'єднання. Проведено оцінку організаційно-правових форм об'єднань підприємств, що дало змогу визначити тип підприємства, мету та особливості об'єднання, вид звітності.

This article examines the consolidation of enterprises and their impact on the accounting system and financial statements. It was found that the integration of enterprises is the result of economical and integration processes, which arise from the needs of the enterprises and the possibilities to solve effectively the problems of economic and social nature. A characteristic trend is the increasing number of enterprises, which in the process of its activities combine their own production capacity, changing the structure of interactions between each other, creating the threat of monopolies as a national, and world level. The notion of "association of enterprises" has been investigated by various scholars and different journals. Describes organizational and legal forms of business associations in accordance with the Commercial Code of Ukraine. The paper studies the comparative description of various forms of association in Ukraine and abroad. The methods of accounting the enterprises association (mergers, joining and acquisition) is proposed to use. Taking into account the international standards of financial accounting we have characterized the peculiarities of business unification. It is given, that the business activity of integrated business structures is the combined enterprise activity, which is carried out by them together, and was interpret it as the united business. The so-called independent clusters are understood under the term of associations. Three models of formation of economic clusters are characterized: American, Scottish and Italian. It was found that a specific organizational form of the consolidation of economic entities is holding companies. On the basis of the conducted analysis of the influence of organizational forms on the structure of the associations are distinguished two types of associations of state management subjects: legal association and economic association. Consolidation of financial statements according to international standards and basic techniques. Was given an appraisal of the organizational and legal forms of associations of enterprises. It gives the opportunity to identify the type of enterprise, purpose and features of integration, kind of reporting.

Ключові слова: об'єднання підприємств, облік, фінансова звітність, консолідована звітність, зведена звітність, холдингові компанії, економічні кластери, холдингова компанія.

Key words: enterprise consolidation, accounting, financial statements, consolidation statements, consolidated financial statements, holding companies, economic clusters, holding company.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Досвід розвинених індустріальних країн свідчить, що інтеграція України в міжнародні ринки, збільшення зацікавленості іноземних інвесторів до вітчизняного бізнесу призвела до реорганізації та до створення об'єднань підприємств. Питання реорганізації, що сформувало об'єднання підприємств нині набуває особливого значення залучаючи іноземні інвестиції, диверсифікувавши напрями постачання сировинних та енергетичних ресурсів, мінімізувавши витрати на виробництво, розширивши ринки збуту продукції. Протягом останніх років спостерігається тенденція щодо збільшення кількості підприємств, які в процесі своєї діяльності об'єднують власні виробничі потужності, змінюють структуру взаємодії між собою, створюючи загрозу утворення монополій як національного, так і світового рівня. Основною причиною утворення об'єднань підприємств послужила координація виробничої, наукової та іншої господарської діяльності з метою вирішення спільних економічних та соціальних питань задля забезпечення себе від ймовірного стану неплатоспроможності та банкрутства.

Співпраця суб'єктів підприємницької діяльності, добросовісна конкуренція позитивно впливають на результати господарської діяльності підприємства, в розрізі закріплення позицій на конкретному сегменті ринку, підвищуючи якість продукції, товарів, робіт, послуг, сприяючи запровадженню новітніх технологій, розширюючи коло споживачів тощо. Формування об'єднань підприємств є результатом економічних інтеграційних процесів, призводить до кращих можливостей для збільшення виробництва, підвищення його рентабельності. Тема є особливо актуальною, оскільки в умовах пандемії поодинокі компанії чи підприємства дуже часто не мають можливості здійснювати фінансове забезпечення своєї виробничо-господарської діяльності й опиняються в числі неплатоспроможних, тому об'єднують свою діяльність в одне ціле для вирішення спільних питань.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Особливості створення та функціонування об'єднань підприємств та їх вплив на систему

обліку і звітності знайшли своє відображення у працях багатьох вчених, зокрема С.О. Баркалова, І.В. Бейцуна, О.М. Вінника, С.М. Грудницької, К.С. Демченко, В.О. Джуринаського, І.Г. Єгорова, А.А. Жук, В.І. Щелкунова, В.С. Щербина та ін. Не залишилась поза увагою ця тема й у іноземних вчених, таких як Джоел Дж. Сігел (Joel G. Siegel) та Джей К. Шим (Jae K. Shim), Крістофер Ноубс (Christifer Nobes), Б.Г. Федоров та ін.

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Не вирішеними залишаються питання щодо формування методичних підходів об'єднань підприємств та їх впливу на систему обліку і звітності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження об'єднань підприємств та їх вплив на систему обліку і звітності.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Термін "об'єднання підприємств" розглядається та інтерпретується різними вченими та різними джерелами по-різному. Так, зокрема, О.М. Вінник [3, с. 17] вважає, що "господарське об'єднання — це організаційно оформлена група підприємств, інших господарських організацій низової ланки економіки різних форм власності, яка створюється з метою координації діяльності своїх учасників, об'єднання їхніх зусиль для вирішення соціальних та економічних завдань".

Джуринський В.О. [5, с. 16] визначає "господарське об'єднання як єдиний виробничо-господарський комплекс, з однієї сторони, і як господарську організацію, з іншої, та вважає, що суб'єктом організаційно-господарських повноважень, фактично, є органи управління об'єднання, а не саме об'єднання".

Кравець І.М. [8, с. 41] у своїх дослідженнях прийшов до висновку, що "господарські об'єднання разом з господарськими організаціями, що до них входять, утворюють господарську систему, основним призначенням якої є забезпечення ефективного здійснення суб'єктами господарювання, що входять до відповідної господарської системи, господарської діяльності".

На думку О.Є. Гудзя "господарське об'єднання — об'єднання підприємств, утворене за їх ініціативою, незалежно від їх виду, які на добровільних засадах об'єднали свою господарську діяльність" [4].

Баркалов С.О., Демченко К.С., Руссман І.Б. свої дослідження зосередили на ефективності особливостей функціонування виробничих об'єднань використовуючи інструментарій економіко-математичного моделювання, що є вкрай важливим за сучасних нестабільних умов розвитку економіки, які характеризуються впливом безлічі ендегенних і екзогенних чинників й визначили, що "об'єднання підприємств — єдиний виробничо-господарський комплекс взаємозалежних господарюючих суб'єктів, який ґрунтується на технологічній спільності процесів виробництва, однорідності продукції, що випускається, територіальній близькості інтегрованих суб'єктів господарювання, розвитку спеціалізації, кооперації, комбінування виробництва та централізації управління" [1].

На думку О.М. Островської, "об'єднанням підприємств є взаємообумовлена комбінація підприємств технологічного-виробничого характеру однієї або декількох галузей, пов'язаних між собою різними виробничими, економічними, фінансовими, організаційними й управлінськими зв'язками, що потенційно включають науково-виробничі центри" [14].

Американські економісти Джоел Дж. Сігел (Joel G. Siegel) та Джей К. Шим (Jae K. Shim) визначили, що "об'єднання підприємств — поєднання підприємства з одним або декількома акціонерними або неакціонерними компаніями в єдину облікову одиницю, яка продовжує види діяльності, якими ці компанії займалися до об'єднання" [17, с. 48].

Економіст Б.Г. Федоров ототожнює поняття "об'єднання підприємств" та поняття "злиття" і визначає, що це "злиття двох і більше компаній для утворення нової компанії через взаємний обмін простими акціями (не оподатковується податками), придбання (поглинання) однією компанією акцій іншої або консолідацію компаній шляхом утворення нової, яка придбає їх чисті активи" [18, с. 114].

Ототожнення зі злиттям також здійснюють Р. Брелі та С. Майєрс, які вважають, що одна з можливих форм — це злиття двох компаній, в результаті чого перша компанія автоматично приймає на свій баланс усі активи та зобов'язання іншої компанії. Це можливо лише при умові коли подібна операція отримає підтримку щонайменше 50% акціонерів кожної компанії (Стандарти корпорації і закони штатів США інколи встановлюють більш високий відсоток голосів, необхідних для ухвалення такої операції). Другий варіант — це купівля однією компанією акцій іншої з метою набуття корпо-

Таблиця 1. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств відповідно до Господарського кодексу України

Назва	Коротка характеристика
Асоціація	Договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації
Корпорація	Договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
Консорціум	Тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проектів тощо). Консорціум використовує кошти, якими його наділяють учасники, централізовані ресурси, виділені на фінансування відповідної програми, а також кошти, що надходять з інших джерел, в порядку, визначеному його статутом. У разі досягнення мети його створення консорціум припиняє свою діяльність
Концерн	Статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності
Холдинг	Публічне акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності)

Джерело: [20].

ративних прав або права контролю. За таких обставин покупець зазвичай домовляється з акціонерами компанії, що купується на індивідуальній основі, розраховує на їхню підтримку та ухвалення, проте, в разі відмови, він намагатиметься придбати абсолютну більшість акцій, що знаходяться в обігу. За таких обставин покупець отримує контроль над компанією і може завершити процес злиття компаній. Третя можлива форма — це придбання частини або всіх активів компанії. Цей варіант відрізняється від попереднього тим, що в цьому випадку права власності на активи обов'язково переходять від продавця до покупця, й оплата здійснюється безпосередньо компанії, що продається як юридичній особі, а не прямо її акціонерам [2].

Слід звернути увагу, що злиття підприємств відповідно до Господарського кодексу України не є процесом об'єднання підприємств (на відміну від МСФЗ 3 "Об'єднання бізнесу"), а являється способом припинення юридичної особи, а сам процес приєднання ототожнюється з поняттям об'єднання підприємств. У випадку приєднання одного або декількох суб'єктів господарювання до іншого, створення нової юридичної особи не відбувається, однак до останнього переходять усі майнові права та обов'язки учасників.

Англійський економіст Крістофер Ноубс (ChristiferNobes) об'єднання підприємств визначає, як "придбання та злиття за участю двох та більше компаній" [13, с. 45].

Регулювання питань щодо обліку та складання фінансової звітності об'єднань підприємств здійснюється Міністерством фінансів України шляхом затвердження нормативно-правових актів та зокрема НП(С)БО. У вітчизняній та міжнародній практиці питанням обліку об'єднання підприємств приділяється значна увага. Основним є МСБО 22 "Облік об'єднання підприємств", затверджений ще у 1983 році. Починаючи з 1993 р., застосовувався змінений стандарт МСБО 22 "Об'єднання компаній", який став основою для розробки аналогічного вітчизняного П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств". 31 березня 2004 р. замість зазначеного стандарту був затверджений міжнародний стандарт фінансової звітності МСФЗ 3 "Об'єднання бізнесу", який вніс суттєві зміни як у процедури, так і в порядок обліку об'єднання суб'єктів господарювання.

Основні організаційно-правові форми об'єднань суб'єктів підприємницької діяльності згідно Господарського кодексу України відображено в таблиці 1.

П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" визначає "порядок відображення в обліку і звітності

Таблиця 2. Моделі формування економічних кластерів

Модель	Форма прояву
Американська модель	Підприємства кластера знаходяться в одному регіоні і максимально використовують його природний, кадровий і інтеграційний потенціал. Як правило, продукція кластерів орієнтована на експорт
Шотландська модель	При якій ядром спільного виробництва стає велике підприємство, що об'єднує навколо себе невеликі фірми. Таку модель обирають країни Європейського Союзу
Італійська модель	Більш гнучка і рівноправна співпраця підприємств малого, середнього і великого бізнесу. Фахівці вважають, що для країн з перехідною економікою найбільше підходить саме така форма кластерної організації виробництва

Джерело: [7].

придбання інших підприємств та/або об'єднання видів їх діяльності, гудвілу, який виник при придбанні, а також розкриття інформації про об'єднання підприємств та/або видів їх діяльності".

Вивчивши положення міжнародних стандартів фінансової звітності, можна охарактеризувати такі характерні особливості у разі об'єднання бізнесу:

— компанії, що об'єднуються, повинні обміняти або об'єднати значну більшість (якщо не всі) звичайних акцій з правом голосу об'єднаних компаній;

— акціонери кожного з підприємств, що об'єднуються, повинні зберігати в основному такі самі права голосу та частку в об'єднаному підприємстві одне щодо одного після об'єднання, як і до нього;

— справедлива вартість одного підприємства істотно не повинна відрізнятися від справедливої вартості іншого;

— покупець оцінює ідентифіковані придбані активи та прийняті зобов'язання за їхньою справедливою вартістю на дату придбання;

— покупець оцінює вартість викупленого права, визнаного як нематеріальний актив, на основі строку, що залишається до дати припинення дії відповідного контракту.

На думку І.І. Криштопи, господарська діяльність інтегрованих структур бізнесу є сукупною підприємницькою діяльністю, що здійснюється ними сумісно (узгоджено), і трактується нами як об'єднаний бізнес. Саме поняття "об'єднаний бізнес", на нашу думку, є властивою ознакою функціонування інтегрованих структур бізнесу, що найкращим чином характеризує складність такої діяльності, і потребує особливого підходу до стратегічного управління нею, бо поєднує окремих її учасників в органічне ціле [9].

Слід відзначити, що для визначення органі-

заційної складності управління діяльністю інтегрованих структур бізнесу, в економічній науці широко застосовується термін "корпоративне" управління, об'єктами яких є "корпорації" та "інтегровані корпоративні структури" як складні форми підприємницьких утворень — інтегрованих структур бізнесу.

Автори виділяють три моделі формування таких кластерів: американську, шотландську та італійську (табл. 2).

Членство в кластері для промислових підприємств означає: широкий доступ до інформації щодо різних аспектів діяльності; можливості нарощування експорту та вихід на світові ринки; залучення капіталовкладень для покращення якості продукції та посилення конкурентних переваг; доступ до юридичних консультацій щодо реєстрації торгових марок, позиціонування товарів; участь керівного складу бізнес-одиниць у семінарах, що проводяться в зарубіжних країнах, для ознайомлення з особливостями ведення бізнесу [10, с. 76].

Специфічною організаційною формою об'єднання суб'єктів господарювання є холдингові компанії. Холдингова компанія — це інтегроване товариство, яке безпосередньо не бере участі у виробничій діяльності, а використовує свої кошти для придбання контрольних активів, акцій інших підприємств, які є учасниками концерну або іншого добровільного об'єднання. Завдяки цьому холдингова компанія здійснює контроль за діяльністю таких підприємств.

У світовій практиці холдингові компанії — це передусім фінансові центри, навколо яких об'єднуються окремі компанії, не втрачаючи при цьому своєї комерційної самостійності. На сьогодні практично всі найбільші корпорації США і Західної Європи мають у своєму складі фінансовий центр у вигляді холдингової компанії [11].

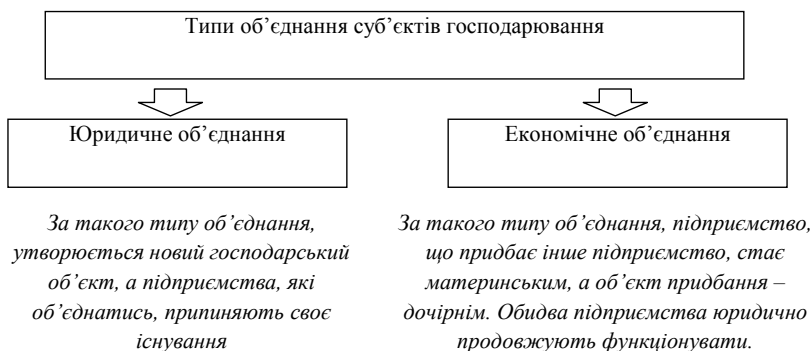

Рис. 1. Типи об'єднання суб'єктів господарювання

Як правило, найбільш вагомими мотивами створення холдингових компаній у країнах з розвинутою економікою є такі: отримання суттєвого контролю над іншими підприємствами; можливість концентрації капіталів, більш вільне їх перетікання з однієї форми в іншу з метою оптимізації інвестиційного процесу; консолідація діяльності групи підприємств з метою зменшення податкових платежів, що досягається шляхом укладення угод між підприємствами, відповідно до яких їх прибутки чи збитки переводяться безпосередньо до холдингової компанії, що дозволяє холдингу враховувати збитки одного підприємства та прибутки іншого для сплати податку з решти частини прибутку; залучення додаткових виробничих потужностей шляхом поглинання таких потужностей інших суб'єктів господарювання; можливість диверсифікації виробництва, зниження ризику та бар'єрів при виході на новий сегмент ринку; розподіл підприємницьких ризиків між різноманітними дочірніми фірмами групи; проникнення шляхом створення холдингу до інших сфер виробництва і збуту товарів.

Виходячи із аналізу впливу організаційних форм на структуру об'єднань, можна виділити такі типи об'єднань (рис. 1).

Юридичне об'єднання є наслідком злиття, консолідації, корпоративної ліквідації та статутного злиття (консолідації), придбання (поглинання).

Економічне об'єднання є наслідком придбання (поглинання), при якому підприємства після об'єднання залишаються самостійними юридичними одиницями. Результатом економічного об'єднання є утворення групи — материнське підприємство та всі його дочірні підприємства [12].

На практиці група компаній може формуватися в складну мережу холдингів: горизонтальну, вертикальну та змішану групу:

— Дочірнє підприємство, що знаходиться під прямим контролем (горизонтальна група).

Прямий контроль виникає тоді, коли материнська компанія контролює дочірнє підприємство через своїх власних акціонерів, а не через інші дочірні підприємства.

— Дочірнє підприємство, що знаходиться під непрямым контролем (вертикальна група). У випадку коли дочірнє підприємство материнської компанії має власне дочірнє підприємство, це дочірнє дочірнього підприємства ("онука") автоматично є дочірнім підприємством материнської компанії. Структура групи, яка включає материнську компанію, дочірнє та "онуку", називають вертикальною групою.

— Змішана група. Інколи дочірнє підприємство контролюється через об'єднання прямого володіння акціями (частками) материнською компанією та непрямым володінням через акції, що належать дочірньому підприємству. Якщо об'єднаний відсоток контрольованих простих акцій більший, ніж 50%, інвестиція є інвестицією в дочірнє.

Отже, група підприємств базується на відносінах контролю між материнським (холдинговим) підприємством та дочірніми підприємствами. Таким підприємствам, як асоційовані та спільні підприємства властиві інші ознаки — суттєвого впливу та спільного контролю, тому це свідчить про те, що такі підприємства не визнаються учасниками групи підприємств.

Об'єднання підприємств утворюються у таких організаційно-правових формах: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, інші об'єднання підприємств (союзи, спілки, асоціації підприємців, промислово-фінансові групи, асоційовані підприємства, холдингові компанії), основні характеристики яких наведено у таблиці 3.

Усі організаційно-правові форми об'єднань підприємств залежно від ступеня самостійності у прийнятті рішень поділяють на два види "жорсткі" і "м'які". "М'яка" форма об'єднань — це спільна діяльність двох або більше підприємств для реалізації певної загальної мети,

Таблиця 3. Організаційно-правові форми об'єднань підприємств

Тип підприємства	Тип об'єднання	Мета об'єднання	Особливості об'єднання	Вид звітності
Асоціація	Договірне об'єднання	Постійна координація господарської діяльності, централізація однієї чи кількох виробничих та управлінських функцій, спеціалізація і кооперація виробництва, організація спільних виробництв для задоволення господарських потреб учасників об'єднання	Асоціація не має права втручатися у виробничу й комерційну діяльність будь-якого з її учасників	Кожне підприємство формує окрему звітність
Корпорація	Договірне об'єднання	Створене на основі поєднання виробничих, наукових та комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників.	Збереження юридичної та фінансової незалежності учасників від об'єднання або будь-якого з його членів; делегування учасниками корпорації її центру (правлінню і його апарату) частини повноважень, пов'язаних із централізованим виконанням деяких функцій в інтересах кожного з них; кооперування у випуску продукції, координація основної господарської діяльності підприємств-членів корпорації; можливість повернення раніше делегованих функцій та повноважень учасником (у порядку, обумовленому засновницькими документами)	Консолідована звітність, зведена звітність
Консорціум	Тимчасове статутне об'єднання	Досягнення спільної господарської мети (реалізація цільових програм, науково-технічних, будівельних проєктів)	Рівноправність учасників, спільність економічних інтересів, організація відносин на договірній основі; здійснення цільових програм та проєктів, що потребують значних фінансових ресурсів; обмеженість строку функціонування; координаційність, а не субординаційність відносин юридично самостійних підприємств-членів консорціуму; вузькоцільова спрямованість; спільне розміщення позики або проведення комерційних операцій великого масштабу на підставі угоди між декількома банками, що створили консорціум	Зведена звітність
Концерн	Статутне об'єднання підприємств на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств	Частіше усього концерн є об'єднанням виробничого характеру	Високий ступінь централізації функцій; склад підприємств різних галузей (промислові підприємства, банки та ін.); жорсткі зв'язки між учасниками, технологічна та коопераційна на єдність створення окремого відокремленого апарату управління концерну; зрощування промислового та банківського капіталу; можливість заборони підприємству-учаснику бути одночасно у декількох концернах (згідно з засновницькими документами)	Консолідована, зведена звітність
Промислово-фінансова група	Тимчасове об'єднання	Реалізація державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міждержавними договорами, а також виробництва кінцевої продукції	Відсутність у ПФГ статусу юридичної особи. ПФГ діють на підставі Генеральної угоди про сумісну діяльність по виробництву кінцевої продукції. Контроль і перевірку діяльності ПФГ здійснюють у межах своєї компетенції Кабінет Міністрів України, органи державної податкової інспекції, Національний банк України, Антимонопольний комітет України, інші державні органи, а також аудиторські організації	Консолідована звітність
Асоційовані підприємства	На основі економічної залежності, безстроковий	Участь у статутному капіталі та/або управлінні	Залежність між асоційованими підприємствами може бути простою і вирішальною. Проста залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі якщо одне з них має можливість блокувати прийняття рішень іншим (залежним) підприємством, які повинні прийматися відповідно до закону та/або установчих документів цього підприємства кваліфікованою більшістю голосів. Вирішальна залежність між асоційованими підприємствами виникає у разі якщо між підприємствами встановлюються відносини контролю-підпорядкування за рахунок переважної участі контролюючого підприємства в статутному фонді та/або загальних зборах чи інших органах управління іншого (дочірнього) підприємства, зокрема володіння контрольним пакетом акцій	Консолідована, окрема звітність
Холдингова компанія	На основі економічної залежності, безстроковий	Набуття відносин контролю, суттєвого впливу	Забезпечується централізоване управління, яке впливає на підконтрольні (дочірні) підприємства; розширюється сфера та масштаби господарської діяльності; забезпечується технологічна та коопераційна єдність підприємств-членів холдингу; здійснюється централізована інвестиційна політика	Консолідована звітність

але із збереженням корпоративної структури кожного із суб'єктів-учасників. "Жорстка" форма об'єднань утворюється із зміною системи корпоративного контролю та/або структури і веде до поглинання одного або декількох підприємств іншим, яке надалі може продовжити діяльність від свого імені або змінити форму із створенням нового підприємства. До "жорстких" форм відносять концерн, трест, а до "м'яких" — асоціацію, консорціум [15].

Радева М.М. піднімає такі типи проблем, які виникають у зв'язку з утворенням об'єднань підприємств. Збільшення кількості бізнес-груп та об'єднань підприємств в Україні створює ситуацію, за якою стабілізуються умови конкурентної боротьби, нівелюється нечесна бізнесова практика та приховані інсайдерські схеми. Посилення конкуренції та інші позитивні зміни в українському бізнес-середовищі потребують від фінансових коаліцій працювати в межах закону та підвищувати свої стандарти відкритості та прозорості. Фінансово-промислові групи та інші об'єднання проявляють підвищену увагу до свого іміджу для використання міжнародних ринків капіталу та забезпечення доступу до більш широкого ринку товарів. Об'єднання менших підприємств дедалі активніше відстоюють свої вимоги щодо забезпечення справедливих умов співіснування [16, с. 22].

Більшість підприємств в Україні, що позиціонують себе як корпорації чи інші види об'єднань, не мають в своїй назві "корпорація", "консорціум", "асоціація". На законодавчому рівні об'єднання підприємств, що ведуть асоційований бізнес, не мають ніяких пільг в оподаткуванні, а ведення консолідованої звітності потребує не тільки досвідчених фахівців, але й додаткових витрат, тому підприємства зовсім не зацікавлені афішувати та легалізувати свої "корпоративні відносини". І тому кожне підприємство, що входить до складу асоційованого, в органах статистики розглядається як незалежна юридична особа. На нашу думку, це одна з важливих причин недостовірного відображення ходу процесів глобалізації бізнесу в Україні, наслідком якої є значна кількість невідображених у статистиці корпорацій та інших об'єднань підприємств [16, с. 22].

Серед широкого кола соціальних, економічних і політичних проблем, обумовлених ситуацією, що склалася нині в економіці України, С.Г. Дзюба виділяє найбільш важливу і складну проблему державного регулювання процесу об'єднання підприємств, яка потребує удосконалення чинної нормативно-законодав-

чої бази щодо організаційно-правових форм об'єднання підприємств [6, с. 109]. Усе різноманіття назв форм об'єднання підприємств є проявом розходжень в етимологічному походженні цих термінів, що пояснюється їхнім історичним розвитком (і відповідно назвою) у різних країнах, умовами, на яких здійснюється те або інше об'єднання, цілями, які переслідують підприємства в разі господарського об'єднання. Межа між всіма формами господарського об'єднання підприємств достатньо розпливчата, оскільки основу процесу об'єднання багатьох капіталів в один складає акціонерний (пайовий) капітал [6, с. 118].

Проаналізувавши законодавство України, яке регулює здійснення процесів об'єднання та придбання підприємств, слід звернути увагу на те, що нормативно-правова база потребує удосконалення, впорядкування та чіткості у визначенні основних понять та описі основних процесів, способів тощо. Необхідним є також встановлення відповідності між нормативними актами та концептуальними основами бухгалтерського обліку та фінансової звітності для забезпечення адекватного відображення здійснення процесів об'єднання та придбання підприємств в обліку та звітності.

Так, Ю.М. Юркевич вважає, що в Господарському кодексі України варто викласти в новій редакції термін "об'єднання підприємств" та передбачити, що господарським об'єднанням визнається господарська організація, утворена на певний строк, невизначений строк або до досягнення конкретної цілі двома або більше суб'єктами господарювання зі статусом юридичної особи з метою координації їх виробничої, наукової та іншої діяльності, спрямованої на виконання спільних економічних та соціальних завдань [19, с. 139].

До основних проблемних питань законодавчого регулювання відносин сфери економіко-правових відносин об'єднань підприємств можна виділити такі: питання створення та ліквідації об'єднань, порядок формування органів управління об'єднаннями підприємств, порядок розподілу майна об'єднання підприємств між засновниками (учасниками), регулювання інших відносин між засновниками (учасниками), в тому числі й порядку виходу учасників зі складу об'єднання.

У науковій літературі до основних ознак об'єднань суб'єктів господарювання відносять: наявність двох або більше учасників й збереження автономності господарської діяльності кожного учасника об'єднання; підставою для утворення господарського об'єднання є договір

про співпрацю з централізацією певних економічних функцій; наявність спільної господарської мети утворення; можливість утворення об'єднання й не з комерційною метою.

ВИСНОВКИ

Господарська діяльність об'єднаних підприємств є сукупною підприємницькою діяльністю, що здійснюється ними взаємоузгоджено. Саме поняття "об'єднання підприємств", на нашу думку, є ознакою функціонування інтегрованих структур бізнесу, що найкращим чином характеризує складність такої діяльності, і потребує особливого підходу до інформаційного забезпечення управління нею та поєднує окремих її учасників в єдине органічне ціле. Дослідивши сутність поняття "об'єднання підприємств" відповідно до Господарського кодексу України, П(С)БО та МСФЗ, виявлено суттєві відмінності в обліковому та правовому тлумаченні даного поняття. Виявлено, що в Господарському кодексі України сутність цього поняття розкрито значно ширше, ніж поняття, яке вказано в П(С)БО 19 "Об'єднання підприємств" та МСФЗ 3 "Об'єднання бізнесу". Крім того, відповідно до Господарського кодексу України об'єднанням підприємств, які складають консолідовану фінансову звітність, є холдингові компанії, корпорації та промислово-фінансова група, а згідно з П(С)БО таким об'єднанням є група компаній. Тому доцільно відмітити, що поняття "група підприємств" є суто обліковою категорією.

Література:

1. Баркалов С.А. Модели анализа деятельности производственных объединений на базе функций Кобба-Дугласа. — Москва: ИПУ РАН. 2000. — 79 с.
2. Брели Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов: Пер. с англ. Н. Барышниковой. Москва: ЗАО "Олимп-Бизнес". 2004. — 177 с.
3. Вінник О.М. Господарське право: навчальний посібник. — Київ: Кондор, 2003. — 400 с.
4. Гудзь О.Є. Корпоративне управління: понятійно-термінологічний словник. — Київ: Державний університет телекомунікацій, 2014. — 41 с.
5. Джури́нський В.О. Правове становище господарських об'єднань в Україні: монографія. — Київ: Юринком Інтер, 2010. — 224 с.
6. Дзюба С.Г. Монопольний характер організаційно-правових форм об'єднання підприємств. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. (2012). № 2. С. 109—119.
7. Длугопольський О. Кластерна модель

розвитку промислового виробництва регіону як фактор ефективних структурних реформ. Економічний Часопис — XXI. 2004. № 2. URL: <http://soskin.info/ea/2003/2/20030225.html>

8. Кравець І.М. Ознаки господарських об'єднань як центрів господарських систем. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Юридичні науки. 2011. № 87. С. 41—44.

9. Криштопа І.І. Побудова стратегічного обліку об'єданого бізнесу: дис. на здобуття наук. ступеня докт. ек. наук: спец. 08.00.09 Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності). — Київ, 2016. — 578 с.

10. Кулиняк І.Я., Прийма Л.Р. Характеристика організаційно-правових форм об'єднань підприємств. Науковий вісник НЛТУ України. 2010. Вип. 20. С. 199—205.

11. Мазур А.Г. Гонтарук Я.В., Клибанівська І.Я. Механізм управління холдинговою компанією. Збірник наукових праць ВНАУ. 2012. Серія: Економічні науки. № 2 (64). URL: <http://econjournal.vsau.org/files/pdfa/871.pdf>

12. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 27 "Консолідована та окрема фінансова звітність" від 01.01.2012 р. зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_045

13. Ноубс К. Карманный словарь-справочник бухгалтера. Пер. с англ. Под ред. М.С. Киселева и С.А. Табалиной. — Москва, 1993. — 45 с.

14. Островская Е.Н. Формирование вертикально интегрированных объединений предприятий в промышленности: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05 "Экономика и управление народным хозяйством". — Санкт-Петербург. 2015. — 24 с.

15. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. Москва, 2001. — 495 с.

16. Радева М.М. Аналіз ефективності діяльності корпорацій в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2010. № 21. С. 18—22.

17. Сигел Дж., Шим Дж. Словарь бухгалтерских терминов. Пер. с англ. — Москва, 2001. — 408 с.

18. Федоров Б.Т. Новый англо-русский банковский и экономический словарь. Санкт-Петербург, 2000. — 848 с.

19. Юркевич Ю.М. Господарські об'єднання: поняття, види та організаційно-правові форми. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2011. № 2. С. 139—147.

20. Яременко А.М., Авдалян К.В. Бухгалтерський облік господарської діяльності об'єд-

нання підприємств та особливості формування фінансових результатів. Агросвіт. 2020. № 23. С. 54—63.

References:

1. Barkalov, S.A. (2000), Modely analiza deiatel'nosti proyzvodstvennykh ob'edyneniy na baze funktsiy Kobba-Duhlasa [Models for analyzing the activities of industrial associations based on Cobb-Douglas functions], YPU RAN, Moscow, Russia.

2. Brely, R. and Majers, S. (2004), Pryntsypy korporativnykh finansov [Principles of corporate finance], ZAO "Olimp-Byznes", Moscow, Russia.

3. Vinnyk, O.M. (2003), Hospodars'ke pravo: navchal'nyy posibnyk [Commercial law], Kondor, Kyiv, Ukraine.

4. Hudz', O.Ye. (2014), Korporativne upravlinnia [Corporate governance: conceptual and terminological dictionary], Derzhavnyy universytet telekomunikatsiy, Kyiv, Ukraine.

5. Dzhuryns'kyj, V.O. (2010), Pravove stanovysche hospodars'kykh ob'iednan' v Ukraini [Legal status of business associations in Ukraine], Yurykom Inter, Kyiv, Ukraine.

6. Dziuba, S.H. (2012), "Monopolistic nature of organizational and legal forms of association of enterprises", Zovnishnia torhivlia: ekonomika, finansy, pravo, vol. 2, pp. 109—119.

7. Dluhopol's'kyj, O. (2004), "Cluster model of industrial production development of the region as a factor of effective structural reforms", Ekonomichnyy Chasopys — XXI, vol. 2, available at: <http://soskin.info/ea/2003/2/20030225.html> (Accessed 25 July 2021).

8. Kravets', I.M. (2011), "Signs of business associations as centers of economic systems", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriya Yurydychni nauky, vol. 87, pp. 41—44.

9. Kryshchop, I.I. (2016), "Construction of strategic accounting of joint business", Ph.D. Thesis, Economy, Kyiv, Ukraine.

10. Kulyniak, I.Ya. and Pryjma, L.R. (2010), "Characteristics of organizational and legal forms of associations of enterprises", Naukovy visnyk NLTU Ukrainy, vol. 20, pp. 199—205.

11. Mazur, A.H. Hontaruk, Ya.V. and Klybaniys'ka, I.Ya. (2012), "Management mechanism of the holding company", Zbirnyk naukovykh prats' VNAU. Seriya: Ekonomichni nauky, vol. 2 (64), available at: <http://econjournal.vsau.org/files/pdf/871.pdf> (Accessed 25 July 2021).

12. Ministry of Finance of Ukraine (2012), "International Accounting Standard 27 "Consolidated and Separate Financial Statements",

available at: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_045 (Accessed 25 July 2021).

13. Noubc, K. (1993), Karmannyj slovar'-spravochnyk bukhhaltera [Pocket dictionary-reference book of the accountant], Moscow, Russia.

14. Ostrovskaia, E.N. (2015), "Formation of vertically integrated associations of enterprises in industry", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Sankt-Peterburh, Russia.

15. Porter, M. (2001), Konkurentsia [Competition], Moscow, Russia.

16. Radieva, M.M. (2010), "Analysis of the effectiveness of corporations in Ukraine", Investysii: praktyka ta dosvid, vol. 21, pp. 18—22.

17. Syhel, Dzh. and Shym, Dzh. (2001), Slovar' bukhhalterskykh termynov [Dictionary of accounting terms], Moscow, Russia.

18. Fedorov, B.T. (2000), Novyj anhlo-russkyj bankovskiy y ekonomicheskyy slovar' [New English-Russian banking and economic dictionary], Sankt Peterburh, Russia.

19. Yurkevych, Yu.M. (2011), "Business associations: concepts, types and organizational and legal forms", Naukovy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, vol. 2, pp. 139—147.

20. Yaremenko, L. and Avdalian, K. (2020), "Accounting of economic activity of associations of enterprises and features of formation of financial results", Agrosvit, vol. 23, pp. 54—63.

Стаття надійшла до редакції 05.08.2021 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73

УДК637.1,332.1

А. Є. Величко,
к. е. н., с. н. с., директор, ЗНДЦ "Степагропромпродуктивність"
ORCID ID: 0000-0002-1421-2894
Р. М. Кухарук,
с. н. с., ЗНДЦ "Степагропромпродуктивність"
ORCID ID: 0000-0001-8729-9110
І. В. Маслова,
н. с., ЗНДЦ "Степагропромпродуктивність"
ORCID ID: 0000-0003-4189-0209
М. В. Пухлякова,
с. н. с., НДЦ "Кіровоградагропромпродуктивність"
ORCID ID: 0000-0001-9691-3258

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.62

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНИХ ПРОДУКТІВ УКРАЇНИ

A. Velichko,
PhD in Economics, Senior Researcher, Director, Research Center "Stepagropromproductivity"
R. Kuharuk,
Senior Researcher, Research Center "Stepagropromproductivity"
I. Maslova,
Researcher, Research Center "Stepagropromproductivity"
M. Pukhlyakova,
Senior Researcher, Research Center "Kirovogradagropromproductivity"

STATE AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT OF THE MARKET OF MILK AND DAIRY PRODUCTS OF UKRAINE

Наведено основні результати моніторингу стану та перспектив розвитку вітчизняного ринку молока і молочних продуктів, а саме: розглянуто місце молока та молочних продуктів у світових ресурсах продовольчої продукції згідно з останніми рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ); проаналізовано споживання молока і молочних продуктів по Україні, в розрізі областей та в країнах світу з урахуванням розвитку тваринництва, історичних традицій в харчуванні людей та раціональних науково обґрунтованих норм споживання молочних продуктів на одну особу в рік; розглянуто обсяги виробництва молока і молочної продукції за останні роки з урахуванням розвитку молочної галузі тваринництва України; проаналізовано баланс виробництва та споживання молока; вивчено рівень закупівельних цін на молоко від сільськогосподарських виробників в Україні та країнах Європейського Союзу, встановлено, що виробництво молока перебуває на межі збитковості, про що свідчить ціна реалізації; визначено експортно-імпортний потенціал молочного ринку України та наведено заходи для успішного та ефективного розвитку вітчизняного ринку молока та молочних продуктів, а саме: встановлення активної співпраці як між собою, так і з потенційними споживачами, активізація діалогу вітчизняних виробників молока та молочних продуктів, що виробляють якісну продукцію, із потенційними споживачами для просування її позитивного іміджу на створення системного експорту.

The dairy industry is a branch of the food industry that unites enterprises producing various dairy products from milk. The industry includes enterprises producing whole milk products, canned milk, milk powder, cheese, butter, cheese, ice cream, casein and other dairy products. Not only the welfare of the population but also the reduction of social tensions depends on the effective development of the dairy industry. The article presents the main results of monitoring the state and prospects of the internal market of milk and dairy products, namely: the place of milk and dairy products in world food resources in accordance with the latest recommendations of the World Health Organization (WHO); the consumption of milk and dairy products in Ukraine, by regions and countries of the world is analyzed, taking into account the

development of animal husbandry, historical traditions in human nutrition and rational scientifically based norms of consumption of dairy products per person per year; the volumes of milk and dairy products production for the last years are considered taking into account the development of the dairy industry of Ukraine; the balance of milk production and consumption is analyzed; the level of purchase prices for milk from agricultural producers in Ukraine and the countries of the European Union was studied, it was established that milk production is on the verge of stagnation, as evidenced by the selling price; export-import potential of the dairy market of Ukraine. One of the main tasks today for milk producers and processors is to establish active cooperation both with each other and with potential consumers, namely: to intensify the dialogue of domestic milk producers and dairy products that produce quality products with potential consumers to promote a positive image and create system exports. Organizations such as the Association of Milk Producers should actively work to stimulate the export of domestic products. Only through the joint efforts of the state, milk producers and processors can the domestic market of milk and dairy products become profitable and successfully export Ukrainian dairy products to European markets and markets of other countries.

Ключові слова: норма споживання молока і молочних продуктів, баланс виробництва та споживання молока, закупівельні ціни, експортно-імпортерський потенціал.

Key words: norm of consumption of milk and dairy products, balance of production and consumption of milk, purchase prices, export-import potential.

ВСТУП

Молочна промисловість — галузь харчової промисловості, що поєднує підприємства по виробленню різноманітних молочних продуктів з молока. До складу галузі входять підприємства з виробництва суцільномолочної продукції, молочних консервів, сухого молока, сиру, вершкового масла, бринзи, морозива, казеїну й іншої молочної продукції [1]. Молочна галузь є однією з провідних в харчовій і переробній промисловості й формує досить значний за обсягами ринок. Частка витрат населення на молочні продукти становить 15% від загальних витрат на харчування (це четверте місце після витрат на хлібобулочні, м'ясні, борошняні й макаронні вироби) [2]. Від ефективного розвитку молочної промисловості залежить не тільки добробут населення, а й зниження соціальної напруженості. Сьогодні в Україні біля 200 підприємств по переробці молока. З розвитком ринку молокопродуктів виникла конкуренція між його учасниками, у результаті чого виробництво готової молочної продукції все більшою мірою концентрується на великих підприємствах, які вкладають значні кошти в модернізацію виробництва, мобільно реагують на зміни кон'юнктури ринку, постійно збільшують свої асортименти [3].

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Молоко та молочні продукти займають вагоме місце у світових ресурсах продовольчої продукції. Молоко споживає майже все насе-

лення світу, цим обумовлено його виробництво в 191 країні світу. Попит на молоко та молочні продукти у світі знаходиться на високому рівні. Це пояснюється особливістю молока як сировини — його корисність і незамінність іншими продуктами харчування. Згідно з останніми рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) у щоденний раціон повинні входити такі групи продуктів: м'ясо, риба, яйця — джерело білків та мінеральних речовин, картопля, хліб, крупи — джерело білків та вуглеводів, молоко і молочні продукти, у т.ч. йогурти і сири — джерело білків, вуглеводів, кальцію, вітамінів групи В, фрукти і овочі — джерело вітамінів та мінеральних речовин. Найбільшу питому вагу в щоденному раціоні займають молоко та молочні продукти і складають 1,6 кг на 1 особу або 56,6% [4]. Молоко — один із найважливіших продуктів харчування людини. У ньому містяться усі необхідні для людського організму поживні речовини в легкозасвоюваній формі. Склад молока залежить від багатьох факторів (породи тварин, стадії лактації, складу кормових раціонів) і не є постійним, але в середньому він характеризується таким вмістом поживних речовин, %: вода — 87,5; молочний жир — 3,8; молочні білки — 3,3; молочний цукор — 4,7; мінеральні речовини — 0,7 [5].

У створенні та розвитку ринку молока й молочних продуктів важливим чинником виступає формування попиту, який визначається рівнем споживання цього виду продукції та є

**Таблиця 1. Споживання молока та молочних продуктів
(на одну особу за рік, кг)**

№	Країна, область	Рік							
		2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Україна	199,1	225,6	206,4	209,9	209,5	200,0	197,7	201,7
2	Автономна республіка Крим	141,6	161,4	181,0	—	—	—	—	—
	області								
3	Вінницька	195,3	232,9	216,0	214,0	205,0	200,9	200,9	198,0
4	Волинська	264,4	268,8	240,1	221,3	210,0	210,1	202,4	206,9
5	Дніпропетровська	167,1	193,7	178,9	194,7	204,6	200,3	199,2	197,5
6	Донецька	157,3	196,1	178,2	171,2	169,3	161,7	165,5	170,4
7	Житомирська	260,3	282,9	243,1	230,8	218,8	207,2	215,5	209,0
8	Закарпатська	242,4	259,4	236,6	223,0	229,1	221,1	210,4	230,8
9	Запорізька	163,8	189,3	176,5	186,4	181,9	164,6	174,5	171,4
10	Івано-Франківська	295,0	302,7	264,7	259,3	281,4	273,0	260,3	276,7
11	Київська	201,5	208,5	196,3	222,8	221,7	204,6	203,6	211,2
12	Кіровоградська	209,4	228,3	202,9	27,8	202,8	199,8	198,7	213,8
13	Луганська	121,9	168,7	173,6	144,8	138,2	136,8	139,2	147,4
14	Львівська	264,8	258,3	210,5	235,5	232,7	214,4	205,2	215,3
15	Миколаївська	190,4	244,0	219,7	206,8	212,6	202,0	203,1	204,3
16	Одеська	164,0	213,9	185,0	194,5	188,0	180,7	190,3	185,8
17	Полтавська	221,0	246,5	219,7	223,6	217,9	210,0	199,2	201,5
18	Рівненська	239,4	271,5	246,5	213,1	203,5	198,8	188,3	191,7
19	Сумська	217,1	221,2	216,1	203,5	194,8	192,3	187,9	182,4
20	Тернопільська	288,2	278,1	237,2	235,1	245,7	236,2	231,2	245,1
22	Харківська	168,7	217,6	216,8	228,3	239,9	220,9	208,7	203,9
23	Херсонська	200,8	216,6	186,5	195,6	213,3	204,4	193,5	183,9
24	Хмельницька	268,6	282,9	242,1	233,0	225,1	223,4	208,3	208,2
25	Черкаська	216,3	248,4	221,2	226,9	221,1	206,2	214,2	216,6
26	Чернівецька	254,8	263,0	242,2	243,9	251,0	240,8	233,7	226,6
27	Чернігівська	280,4	280,5	251,7	239,2	226,7	217,7	214,6	210,5

Джерело: статистичний збірник "Баланси та споживання основних продуктів населенням України"/Державна служба статистики України, 2019.

одним з найважливіших, що впливають на розвиток виробництва і рівень конкурентоспроможності підприємств. У різних країнах світу споживання молока та молочних продуктів значною мірою варіює. Це пов'язано як із

Таблиця 2. Баланс молока по Україні в розрізі років, млн т

	2015	2016	2017	2018	2019
1	2	3	4	5	6
Виробництво молока	10,6	10,4	10,3	10,0	10,0
В т. ч. сільськогосподарськими підприємствами	2,7	2,7	2,8	2,8	2,8
в т. ч. особистими господарствами населення	7,9	7,7	7,56	7,3	7,2
Фонд споживання	9,2	9,2	8,8	8,7	8,6
Споживання молока, виробленого у власному господарстві	3,6	3,4	3,4	3,4	3,3
Споживання промислово переробленого молока	3,7	3,8	3,6	3,6	3,7
Споживання молока, придбаного у господарств населення	1,9	2,0	1,8	1,7	1,6
Експорт молочної продукції (в перерахунку на молоко)	0,7	0,5	0,85	0,83	0,9
Імпорт молочної продукції (в перерахунку на молоко)	0,1	0,1	0,13	0,17	0,2

Джерело: Український клуб аграрного бізнесу//ucab.ua/doing_agribusiness/agrarni_rinki/moloko

рівнем розвитку тваринництва, так і з історичними традиціями в харчуванні людей. Наприклад, найвищі показники споживання молока і молочних продуктів на душу населення у Новій Зеландії — 665 кг, Фінляндії — 613 кг, Швейцарії — 433 кг, Данії — 427 кг, Австралії — 458 кг, найменші в Індонезії — 1 кг, Китаї — 3 кг, Нігерії — 9 кг [6].

Рациональна науково обґрунтована річна норма споживання молока і молочних продуктів в Україні на одну особу в рік складає 350—380 кг. Дані таблиці 1 свідчать, що в останні 19 років по всіх областях України фактичне споживання молока на одну особу значно нижче раціональної норми і коливається від 199,1 до 201,7 кг на одну особу в рік. Найбільший рівень споживання молока і молочних продуктів склав 225,6 кг у 2005 році. У 2019 році споживання молока та молочних продуктів в Україні досягло лише 201,7 кг на рік, що в 1,8 рази менше норми споживання.

Аналіз обсягів споживання молока в цілому по Україні та у розрізі областей свідчить, що за період з 2000 року по 2019 рік обсяги споживання молока та молочних продуктів по областях Західного регіону скоротилися, але зали-

шаються більшими, ніж в інших областях та в середньому по Україні (табл. 1).

На нашу думку, регіональні особливості споживання молока зумовлені певними економічними, демографічними та маркетинговими факторами. Найбільш вагомі економічні чинники, а саме: купівельна спроможність, що визначається рівнем доходу населення регіону та ціною реалізації продукції. Демографічні фактори охоплюють чисельність і співвідношення міського і сільського населення, його вік, звички, смаки, традиції та вподобання. Маркетингові фактори стосуються насамперед стану пропонованого продукту. Це передусім якість

Таблиця 3. Основні показники молочної галузі в Україні станом на 01.01.2020 р.

	1990	2003	2019
Кількість молокопереробних підприємств	643	441	192
Виробництво молока, млн т	24,5	13,67	10,0
Перероблено молока, млн т	18,0	4,5	3,7
Продукція з незбираного молока, тис. т	6430	1230	1010
Вершкове масло, тис. т	441,1	145,3	89,2
Сир, тис. т	183,8	167,8	128,6
Сухе молоко, тис., т	61,1	101,4	34,1
Згущене молоко, тис. т	166	220	74,5

Джерело: Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка <http://agropolit.com.blog>

Таблиця 4. Виробництво молока і молочної продукції по Україні за 2011–2019 роки, тис. т

Найменування продукції за Номенклатурою (НПП)	2011	2015	2016	2017	2018	2019	Динаміка		
							2019 до 2011 р., %	2019 до 2015 р., %	2019 до 2018 р., %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю не більше 1%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто більше 2 л	308	461	467	464	443	435	41,23	-5,64	-1,81
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 1%, але не більше 6%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто не більше 2 л	535	472	463	478	497	474	-11,40	0,42	-4,63
Молоко та вершки незгущені й без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин жирністю більше 21%, у первинних пакуваннях об'ємом нетто більше 2 л	23,2	51,3	53,2	47,9	48,6	51,3	21,12	—	5,56
Молоко сухе знежирене (молоко та вершки у твердій формі не більше 1,5%), у первинних пакуваннях об'ємом більше 2,5 кг	38,2	51,2	48,5	47,6	38,1	34,5	-9,69	-32,62	-9,45
Масло вершкове жирністю не більше 85%	76,2	101,0	102,0	108,0	105,0	91,6	20,21	-9,31	-12,76
Сир свіжий неферментований (недозрілий і невитриманий; уключаючи сир із молочної сироватки та кисломолочний сир)	76,5	67,8	70,2	68,2	72,6	64,0	-16,34	-5,60	-11,85
Сир тертий, порошковий, голубий та інший неплавлений (крім свіжого сиру, сиру із молочної сироватки та кисломолочний сир)	161,0	96,6	86,5	94,3	97,0	86,1	-46,52	0,41	-11,24
Сир плавлений (крім тертого або порошкового)	17,1	27,0	26,2	27,1	28,6	29,5	72,51	9,26	3,15
Молоко та вершки згущені підсолоджені	58,3	51,6	44,4	42,8	34,9	35,7	-38,77	-30,81	2,29
Молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти	359,0	297,0	293,0	272,0	275,0	281,0	-21,73	-5,39	2,18
Йогурт рідкий та сквашене молоко ароматизовані (молоко і вершки коагульовані, йогурт, кефір, сметана та інші ферментовані продукти, ароматизовані або з додаванням фруктів, горіхів або какао)	81,2	106,0	112,0	116,0	126,0	136,0	67,49	28,30	7,94

Джерело: Державна служба статистики України: kr.ukrstat.gov.ua/web.htm

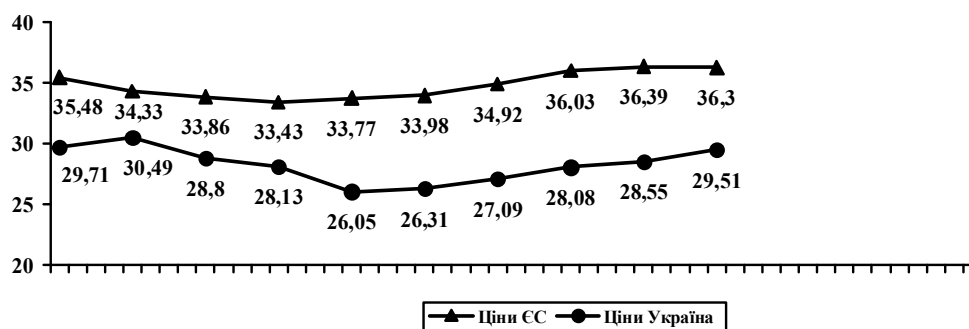

Рис. 1. Динаміка закупівельних цін на молоко в Україні та країнах ЄС у 2020 році, євро за 100 л

продукції, її споживчі властивості, призначення і способи її використання та її ціна.

На рівень споживання молока і молочних продуктів великий вплив має розвиток молочної галузі тваринництва. Слід відмітити, що молочна галузь характеризується щорічним зменшенням поголів'я ВРХ. У 2018 році спостерігалось найнижче поголів'я ВРХ за всю історію України. Поголів'я молочних корів у 2018 році становило 1,9 млн голів [7]. А, відповідно, зменшення кількості молочних корів вплинуло на зменшення кількості виробленого молока. В 2019 році вироблено молока в порівнянні з 2015 роком менше на 5,7%. В 2018—2019 роках рівень виробництва молока стабілізувався на рівні 10 млн т за рахунок нарощування поголів'я в сільгосп підприємствах (табл. 2).

Аналіз балансу виробництва та споживання молока свідчить, що обсяги виробництва та споживання молока зменшуються. Зниження купівельної спроможності населення країни, зменшення географічних розмірів ринку через втрату контролю над частиною території країни впливають на зменшення ємності внутрішнього продовольчого ринку.

Пропозиція молока на внутрішньому ринку перевищує платоспроможний попит на молоко і молочну продукцію. Вагомим стримуючим фактором є високий рівень роздрібних цін на молочну продукцію. Це висуває на перший план проблему ціноутворення, як одну із головних у маркетинговій діяльності на ринку та формування попиту та пропозицій.

Розвиток молокопереробної галузі в Україні за останні 29 років свідчить про концентрацію виробництва молока і молочних продуктів на великих молокопереробних підприємствах. Їх кількість у 2019 році становила 192, що в 3,3 раза менше їх кількості в 1990 році та в 2,3 раза в 2003 році. Зменшилась в 4,7 рази кількість переробленого молока з 18 млн т у 1990 році до 3,7 млн т у 2019 році, що, відповід-

но, вплинуло і на зменшення кількості виробленої молочної продукції (табл. 3).

Щодо ринкової пропозиції молока та молочної продукції, то за даними Держкомстату України обсяги виробництва молочної продукції коливаються на протязі 2015—2019 років, то зростаючи, то скорочуючись. Так, по молоку та вершках незгущених у 2019 році порівняно з 2011 роком можна відмітити стабілізацію та зростання виробництва. По сиру плавленому, молоку та вершках згущених, молоку і вершках коагульованих, йогурту рідкому та сквашеному молоку в 2018—2019 роках виробництво продукції продовжує зростати (табл. 4).

Одним з чинників стабілізації ринку молока та молочних продуктів є рівень закупівельних цін. У країнах ЄС у 2020 році середня ціна закупівлі молока склала 38,07 євро за 100 л. Середня ціна реалізації молока сирого усіх видів сільськогосподарськими підприємствами (без ПДВ) у 2020 році по Україні склала 29,36 євро за 100 л, що нижче на 8,71 євро (на 21%) [7]. Виробництво молока перебуває на межі збитковості, про що свідчить ціна реалізації. В Асоціації виробників молока зауважують, якщо не вжити заходів, то така тенденція призведе до нищівного стану як у молочному скотарстві, так і у молокопереробній промисловості [8]. Запобігти цьому може зростання на українському ринку закупівельної ціни на сире молоко (рис. 1).

Найвищі закупівельні ціни на молоко серед основних країн виробників ЄС у лютому 2020 року фіксувалися у Італії — 38,60 євро за 100 л, Франції — 37,81 євро за 100 л, Нідерландах — 37,30 євро за 100 л молока. Найнижчі в Литві — 32,05 та Угорщині — 32,92 [9].

Важливий аспект аналізу стану та перспектив розвитку ринку — визначення його експортно-імпортного потенціалу. Згідно зі статистичними даними, протягом 2017—2020 років обсяги експорту Україною молочних продуктів

Таблиця 5. Обсяги експорту основних видів молочної продукції за період 2017–2020 рр.

Найменування	Роки								Динаміка, % 2020 до 2019, тис. дол. США
	2017		2018		2019		2020		
	тис. т	тис. дол. США	тис. т	тис. дол. США	тис. т	тис. дол. США	тис. т	тис. дол. США	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
401000000 молоко та вершки, незгушені та без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин									
	14,06	9733,7	20,81	14733,8	25,21	15310,6	18,63	12005,3	-21,59
402000000 молоко та вершки, згушені та з додаванням цукру чи інших підсолоджувальних речовин									
	46,83	80585,3	35,50	59047,1	35,80	76205,0	27,4	55529,2	-27,41
403000000 маслянка, коагульовані молоко та вершки, йогурт, кефір й інші ферментовані або сквашені (бактеріальними заквасками) молоко та вершки, згушені або незгушені, з додаванням або без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин, ароматизовані									
	3,71	4179,8	5,47	8479,7	6,1	9901,0	5,7	8974,0	-9,36
404000000 молочна сироватка, згушена або незгушена, з додаванням чи без додавання цукру чи інших підсолоджувальних речовин; продукти, що складаються з натуральних компонентів молока, з додаванням чи без додавання цукру, або інших підсолоджувальних речовин									
	31,93	24827,8	31,94	21927,7	24,14	18254,9	26,91	22304,7	22,18
405000000 масло вершкове та інші жири, вироблені з молока; молочні пасти									
	30,42	129787,7	30,38	128606,4	18,28	77086,7	11,22	48731,5	-36,78
406000000 сири всіх видів і кисломолочний сир									
	9,05	32510,2	8,34	30797,8	7,17	26778,5	6,35	24414,8	-8,83
Загальний обсяг експорту молочної продукції									
		281624,5		263595,5		223536,7		171959,5	

Джерело: Державна служба статистики України: kr.ukrstat.gov.ua/web.htm

коливаються, зростаючи або зменшуючись. Різке скорочення обсягів експорту молочних продуктів у 2020 році порівняно з 2019 роком спостерігаємо по всіх групах класифікації молочної продукції, крім групи 404000000, в межах від 8,83% до 36,78%. Найбільші обсяги у структурі експорту у 2020 році склали молоко та вершки згушені — 55529,2 тис. дол. США (32,3%) та масло вершкове та інші жири — 48731,5 тис. дол. США (28,3%).

Основними експортерами вітчизняної молочної продукції у 2020 році були Молдова, Грузія, Казахстан, Азербайджан, Вірменія, Китай та Ізраїль. У 2020 році порівняно з 2019 роком обсяги експорту молочної продукції у Молдову, Грузію, Азербайджан та Казахстан зросли в межах 9—11% по кожній країні. Обсяги експорту молочної продукції за даними чотирьох країнах у загальному обсязі експорту молочної продукції у 2020 році склали 48,2%. У 2020 році в порівнянні з 2019 роком загальні обсяги експорту молочної продукції зменшились на 51577,2 тис. дол. США (на 23%). Експорт молочної продукції по Китаю зменшився на 46%, по Польщі на 63%. Слід відзначити у 2020 році Польща зменшуючи обсяги експорту молочної продукції збільшила імпорт цієї продукції в Україну на 68%.

В Україну імпортують переважно молоко, десертно-йогуртну продукцію та сири. Основними постачальниками молочної продукції на вітчизняний ринок є Польща, Німеччина, Білорусь, Нідерланди, Франція, Італія, Бельгія.

ВИСНОВОК

Для успішного розвитку вітчизняного ринку молока і молочних продуктів не вистачає адекватної і стабільної державної підтримки. Сьогодні молокопереробний комплекс України переживає чи не найглибшу кризу за останні 20 років. В Асоціації виробників молока зауважують: якщо не вжити заходів, то така тенденція приведе до жалюгідного стану як у молочному скотарстві, так і в молокопереробній промисловості, відновити, які буде вкрай важко [10].

Сьогодні в Україні відбувається відмирання неефективних молокопереробних підприємств, що можна пояснити такими причинами:

— дуже низькими світовими цінами на молоко та молочні продукти;

— нездатністю вітчизняного ринку молока і молочних продуктів випускати та експортувати продукцію, яка мала б попит не лише в країнах СНД, а і в країнах ЄС;

— зниженням купівельної спроможності населення.

У таких умовах отримувати прибуток і розвиватися можуть лише потужні підприємства, які мають сучасну та ефективну організацію всіх виробничих процесів — від закупівлі молока до реалізації готової молочної продукції.

Одне з головних завдань сьогодення для виробників та переробників молока є встановлення активної співпраці як між собою, так і з потенційними споживачами, а саме: активізація діалогу вітчизняних виробників молока та молочних продуктів, що виробляють якісну продукцію, із потенційними споживачами для просування її позитивного іміджу та створення системного експорту. Такі організації, як, наприклад, Асоціація виробників молока повинна активно працювати над стимулюванням експорту вітчизняної продукції.

Лише за умови спільних зусиль держави, виробників та переробників молока вітчизняний ринок молока і молочних продуктів може приносити прибуток та успішно експортувати українську молочну продукцію на європейські ринки та ринки інших країн світу.

Література:

1. Молочна промисловість. URL: <http://ru.wikipedia.org>
2. Держкомстат України. URL: <http://kr.ukrstat.gov.ua/web.htm>
3. Молочна промисловість. URL: <http://referat.repetitor.ua>
4. В Україні очікується збільшення виробництва молока. URL: <http://www.licasoft.com.ua>
5. Рутхурак М.В. Підвищувати ефективність виробництва та рівень споживання молока. Економіка АПК. 2005. № 10. С. 80.
6. Статистичний збірник Баланси та споживання основних продуктів населенням України, Державна служба статистики України. 2019. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>
7. Молочна галузь України та її майбутнє через 10 років: проблеми, національна програма розвитку та державна підтримка. URL: <http://agropolit.com.blog>
8. Івченко В.М. Аналітичні дослідження цінових тенденцій у сфері закупівлі великої рогатої худоби, свиней і молока в Україні та країнах ЄС станом на 15 березня 2021 року / Сост. В.М. Івченко, О.О. Митченко, А.Л. Солошонюк. Київ: НДІ "Укргропромпродуктивність", 2021. 36 с.
9. Івченко В.М. Аналітичні дослідження цінових тенденцій у сфері закупівлі великої рогатої худоби, свиней і молока в Україні та краї-

нах ЄС станом на 15 травня 2021 року / сост. В.М. Івченко, О.О. Митченко, А.Л. Солошонюк. Київ: НДІ "Укргропромпродуктивність", 2021. 36 с.

10. Інформаційно-аналітичний портал про молоко і молочне скотарство. URL: <http://milkua.info/uk>

References:

1. wikipedia (2021), "Dairy industry", available at: <http://ru.wikipedia.org/> (Accessed 25 June 2021).
 2. State Statistics Service of Ukraine (2021), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 June 2021).
 3. referat.repetitor.ua (2021), "Dairy industry", available at: <http://referat.repetitor.ua> (Accessed 15 June 2021).
 4. Licasoft (2021), "In Ukraine, an increase in milk production is expected", available at: <http://www.licasoft.com.ua> (Accessed 25 June 2021).
 5. Rutkhurak, M. V. (2005), "Increase production efficiency and milk consumption", *Ekonomika APK*, vol. 10, pp. 80.
 6. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Statistical collection Balances and consumption of basic products by the population of Ukraine", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 June 2021).
 7. agropolit (2021), "Ukraine's dairy industry and its future in 10 years: problems, national development program and state support", available at: <http://agropolit.com.blog> (Accessed 25 June 2021).
 8. Ivchenko, V. M. Mytchenok, O.O. and Soloshonok A.L (2021), *Analitychni doslidzhennia tsinovykh tendetsij u sferi zakupivli velykoi rohatoi khudoby, svynej i moloka v Ukraini ta krainakh YeS stanom na 15 bereznya 2021* [Analytical researches of price tendencies in the sphere of purchase of cattle, pigs and milk in Ukraine and the EU countries as of 15 march 2021], "Ukrahro-promproduktyvnist", Kyiv, Ukraine.
 9. Ivchenko, V. M. Mytchenok, O.O. and Soloshonok A.L. (2021), *Analitychni doslidzhennia tsinovykh tendetsij u sferi zakupivli velykoi rohatoi khudoby, svynej i moloka v Ukraini ta krainakh YeS stanom na 15 travnya 2021* [Analytical researches of price tendencies in the sphere of purchase of cattle, pigs and milk in Ukraine and the EU countries as of 15 may 2021], "Ukrahro-promproduktyvnist", Kyiv, Ukraine.
 10. Information and analytical portal about milk and dairy farming (2021), available at: <http://milkua.info/uk> (Accessed 25 June 2021).
- Стаття надійшла до редакції 09.08.2021 р.*

УДК 658.589 / 338

Е. А. Каражия,
старший викладач кафедри економіки, права та управління бізнесом,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: 0000-0002-3609-2432

DOI: 10.32702/2306-6792.2021.16.69

ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНЕ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Е. Karazhia,
Senior Lecturer of the Department of Economics, Law and Business Management,
Odessa National Economic University

PROCESS-ORIENTED MANAGEMENT OF INNOVATION ACTIVITY OF UKRAINIAN ENTERPRISES

У статті охарактеризовано специфіку використання процесного підходу як засобу удосконалення управління інноваційною діяльністю підприємств України. Розвинуто методичний апарат застосування зазначеного підходу як інструменту підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю підприємств в Україні.

При вирішенні завдань дослідження як базовий використовувався системний підхід, що дозволило представити застосування процесного підходу у якості способу підвищення ефективності діяльності підприємства за рахунок більш ефективного використання складових системи управління.

Охарактеризовано переваги та недоліки використання такого управління в практиці орієнтованих на інновації підприємств. Сформовано модель розвитку підприємств в Україні, що базується на впровадженні концепції процесно-орієнтованого управління та сформульовано способи удосконалення системи управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств за допомогою впровадження процесного підходу. Така модель слугує орієнтиром під час аналізу процесів розвитку як підприємства взагалі, так і його окремих напрямів діяльності та сфер управління.

Показано, що процесно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю забезпечує підвищення ефективності виробництва через впровадження інновацій з більшою економією ресурсів, більш ефективним контролем їх використання та зрозумілою архітектурою та послідовністю дій в ході розробки, впровадження та поширення інновацій. Показано потенціал реалізації процесного підходу щодо оптимізації вартісних характеристик інноваційної продукції (послуг), асортиментної політики та цінності бренду, забезпечуючи зростання ефективності взаємодії зі споживачами та якості продукції (послуг) загалом.

The purpose of this article is to substantiate and development of the methodological apparatus of application of the process approach as a tool to increase the efficiency of innovation management of enterprises in Ukraine. Based on the successful experience of the developed countries of the world, the need for widespread dissemination of process-oriented management of innovation activities in the domestic practice of the micro-level is actualized in the article. Such changes are necessary in order for enterprises to be able to overcome the existing problems associated with competitive pressure in the context of market liberalization, as well as to ensure further sustainable operation and development.

The system approach was used as a basis in solving the research problems, which allowed to present the application of the process approach as a way to increase the efficiency of the enterprise through more efficient use of the components of the management system.

The article describes the specifics of using the process approach as a means of improving the management of innovation activities of Ukrainian enterprises. The advantages and disadvantages of using such management in the practice of innovation-oriented enterprises are described.

A model of enterprise development in Ukraine is formed, which is based on the implementation of the concept of process-oriented management and formulates ways to improve the management system of innovation activities of domestic enterprises through the introduction of a process approach. This model serves as a guide in the analysis of the development processes of the enterprise as a whole and its individual activities and areas of management. It is shown that process-oriented management of innovation provides increased production efficiency through the introduction of innovations with greater resource savings, more effective control of their use, and clear architecture and sequence of actions during the development, implementation, and dissemination of innovations.

The potential of the process approach is to optimize the cost characteristics of innovative products (services), assortment policy, and brand value, ensuring the growth of efficiency of interaction with consumers and the quality of products (services) in general.

Ключові слова: процесний підхід, процесно-орієнтоване управління, інновації, інноваційна діяльність, підприємство, управління інноваційною діяльністю.

Key words: process approach, process-oriented management, innovation, innovation, enterprise, innovation management.

ПРОБЛЕМА ІЇ ЗВ'ЯЗОК З НАУКОВИМИ І ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Щоб ефективно реагувати на виклики глобалізації, вітчизняні підприємства повинні реалізовувати зміни в напрямку інноваційного розвитку, що змушує їх до підвищення ефективності операційної діяльності, постійного вдосконалення системи управління, впровадження найновіших технологій, в тому числі — технологій управління. Такі зміни є необхідними для того, щоб підприємства могли долати існуючі проблеми, пов'язані з конкурентним тиском в умовах лібералізації ринків, а також забезпечувати подальше стає функціонування та розвиток [8].

Розвиток системи управління підприємствами є такою впорядкованою послідовністю змін, у результаті яких настає прогрес, який можна спостерігати в ключових економічних (зростання обсягів послуг, прибутку, рентабельності, обсягів ринку, запасів підприємства тощо), а також неекономічних показниках підприємства. Цей процес, за сучасних умов, доцільно стимулювати через розробку, впровадження та поширення інновацій, що обумовлює важливість ефективного управління інноваційною діяльністю на підприємствах України.

Водночас необхідність подальшого розвитку теоретико-методологічної бази управління інноваційною діяльністю підприємств України потребує дослідження, наукового обґрунтування, розвитку нових управлінських підходів, технологій і методів для вдосконалення системи управління на мікрорівні. Особливу перспективу в цьому сенсі має реалізація процесного підходу до управління, що сприяє забезпеченню ефективності і результативності діяльності завдяки оптимізації процесів та удосконалення структури та обсягів витрат.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У сучасному науковому середовищі зростає інтерес до дослідження питань реалізації процесного підходу як серед зарубіжних, так і з боку вітчизняних фахівців. У цьому контексті слід

відзначити роботи О. Андрійчука [1], Х. Біннера [2], Л. Борисової [3], Ю. Верича [4], М. Данилюка [5], Г. Кокінза [8], О. Корзаченка [10], І. Ладико [12], О. Солосіч та О. Хринюк [14], В. Тупкало [15], Л. Шимановської-Діанич [16], у яких розкриваються основний зміст концепції процесно-орієнтованого управління і технології використання процесного підходу в управлінні підприємствами, зокрема, з точки зору їх впливу на розвиток інноваційної діяльності цих підприємств [1; 9; 11]. Аналіз наукових публікацій за зазначеною проблематикою показує також, що найбільший пріоритет мають моделювання і оптимізація бізнес-процесів, значно меншою мірою — застосування процесного підходу в управлінні інноваційною діяльністю підприємств України.

Слід відзначити, що, попри порушення актуальної проблематики, значну кількість подібних робіт характеризують недостатня предметна і методологічна визначеність, значна описовість, недостатнє урахування специфіки підприємств, що діють у конкретних умовах (зокрема, в умовах вітчизняного бізнес-середовища); недостатня зорієнтованість на вирішення конкретних проблем практики.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування та розвиток методичного апарату застосування процесного підходу як інструменту підвищення ефективності управління інноваційною діяльністю підприємств в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Система управління інноваційною діяльністю підприємства є невід'ємним елементом загальної системи управління сучасним підприємством, яке є орієнтованим на ефективну розробку, впровадження та поширення інноваційної продукції (послуг) та реалізацію інновацій у власному технологічному процесі.

При вирішенні завдань управління інноваційною діяльністю як складової загальної системи управління передусім доцільне застосу-

вання системного підходу, суть якого в тому що усі елементи системи і усі операції в ній повинні розглядатись як єдине ціле, у взаємозв'язку один з одним. Водночас процесний підхід є логічним доповненням системного підходу, і його застосування в управлінні інноваційною діяльністю підприємств є доречним з тієї причини, що окрім важливості впливу і взаємодії зовнішнього і внутрішнього середовища, перетворення входів і виходів, які досліджує системний підхід, в управлінні інноваційною діяльністю особлива увага приділяється процесам (розробка інноваційної продукції (послуг), їх реалізація, обслуговування, планування, організація тощо).

Основним принципом застосування процесного підходу в управлінні підприємством є принцип керування послідовністю операцій, що виконуються [4; 5]. В цьому сенсі процесно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю є, по суті, інструментом для здійснення контролю, координації тимчасових і просторових аспектів виконання завдань, пов'язаних з розробкою, впровадженням і поширенням інновацій на підприємстві. При цьому під інноваційним процесом розуміється завершена послідовність логічно взаємопов'язаних між собою операцій, необхідних для впровадження і поширення інновацій на підприємстві.

Процесно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю на підприємстві забезпечує зв'язок між окремими процесами в рамках системи процесів, а також їх комбінацію і взаємодію. Його застосування має наступні переваги [9—11]:

- дозволяє знизити функціональні бар'єри між підрозділами підприємства за рахунок посилення горизонтальних зв'язків;

- забезпечує трансформацію підходів до організації робіт (посилюючи горизонтальні зв'язки та послаблюючи вертикальні);

- дає можливість більш чітко визначати зв'язок між співробітниками підприємства та конкретними завданнями, за виконання яких вони відповідають, що веде до кращого розуміння ними вимог та специфіки щодо виконуваної роботи, наслідком чого стає підвищення ефективності використання ресурсів, як людських, так інших;

- забезпечує можливість відслідковувати різні аспекти діяльності підприємства, робить її більш прозорою за рахунок єдності інформаційних потоків, що дозволяє своєчасно здійснювати коригувальні дії з метою усунення причин зниження ефективності та має наслідком оптимізацію діяльності підприємства;

- дозволяє знизити витрати підприємства, викликані дублюванням функцій, яке часто зустрічається в функціонально-орієнтованих організаціях.

Застосування процесного підходу в управлінні інноваційною діяльністю веде до підвищення ефективності виробництва через впровадження інновацій з більшою економією ресурсів, більш ефективним контролем їх використання та зрозумілою архітектурою та послідовністю дій в ході розробки, впровадження та поширення інновацій.

Дослідники відзначають також гнучкість та адаптивність підприємства до змін у зовнішньому середовищі як перевагу при застосуванні процесного підходу до управління [6; 13].

Натомість, поряд із численними перевагами впровадження процесно-орієнтованого управління інноваційною діяльністю на підприємстві можна відзначити також і його певні недоліки [3; 7]:

- надання пріоритетного значення розвитку технологій призводить до зменшення уваги щодо розвитку інших сфер та напрямів діяльності підприємства;

- відносна складність повноцінного впровадження процесного підходу на практиці.

На думку багатьох фахівців, у сфері теорії управління важливим критерієм ефективності управління є зниження витратоємності продукції [6; 7]. Натомість, інші фахівці вважають [8; 11], і ми з ними погоджуємось, що зниження рівня витратоємності є важливим завданням, але не основною метою управління, оскільки воно може супроводжуватись зниженням якості продукції, відмовою від виробництва і реалізації тих, що мають попит окремих перспективних, але витратоємних видів продукції, зміною пріоритетів стратегічного розвитку. У контексті останнього можна розглядати технологічні інновації. Ефективна система управління інноваційною діяльністю на підприємстві, що базується на процесному підході дозволяє:

- рухатися до поставлених стратегічних цілей;

- планувати доходи і витрати;

- визначати пріоритети в інноваційній діяльності;

- планувати рух грошових коштів і рух товарно-матеріальних цінностей в процесі розробки, впровадження та поширення інновацій;

- відстежувати і контролювати фінансові результати діяльності підприємства загалом і за окремими центрами відповідальності;

- будувати і оцінювати внутрішні показники ефективності, продуктивності, ліквідності і рентабельності.

Таблиця 1. Перелік видів діяльності проінноваційно-орієнтованих підприємств, структурованих за бізнес-процесами

Бізнес-процес	Вид діяльності
1	2
1. Основні бізнес-процеси	
1.1. Маркетинг	1.1.1. Управління маркетингом. 1.1.2. Сегментація ринку інноваційної продукції (послуг). 1.1.3. Маркетинговий аналіз. 1.1.4. Рекламування і просування інноваційної продукції (послуг)
1.2. Розробка інноваційної продукції (послуг)	1.2.1. Координація процесу розробки інноваційної продукції (послуг). 1.2.2. Проектування і розробка нових послуг, процесів їх створення і процедур обслуговування. 1.2.3. Створення і випробування прототипів
1.3. Реалізація інноваційної продукції (послуг)	1.3.1. Управління процесом реалізації інноваційної продукції (послуг). 1.3.2. Експлуатація, контроль стану, технічне обслуговування і ремонт інноваційної продукції (послуг)
1.4. Управління постачанням для реалізації інноваційної продукції (послуг)	1.4.1. Управління закупівлями. 1.4.2. Отримання матеріалів і організація складського господарства. 1.4.3. Контроль забезпеченості матеріальними запасами
1.5. Розробка і супровід інформаційних систем і технологій	1.5.1. Управління ресурсами інформаційної системи. 1.5.2. Розробка і супровід застосовних програм. 1.5.3. Розробка і управління системами захисту інформації. 1.5.4. Надання інформаційних звітів
1.6. Ресурсне забезпечення розробки та реалізації інноваційної продукції (послуг)	1.6.1. Ресурсне забезпечення розробки інноваційної продукції (послуг). 1.6.2. Ресурсне забезпечення реалізації інноваційної продукції (послуг)
2. Допоміжні бізнес-процеси	
2.1. Вдосконалення управління	2.1.1. Загальне поточне управління організацією. 2.1.2. Розробка і ведення процесу безперервного вдосконалення діяльності компанії
2.2. Управління охороною довкілля	2.2.1. Розробка і реалізація стратегії управління захистом довкілля. 2.2.2. Відновлення довкілля
2.3. Управління зовнішніми зв'язками	2.3.1. Управління зовнішніми зв'язками
2.4. Управління зв'язками з громадськістю	2.4.1. Управління зв'язками з громадськістю
2.5. Управління фінансами	2.5.1. Ведення бухгалтерського обліку. 2.5.2. Оцінка фінансової ефективності. 2.5.3. Внутрішній аудит і контроль
2.6. Управління персоналом	2.6.1. Організація кадрового документообігу. 2.6.2. Планування і проведення навчання співробітників
2.7. Інформаційне забезпечення управління діяльністю компанії	2.7.1. Інформаційне забезпечення управління діяльністю компанії
3. Управлінські бізнес-процеси	
3.1. Розрахункове обслуговування	3.1.1. Управління процесом розрахункового обслуговування. 3.1.2. Проведення розрахунків зі споживачами та контрагентами
3.2. Надання інформаційно-довідкових послуг	3.2.1. Надання інформаційно-довідкових послуг
3.3. Сервісне обслуговування	3.3.1. Управління сервісним обслуговуванням. 3.3.2. Обробка запитів і надання сервісної підтримки користувачів. 3.3.3. Оцінка якості сервісного обслуговування

Джерело: складено автором на основі [1; 9; 11].

З огляду на це, у загальному вигляді провадження процесно-орієнтованого управління інноваційною діяльністю спрямоване на: підвищення ефективності управління на рівні окремих підприємств (за певними, показаними вище напрямками) а також на забезпечення можливості оперативного ухвалення управлінських рішень.

У цьому контексті вихідним етапом побудови ефективної системи процесно-орієнтованого управління інноваційною на рівні підприєм-

ства є структурування процесів на даному конкретному підприємстві. Так, у таблиці 1 показано структуровані за групами видів діяльності і процеси, орієнтовані на особливості діяльності проінноваційно-орієнтованих підприємств.

Щоб визначити, чи підприємство є орієнтованим на процеси організації, або підтвердити вірність дій на шляху до переходу на принципи процесного управління, потрібно представити так званий мінімум процесного підходу. На

думку автора, процесно-орієнтованим може вважатись підприємство, в якому:

- ідентифіковано процеси;
- побудовано карти зв'язків процесів;

- існує система вимірювання результативності процесів, а також реалізовується процес управління ними, спрямований на їх постійне вдосконалення.

Аналіз процесів, що реалізуються на проінноваційно-орієнтованих підприємствах в Україні за наведеною в таблиці 1 структурою, дозволив виявити певні проблеми, характерні для діяльності таких підприємств. Зокрема — проблемою є несистемність та неузгодженість процесів, пов'язаних з контролем впровадження інновацій. Отже, можна рекомендувати мінімізувати функції контролю, скоротивши з п'яти до двох стадій контроль етапів процесу, що дасть можливість забезпечити пришвидшення надання доступу до інновацій з подальшим можливим коригуванням даних за результатами контролю на найважливіших етапах: ресурси, ефективність реалізації (табл. 2).

Проблеми організації процесів у ході виконання завдань розвитку ведуть до зниження ефективності діяльності, індикаторами чого є: невинуватено завищені терміни обслуговування клієнтів; втрачена вигода від нереалізованих угод; надмірні управлінські та виробничі витрати. Автором визначено мету впровадження процесно-орієнтованого управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств, якою є збільшення частки підприємства на сегментах ринку інноваційних товарів та послуг та підвищення доходності підприємства за рахунок впровадження інноваційних технологій та розвитку прогресивних бізнес-моделей діяльності.

На основі представленої мети, а також проблем, пріоритетів та індикаторів розвитку системи управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств, автором сформовано модель розвитку підприємств в Україні, що базується на впровадженні концепції процесно-орієнтованого управління (рис. 1).

Така модель слугує орієнтиром під час аналізу процесів розвитку як підприємства взагалі, так і його окремих напрямків діяльності та сфер управління, зокрема — управління витратами.

У таблиці 3 згруповано способи удосконалення системи управління інноваційною діяль-

Таблиця 2. Оптимізація кількості функцій контролю на основі аналізу процесу впровадження інновацій

Поточна ситуація щодо реалізації процесу впровадження інновацій	Пропонована мінімізація кількості контрольних функцій в процесі впровадження інновацій
<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняття рішення щодо впровадження інновацій. 2. Підготовка документів по впровадженню інновацій. 3. Контроль (на рівні документів). 4. Підготовка резервів ресурсів для впровадження інновацій. 5. Контроль (на рівні ресурсів). 6. Організація впровадження інновацій. 7. Контроль (на рівні організації). 8. Організація надання доступу до інновації споживачів. 9. Контроль (на рівні реалізації). 10. Коригування даних про надання доступу споживачам до інновацій. 11. Контроль (на рівні доступу). 12. Розрахунок вартості інноваційної продукції (послуг) та інших маркетингово-збутових параметрів 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Прийняття рішення щодо впровадження інновацій. 2. Підготовка документів по впровадженню інновацій. 3. Підготовка резервів ресурсів для впровадження інновацій. 4. Контроль (на рівні ресурсів). 5. Організація впровадження інновацій. 6. Організація надання доступу до інновації споживачів. 7. Контроль (на рівні реалізації). 8. Коригування даних про надання доступу споживачам до інновацій. 9. Розрахунок вартості інноваційної продукції (послуг) та інших маркетингово-збутових параметрів

Джерело: розроблено автором.

ністю вітчизняних підприємств за допомогою впровадження процесного підходу.

Впровадження процесного підходу в практику роботи вітчизняних підприємств дозволить об'єднати в цілісну систему планування, облік і аналіз витрат за видами, місцем їх формування і обсягами калькуляції, нормативний облік витрат, методи калькуляції собівартості та способи віднесення витрат за процесами на відповідні послуги телекомунікацій, планування, облік і аналіз виробничих інвестицій.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Основними перевагами процесно-орієнтованого управління інноваційною діяльністю на підприємстві є спрямованість такого управління на кінцевий результат, підвищення результативності та ефективності підприємства щодо досягнення поставлених цілей. Такий підхід, зважаючи на проаналізовані в роботі переваги та обмеження щодо його застосування, доцільно поширювати в практиці управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств, що дасть можливість забезпечити конкурентоспроможність таких підприємств через зростання ефективності виробництва через впровадження інновацій з більшою економією ресурсів, більш ефективним контролем їх використання, зрозумілою архітектурою та послідовністю дій в ході розробки, впровадження та поширення інновацій.

У статті запропоновано модель розвитку підприємств в Україні, що базується на впровадженні концепції процесно-орієнтованого

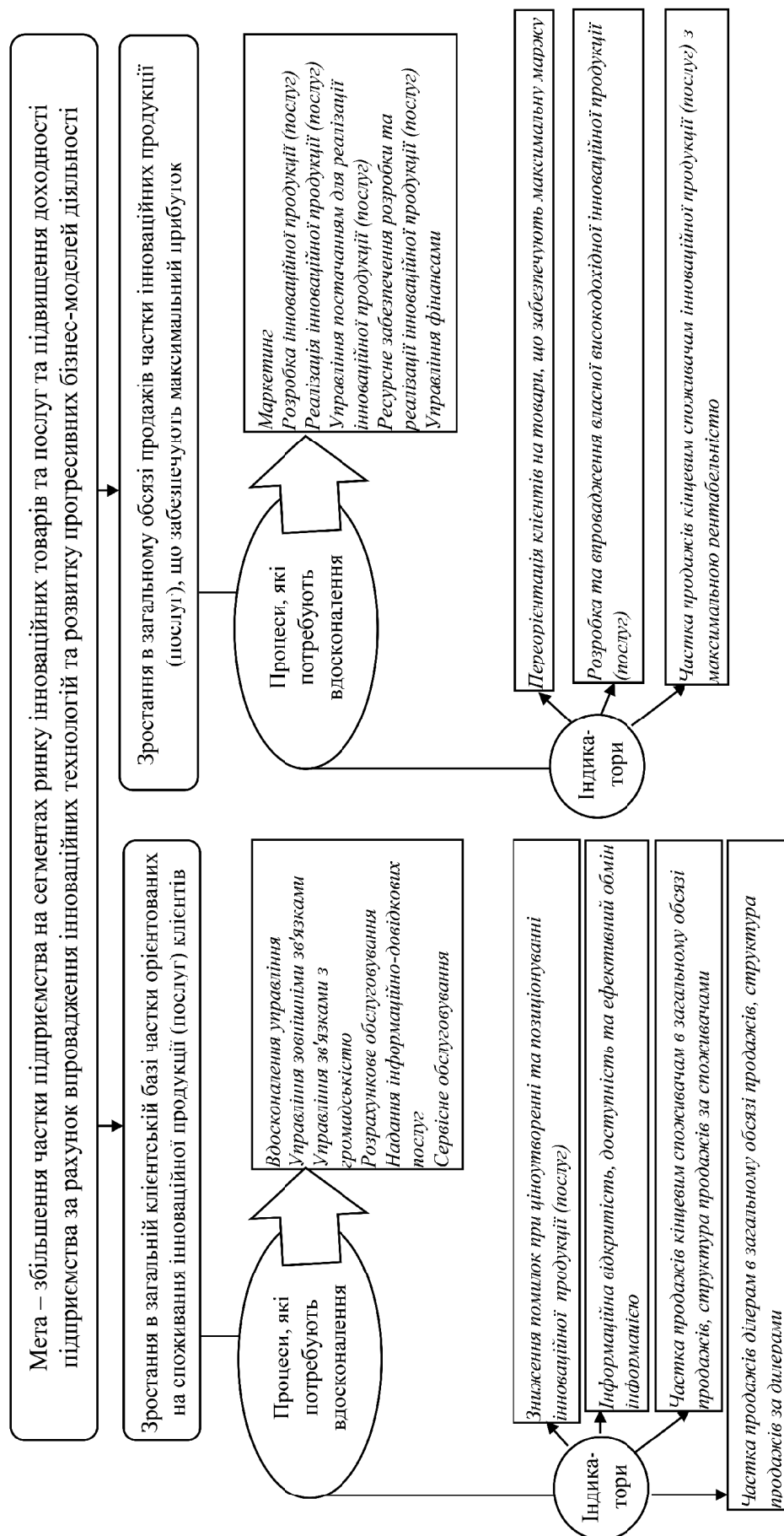

Рис. 1. Модель розвитку підприємств в Україні, що базується на впровадженні концепції процесно-орієнтованого управління

Джерело: розроблено автором.

управління та сформульовано способи удосконалення системи управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств за допомогою впровадження процесного підходу. Зазначені способи визначають потенціал реалізації такого підходу щодо оптимізації вартісних характеристик інноваційної продукції (послуг), асортиментної політики та цінності бренду, забезпечуючи зростання ефективності взаємодії зі споживачами та якості продукції (послуг) загалом.

Література:

1. Андрійчук О.Я. Процесний підхід як метод інноваційного управління підприємством. Обліково-аналітичне забезпечення системи менеджменту підприємства: тези доп. наук.-практ. конференції (м. Львів, 24—25.10.2010). Львів, 2010. С. 9—10.

2. Биннер Х.Ф. Управление организациями и производством. От функционального менеджмента к процессному. Москва: АльпинаБизнесБукс, 2009. 282 с.

3. Борисова Л.Є. Процесно-функціональний підхід у системі управління сучасного телекомунікаційного підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. №. 11. С. 55—58.

4. Верич Ю.А. Процесний підхід до управління проектами. Вісник Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського. URL: <http://www.statonline.org.ua/ekonom/60/8290-procesnij-pidxid-do-upravlinnya-proektami> (дата звернення: 29.07.2021).

5. Данилюк М.О., Лещій В.Р. Теорія і практика процесно-орієнтованого управління витратами: наукове видання. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2002. 248 с.

6. Захаркін О.О. Вартісно-орієнтоване управління інноваційною діяльністю підприємств: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід: монографія. Суми: Сумський державний університет, 2015. 400 с.

7. Каменова М.С. Процессно-ориентированное внедрение ERP-систем / М.С. Каменова, А.И. Громов, А.В. Гуслистая. URL: http://iteam.ru/publications/it/section_52/article_1410 (дата звернення: 29.07.2021).

8. Кокинз Г. Управление результативностью. Как преодолеть разрыв между объявлен-

Таблиця 3. Способи удосконалення системи управління інноваційною діяльністю вітчизняних підприємств за допомогою впровадження процесного підходу

Сфера	Способи удосконалення за допомогою процесного підходу
1. Вартість інноваційної продукції (послуг)	Аналіз процесів реалізації продукції (надання послуг) допоможе розкрити шляхи підвищення ефективності діяльності, зокрема, за рахунок застосування механізмів самообслуговування і електронної комерції (e commerce)
2. Цінність бренду	Маркетингова діяльність, спрямована на високоприбуткові сегменти ринку, інноваційні товари та послуги, дозволить оптимізувати операційні витрати. В цьому контексті процесний підхід дозволяє більш точно виділити найбільш ефективні послуги та продукти завдяки попроцесному обліку витрат та віднесенню їх на послуги
3. Асортимент інноваційної продукції (послуг)	Аналіз показників рентабельності за кожним видом продукції (послуг), що розраховуються на основі результатів попроцесного обліку витрат, в контексті аналізу сукупного прибутку дає можливість підприємству оптимізувати портфель пропонованих ринкових продуктів, визначити найбільш витратні та недоцільні для розвитку, скоригувати цінову політику
4. Рівень та доступність підтримки користувачів	Підвищити ефективність підтримки користувачів можливо шляхом концентрації зусиль на забезпеченні якості процесів обслуговування при одночасній оптимізації витрат на ці процеси. Як наслідок, підвищена увага до клієнтського обслуговування дозволить запобігти потенційним проблемам та зекономити ресурси на вирішення непродуктивних суперечок
5. Якість інноваційної продукції (послуг)	Процес оптимізації технологічних та технічних параметрів інноваційної продукції (послуг) на основі даних обліку витрат та віддачі від конкретних процесів (зокрема, на основі інформації, отриманої в процесі виконання всіх попередніх способів підвищення рівня задоволення потреб споживачів), повинен бути орієнтованим на оптимізацію якості інноваційної продукції (послуг) за конкретними параметрами, стандартами, очікуваннями клієнтів з метою забезпечення оптимального балансу між якістю та витраченими на її забезпечення ресурсами

Джерело: розроблено автором.

ной стратегией и реальными процессами; пер. с англ. М.: АльпинаБизнесБукс, 2007. 315 с.

9. Корзаченко О.В. Оптимізація бізнес-процесів українських підприємств: проблеми та перспективи. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2013. №. 3. С. 64—69.

10. Корзаченко О.В. Процесний підхід до управління підприємством: перспективи для України. Формування ринкової економіки: наук. зб. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана"; відп. ред. О.О. Беляєв. 2010. Вип. 23. С. 571—580.

11. Костецька Н.І. Стратегічне управління витратами як засіб забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Інноваційна економіка. Всеукраїнський науково-виробничий журнал. 2012. № 5 (31). С. 81—86.

12. Ладыко И.Ю. Концепция процессного управления: состояние, развитие и проблемы. Экономика. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. пр. (II), 2009. Вип. № 21. С. 126—130.

13. Сидоренко М. Процесний підхід к управленію підприємством. Почему за ним будущее? URL: <http://kn-grup.com/publications/articles/protsessnoe-upravlenie/135> (дата звернення: 29.07.2021).

14. Солосич О.С., Хринюк О.С. Інтеграція процесного та функціонального підходів в сучасних бізнесмоделях у складі систем управління економічною безпекою підприємств. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи. Збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 22 квітня 2021 року). Київ, 2021. С. 108—109.

15. Тупкало В.Н. Процессный подход к управлению: от декларации стандарта ISO 9001:2000 к методологическим основам теории процессного управления. Системы управления навигации та зв'язку. 2007. Вип. 4. С. 114—118.

16. Шимановська-Діанич Л.М. Процесно-орієнтоване управління та внутрішній контроль на підприємствах роздрібної торгівлі: [монографія]. Полтава: РВВ ПУЕТ, 2011. 288 с.

References:

1. Andriychuk, O.Ya. (2010), "Process approach as a method of innovative enterprise management", Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii. Oblikovo-analitychne zabezpechennya systemy menedzhmentu pidpryemstva [Conference Proceedings of the International Economic Conference. Accounting and analytical support of the enterprise management system], Lviv, Ukraine, 24—25 oct, pp. 9—10.

2. Binner, H.F. (2009), Upravleniye organizatsiyami i proizvodstvom. Ot funktsional'nogo menedzhmenta k protsessnomu [Management of organizations and production. From functional management to process], AlpinaBusinessBooks, Moscow, Russia.

3. Borisova, L.E. (2015), "Process-functional approach in the management system of a modern telecommunications company", Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu, vol. 11, pp. 55—58.

4. Verich, Y.L. (2021), "Process approach to project management", Visnyk Donets'koho natsional'noho universytetu ekonomiky i torhivli imeni Mykhayla Tuhan-Baranovs'koho, [Online], available at: <http://www.stattonline.org.ua/ekonom/60/8290-procesnij-pidxid-do-upravlinnya-proektami> (Accessed 15 Aug 2021).

5. Danyliuk, M.O. and Leshchiiy, V.R. (2002), Teoriya i praktyka protsesno-oriyentovanoho upravlinnya vytratamy [Theory and practice of process-oriented cost management], City of NV, Ivano-Frankivsk, Ukraine.

6. Zakharkin, O.O. (2015), Vartisno-oriyentovane upravlinnya innovatsiynoyu diyal'nistyu pidpryemstv: metodolohichni zasady, svitovyy ta vitchyznyanyy dosvid [Cost-oriented management of innovation activities of enterprises: metho-

dological principles, world and domestic experience], Sumy State University, Sumy, Ukraine.

7. Kamenova, M.S. (2021), "Process-oriented implementation of ERP systems", [Online], available at: http://iteam.ru/publications/it/section_52/article_1410 (Accessed 15 Aug 2021).

8. Cockins, G. (2007), Upravleniye rezul'tativnost'yu. Kak preodolet' razryv mezhdu ob'yavlennoy strategiyey i real'nymi protsesami [Performance Management. How to bridge the gap between the announced strategy and real processes], AlpinaBiznesBuks, Moscow, Russia.

9. Korzachenko, O.V. (2013), "Optimization of business processes of Ukrainian enterprises: problems and prospects", Naukovyy visnyk Khersons'koho derzhavnoho universytetu, vol. 3, pp. 64—69.

10. Korzachenko, O.V. (2010), "Process approach to enterprise management: prospects for Ukraine", Formuvannya rynkovoyi ekonomiky: nauk. zb. / Mvo osvity i nauky Ukrayiny, DVNZ "Kyyiv. nats. ekon. un-t im. V. Het'mana", vol. 23, pp. 571—580.

11. Kostetskaya, N.I. (2012), "Strategic cost management as a means of ensuring the competitiveness of the enterprise", Innovatsiyna ekonomika. Vseukrayins'kyi naukovy-vyrobnychyy zhurnal, vol. 5 (31), pp. 81—86.

12. Ladyko, I.Y. (2009), "The concept of process management: state, development and problems", Ekonomika. Menedzhment. Pidpryemnytstvo: zb. nauk. pr., vol. 21, pp. 126—130.

13. Sidorenko, M. (2021), "Process approach to enterprise management. Why the future for him?", [Online], available at: <http://kn-grup.com/publications/articles/protsessnoe-upravlenie/135> (Accessed 15 Aug 2021).

14. Solosich, O.S. and Hryniuk, O.S. (2021), "Integration of process and functional approaches in modern business models as part of economic security management systems", Zbirka dopovidej na II Mizhnarodnij ekonomichnij konferentsii. Biznes, innovatsiyyi, menedzhment: problemy ta perspektyvy [Conference Proceedings of the II International Economic Conference. Business, innovation, management: problems and prospects], Kyiv, Ukraine, 22 april, pp. 108—109.

15. Tupkalo, V.N. (2007), "Process approach to management: from the declaration of the standard ISO 9001: 2000 to the methodological foundations of the theory of process management", Systemy upravlinnya navihatsiyyi ta zv'yazku, vol. 4, pp. 114—118.

16. Shimanovska-Dianych, L.M. (2011), Protessesno-oriyentovane upravlinnya ta vnutrishniy kontrol' na pidpryemstvakh rozdribnoyi torhivli [Process-oriented management and internal control at retail enterprises], RVV PUET, Poltava, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 11.08.2021 р.*